

Tito Lucrezio Caro

De rerum natura

a cura di Emilio Piccolo

CLL

Classici Latini Loffredo

CLL
Classici Latini Loffredo
emiliopiccolo@mclink.it

Napoli, 2009

La manipolazione e/o la riproduzione (totale o parziale) e/o la diffusione telematica di quest'opera sono consentite a singoli o comunque a soggettini non costituiti come imprese di carattere editoriale, cinematografico o radio-televisivo.

Tito Lucrezio Caro

De rerum natura

a cura di Emilio Piccolo

CLL

Classici Latini Loffredo

Liber I

Aeneadum genetrix, hominum divomque voluptas,
alma Venus, caeli subter labentia signa
quae mare navigerum, quae terras frugiferentis
concelebras, per te quoniam genus omne animantum
concipitur visitque exortum lumina solis:
te, dea, te fugiunt venti, te nubila caeli
adventumque tuum, tibi suavis daedala tellus
summittit flores, tibi rident aequora ponti
placatumque nitet diffuso lumine caelum.
nam simul ac species patefactast verna diei
et reserata viget genitabilis aura favoni,
aeriae primum volucris te, diva, tuumque
significant initum percussae corda tua vi.
inde ferae pecudes persultant pabula laeta
et rapidos tranant amnis: ita capta lepore
te sequitur cupide quo quamque inducere pergis.
denique per maria ac montis fluviosque rapacis
frondiferasque domos avium camposque virentis
omnibus incutiens blandum per pectora amorem
efficis ut cupide generatim saecla propagent.
quae quoniam rerum naturam sola gubernas
nec sine te quicquam dias in luminis oras
exoritur neque fit laetum neque amabile quicquam,
te sociam studeo scribendis versibus esse,
quos ego de rerum natura pangere conor
Memmiadae nostro, quem tu, dea, tempore in omni
omnibus ornatum voluisti excellere rebus.
quo magis aeternum da dictis, diva, leporem.

effice ut interea fera moenera militiai
per maria ac terras omnis sopita quiescant;
nam tu sola potes tranquilla pace iuvare
mortalis, quoniam belli fera moenera Mavors
armipotens regit, in gremium qui saepe tuum se
reiciit aeterno devictus vulnere amoris,
atque ita suspiciens tereti cervice reposta
pascit amore avidos inhians in te, dea, visus
eque tuo pendet resupini spiritus ore.
hunc tu, diva, tuo recubantem corpore sancto
circum fusa super, suavis ex ore loquellas
funde petens placidam Romanis, incluta, pacem;
nam neque nos agere hoc patriai tempore iniquo
possumus aequo animo nec Memmi clara propago
talibus in rebus communi desse saluti.
omnis enim per se divum natura necessest
immortali aevo summa cum pace fruatur
semota ab nostris rebus seiunctaque longe;
nam privata dolore omni, privata periculis,
ipsa suis pollens opibus, nihil indiga nostri,
nec bene promeritis capitur nec tangitur ira.

Humana ante oculos foede cum vita iaceret
in terris oppressa gravi sub religione,
quae caput a caeli regionibus ostendebat
horribili super aspectu mortalibus instans,
primum Graius homo mortalis tollere contra
est oculos ausus primusque obsistere contra;
quem neque fama deum nec fulmina nec minitanti
murmure compressit caelum, sed eo magis acrem
inritat animi virtutem, effringere ut arta
naturae primus portarum claustra cupiret.
ergo vivida vis animi pervicit et extra
processit longe flammantia moenia mundi
atque omne immensum peragravit mente animoque,
unde refert nobis victor quid possit oriri,
quid nequeat, finita potestas denique cuique
qua nam sit ratione atque alte terminus haerens.
quare religio pedibus subiecta vicissim
opteritur, nos exaequat victoria caelo.

Illud in his rebus vereor, ne forte rearis
impia te rationis inire elementa viamque

indugredi sceleris. quod contra saepius illa
religio peperit scelerosa atque impia facta.
Aulide quo pacto Triviai virginis aram
Iphianassai turparunt sanguine foede
ductores Danaum delecti, prima virorum.
cui simul infula virgineos circum data comptus
ex utraque pari malarum parte profusast,
et maestum simul ante aras adstare parentem
sensit et hunc propter ferrum celare ministros
aspectuque suo lacrimas effundere civis,
muta metu terram genibus summissa petebat.
nec miserae prodesse in tali tempore quibat,
quod patrio princeps donarat nomine regem;
nam sublata virum manibus tremibundaque ad aras
deductast, non ut sollemni more sacrorum
perfecto posset claro comitari Hymenaeo,
sed casta inceste nubendi tempore in ipso
hostia concideret mactatu maesta parentis,
exitus ut classi felix faustusque daretur.
tantum religio potuit suadere malorum.

Tutemet a nobis iam quovis tempore vatum
terrilocus victus dictis desciscere quaeres.
quippe etenim quam multa tibi iam fingere possunt
somnia, quae vitae rationes vertere possint
fortunasque tuas omnis turbare timore!
et merito; nam si certam finem esse viderent
aerumnarum homines, aliqua ratione valerent
religionibus atque minis obsistere vatum.
nunc ratio nulla est restandi, nulla facultas,
aeternas quoniam poenas in morte timendum.
ignoratur enim quae sit natura animai,
nata sit an contra nascentibus insinuetur
et simul intereat nobiscum morte dirempta
an tenebras Orci visat vastasque lacunas
an pecudes alias divinitus insinuet se,
Ennius ut noster cecinit, qui primus amoeno
detulit ex Helicone perenni fronde coronam,
per gentis Italas hominum quae clara clueret;
etsi praeterea tamen esse Acherusia templa
Ennius aeternis exponit versibus edens,
quo neque permaneant animae neque corpora nostra,

sed quaedam simulacra modis pallentia miris;
unde sibi exortam semper florentis Homeri
commemorat speciem lacrimas effundere salsas
coepisse et rerum naturam expandere dictis.
qua propter bene cum superis de rebus habenda
nobis est ratio, solis lunaeque meatus
qua fiant ratione, et qua vi quaeque gerantur
in terris, tunc cum primis ratione sagaci
unde anima atque animi constet natura videndum,
et quae res nobis vigilantibus obvia mentes
terrificet morbo adfectis somnoque sepultis,
cernere uti videamur eos audireque coram,
morte obita quorum tellus amplectitur ossa.

Quod super est, vacuas auris animumque sagacem
semotum a curis adhibe veram ad rationem,
ne mea dona tibi studio disposta fideli,
intellecta prius quam sint, contempta relinquant.
nam tibi de summa caeli ratione deumque
disserere incipiam et rerum primordia pandam,
unde omnis natura creet res, auctet alatque,
quove eadem rursus natura perempta resolvat,
quae nos materiem et genitalia corpora rebus
reddunda in ratione vocare et semina rerum
appellare suemus et haec eadem usurpare
corpora prima, quod ex illis sunt omnia primis.

Nec me animi fallit Graiorum obscura reperta
difficile inlustrare Latinis versibus esse,
multa novis verbis praesertim cum sit agendum
propter egestatem linguae et rerum novitatem;
sed tua me virtus tamen et sperata voluptas
suavis amicitiae quemvis efferre laborem
suadet et inducit noctes vigilare serenas
quaerentem dictis quibus et quo carmine demum
clara tuae possim praepandere lumina menti,
res quibus occultas penitus convisere possis.
hunc igitur terrorem animi tenebrasque necessesit
non radii solis neque lucida tela diei
discutiant, sed naturae species ratioque.

Principium cuius hinc nobis exordia sumet,
nullam rem e nihilo gigni divinitus umquam.
quippe ita formido mortalis continet omnis,

quod multa in terris fieri caeloque tuentur,
quorum operum causas nulla ratione videre
possunt ac fieri divino numine rentur.
quas ob res ubi viderimus nil posse creari
de nihilo, tum quod sequimur iam rectius inde
perspiciemus, et unde queat res quaeque creari
et quo quaeque modo fiant opera sine divom.

Nam si de nihilo fierent, ex omnibus rebus
omne genus nasci posset, nil semine egeret.
e mare primum homines, e terra posset oriri
squamigerum genus et volucres erumpere caelo;
armenta atque aliae pecudes, genus omne ferarum,
incerto partu culta ac deserta tenerent.
nec fructus idem arboribus constare solerent,
sed mutarentur, ferre omnes omnia possent.
quippe ubi non essent genitalia corpora cuique,
qui posset mater rebus consistere certa?
at nunc seminibus quia certis quaeque creantur,
inde enascitur atque oras in luminis exit,
materies ubi inest cuiusque et corpora prima;
atque hac re nequeunt ex omnibus omnia gigni,
quod certis in rebus inest secreta facultas.

Praeterea cur vere rosam, frumenta calore,
vites autumno fundi suadente videmus,
si non, certa suo quia tempore semina rerum
cum confluerunt, patefit quod cumque creatur,
dum tempestates adsunt et vivida tellus
tuto res teneras effert in luminis oras?
quod si de nihilo fierent, subito exorerentur
incerto spatio atque alienis partibus anni,
quippe ubi nulla forent primordia, quae genitali
concilio possent arceri tempore iniquo.

Nec porro augendis rebus spatio foret usus
seminis ad coitum, si e nilo crescere possent;
nam fierent iuvenes subito ex infantibus parvis
e terraque exorta repente arbusta salirent.
quorum nil fieri manifestum est, omnia quando
paulatim crescunt, ut par est semine certo,
crescentesque genus servant; ut noscere possis
quicunque sua de materia grandescere alique.

Huc accedit uti sine certis imbris anni

laetificos nequeat fetus submittere tellus
nec porro secreta cibo natura animantum
propagare genus possit vitamque tueri;
ut potius multis communia corpora rebus
multa putes esse, ut verbis elementa videmus,
quam sine principiis ullam rem existere posse.

Denique cur homines tantos natura parare
non potuit, pedibus qui pontum per vada possent
transire et magnos manibus divellere montis
multaque vivendo vitalia vincere saecla,
si non, materies quia rebus reddita certast
gignundis, e qua constat quid possit oriri?
nil igitur fieri de nilo posse fatendumst,
semine quando opus est rebus, quo quaeque creatae
aeris in teneras possint proferrier auras.

Postremo quoniam incultis praestare videmus
cultu loca et manibus melioris reddere fetus,
esse videlicet in terris primordia rerum
quae nos fecundas vertentes vomere glebas
terraique solum subigentes cimus ad ortus;
quod si nulla forent, nostro sine quaeque labore
sponte sua multo fieri meliora videres.

Huc accedit uti quicque in sua corpora rursum
dissoluat natura neque ad nihilum interemat res.
nam siquid mortale e cunctis partibus esset,
ex oculis res quaeque repente erepta periret;
nulla vi foret usus enim, quae partibus eius
discidium parere et nexus exsolvere posset.
quod nunc, aeterno quia constant semine quaeque,
donec vis obiit, quae res diverberet ictu
aut intus penetret per inania dissoluatque,
nullius exitium patitur natura videri.

Praeterea quae cumque vetustate amovet aetas,
si penitus peremit consumens materiem omnem,
unde animale genus generatim in lumina vitae
redducit Venus, aut reductum daedala tellus
unde alit atque auget generatim pabula praebens?
unde mare ingenui fontes externaque longe
flumina suppeditant? unde aether sidera pascit?
omnia enim debet, mortali corpore quae sunt,
infinita aetas consumpse ante acta diesque.

quod si in eo spatio atque ante acta aetate fuere
e quibus haec rerum consistit summa refecta,
inmortali sunt natura praedita certe.
haud igitur possunt ad nilum quaeque reverti.

Denique res omnis eadem vis causaque volgo
conficeret, nisi materies aeterna teneret,
inter se nexus minus aut magis indupedita;
tactus enim leti satis esset causa profecto,
quippe ubi nulla forent aeterno corpore, quorum
contextum vis deberet dissolvere quaeque.
at nunc, inter se quia nexus principiorum
dissimiles constant aeternaque materies est,
incolumi remanent res corpore, dum satis acris
vis obeat pro textura cuiusque reperta.
haud igitur redit ad nihilum res ulla, sed omnes
discidio redeunt in corpora materialia.
postremo pereunt imbres, ubi eos pater aether
in gremium matris terrae praecipitavit;
at nitidae surgunt fruges ramique virescunt
arboribus, crescunt ipsae fetuque gravantur.
hinc alitur porro nostrum genus atque ferarum,
hinc laetas urbes pueris florere videmus
frondiferasque novis avibus canere undique silvas,
hinc fessae pecudes pinguis per pabula laeta
corpora deponunt et candens lacteus umor
uberibus manat distentis, hinc nova proles
artibus infirmis teneras lasciva per herbas
ludit lacte mero mentes percussa novellas.
haud igitur penitus pereunt quaecumque videntur,
quando alit ex alio reficit natura nec ullam
rem gigni patitur nisi morte adiuta aliena.

Nunc age, res quoniam docui non posse creari
de nihilo neque item genitas ad nil revocari,
ne qua forte tamen coeptes diffidere dictis,
quod nequeunt oculis rerum primordia cerni,
accipe praeterea quae corpora tute necessent
confiteare esse in rebus nec posse videri.

Principio venti vis verberat incita corpus
ingentisque ruit navis et nubila differt,
inter dum rapido percurrens turbine campos
arboribus magnis sternit montisque supremos

silvifragis vexat flabris: ita perfurit acri
 cum fremitu saevitque minaci murmure pontus.
 sunt igitur venti ni mirum corpora caeca,
 quae mare, quae terras, quae denique nubila caeli
 verrunt ac subito vexantia turbine raptant,
 nec ratione fluunt alia stragemque propagant
 et cum mollis aquae fertur natura repente
 flumine abundanti, quam largis imbris auget
 montibus ex altis magnus decursus aquai
 fragmina coniciens silvarum arbustaque tota,
 nec validi possunt pontes venientis aquai
 vim subitam tolerare: ita magno turbidus imbri
 molibus incurrit validis cum viribus amnis,
 dat sonitu magno stragem volvitque sub undis
 grandia saxa, ruit qua quidquid fluctibus obstat.
 sic igitur debent venti quoque flamina ferri,
 quae vel uti validum cum flumen procubere
 quam libet in partem, trudunt res ante ruuntque
 impetibus crebris, inter dum vertice torto
 corripiunt rapidique rotanti turbine portant.
 quare etiam atque etiam sunt venti corpora caeca,
 quandoquidem factis et moribus aemula magnis
 amnibus inveniuntur, aperto corpore qui sunt.

Tum porro varios rerum sentimus odores
 nec tamen ad naris venientis cernimus umquam
 nec calidos aestus tuimur nec frigora quimus
 usurpare oculis nec voces cernere suemus;
 quae tamen omnia corporea constare necessesit
 natura, quoniam sensus inpellere possunt;
 tangere enim et tangi, nisi corpus, nulla potest res.

Denique fluctifrago suspensae in litore vestis
 uvescunt, eadem dispansae in sole serescunt.
 at neque quo pacto persederit umor aquai
 visumst nec rursus quo pacto fugerit aestu.
 in parvas igitur partis dispergitur umor,
 quas oculi nulla possunt ratione videre.
 quin etiam multis solis redeuntibus annis
 anulus in digito subter tenuatur habendo,
 stilicidi casus lapidem cavat, uncus aratri
 ferreus occulte decrescit vomer in arvis,
 strataque iam volgi pedibus detrita viarum

saxea conspicimus; tum portas propter aena
signa manus dextras ostendunt adtenuari
saepe salutantum tactu praeterque meantum.
haec igitur minui, cum sint detrita, videmus.
sed quae corpora decedant in tempore quoque,
invida praecludit speciem natura videndi.

Postremo quae cumque dies naturaque rebus
paulatim tribuit moderatim crescere cogens,
nulla potest oculorum acies contenta tueri,
nec porro quae cumque aevo macieque senescunt,
nec, mare quae impendent, vesco sale saxa peresa
quid quoque amittant in tempore cernere possis.
corporibus caecis igitur natura gerit res.

Nec tamen undique corporea stipata tenentur
omnia natura; namque est in rebus inane.
quod tibi cognosse in multis erit utile rebus
nec sinet errantem dubitare et quaerere semper
de summa rerum et nostris diffidere dictis.
qua propter locus est intactus inane vacansque.
quod si non esset, nulla ratione moveri
res possent; namque officium quod corporis exstat,
officere atque obstare, id in omni tempore adesset
omnibus; haud igitur quicquam procedere posset,
principium quoniam cedendi nulla daret res.
at nunc per maria ac terras sublimaue caeli
multa modis multis varia ratione moveri
cernimus ante oculos, quae, si non esset inane,
non tam sollicito motu privata carerent
quam genita omnino nulla ratione fuissent,
undique materies quoniam stipata quiesset.

Praeterea quamvis solidae res esse putentur,
hinc tamen esse licet raro cum corpore cernas.
in saxis ac speluncis permanat aquarum
liquidus umor et uberibus flent omnia guttis.
dissipat in corpus sese cibus omne animantum;
crescunt arbusta et fetus in tempore fundunt,
quod cibus in totas usque ab radicibus imis
per truncos ac per ramos diffunditur omnis.
inter saepta meant voces et clausa domorum
transvolitant, rigidum permanat frigus ad ossa.
quod nisi inania sint, qua possent corpora quaeque

transire, haud ulla fieri ratione videres.

Denique cur alias aliis praestare videmus
pondere res rebus nihilo maiore figura?
nam si tantundemst in lanae glomere quantum
corporis in plumbo est, tantundem pendere par est,
corporis officiumst quoniam premere omnia deorsum,
contra autem natura manet sine pondere inanis.
ergo quod magnumst aequè leviusque videtur,
nì mirum plus esse sibi declarat inanis;
at contra gravius plus in se corporis esse
dedicat et multo vacui minus intus habere.
est igitur nì mirum id quod ratione sagaci
quaerimus, admixtum rebus, quod inane vocamus.

Illud in his rebus ne te deducere vero
possit, quod quidam fingunt, praecurrere cogor.
cedere squamigeris latices nitentibus aiunt
et liquidas aperire vias, quia post loca pisces
linquant, quo possint cedentes confluere undae;
sic alias quoque res inter se posse moveri
et mutare locum, quamvis sint omnia plena.
scilicet id falsa totum ratione receptumst.
nam quo squamigeri poterunt procedere tandem,
nì spatium dederint latices? concedere porro
quo poterunt undae, cum pisces ire nequibunt?
aut igitur motu privandumst corpora quaeque
aut esse admixtum dicendumst rebus inane,
unde initum primum capiat res quaeque movendi.

Postremo duo de concursu corpora lata
si cita dissiliant, nempe aer omne necessesst,
inter corpora quod fiat, possidat inane.
is porro quamvis circum celerantibus auris
confluat, haud poterit tamen uno tempore totum
compleri spatium; nam primum quemque necessesst
occupet ille locum, deinde omnia possideantur.
quod si forte aliquis, cum corpora dissiluerit,
tum putat id fieri quia se condenseat aer,
errat; nam vacuum tum fit quod non fuit ante
et repletur item vacuum quod constitit ante,
nec tali ratione potest denserier aer
nec, si iam posset, sine inani posset, opinor,
ipse in se trahere et partis conducere in unum.

Qua propter, quamvis causando multa moreris,
esse in rebus inane tamen fateare necessest.
multaque praeterea tibi possum commemorando
argumenta fidem dictis conradere nostris.
verum animo satis haec vestigia parva sagaci
sunt, per quae possis cognoscere cetera tute.
namque canes ut montivagae persaepe ferai
naribus inveniunt intectas fronde quietes,
cum semel institerunt vestigia certa viai,
sic alid ex alio per te tute ipse videre
talibus in rebus poteris caecasque latebras
insinuare omnis et verum protrahere inde.
quod si pigraris paulumve recesseris ab re,
hoc tibi de plano possum promittere, Memmi:
usque adeo largos haustus e fontibus magnis
lingua meo suavis diti de pectore fundet,
ut verear ne tarda prius per membra senectus
serpat et in nobis vitae claustra resolvat,
quam tibi de quavis una re versibus omnis
argumentorum sit copia missa per auris.

Sed nunc ut repetam coeptum pertexere dictis,
omnis ut est igitur per se natura duabus
constitit in rebus; nam corpora sunt et inane,
haec in quo sita sunt et qua diversa moventur.
corpus enim per se communis dedicat esse
sensus; cui nisi prima fides fundata valebit,
haut erit occultis de rebus quo referentes
confirmare animi quicquam ratione queamus.
tum porro locus ac spatium, quod inane vocamus,
si nullum foret, haut usquam sita corpora possent
esse neque omnino quoquam diversa meare;
id quod iam supera tibi paulo ostendimus ante.
praeterea nihil est quod possis dicere ab omni
corpore seiunctum secretumque esse ab inani,
quod quasi tertia sit numero natura reperta.
nam quod cumque erit, esse aliquid debebit id ipsum
augmine vel grandi vel parvo denique, dum sit;
cui si tactus erit quamvis levis exiguusque,
corporis augebit numerum summamque sequetur;
sin intactile erit, nulla de parte quod ullam
rem prohibere queat per se transire meantem,

scilicet hoc id erit, vacuum quod inane vocamus.

Praeterea per se quod cumque erit, aut faciet quid
aut aliis fungi debebit agentibus ipsum
aut erit ut possint in eo res esse gerique.
at facere et fungi sine corpore nulla potest res
nec praeberere locum porro nisi inane vacansque.
ergo praeter inane et corpora tertia per se
nulla potest rerum in numero natura relinqui,
nec quae sub sensus cadat ullo tempore nostros
nec ratione animi quam quisquam possit apisci.

Nam quae cumque cluent, aut his coniuncta duabus
rebus ea invenies aut horum eventa videbis.
coniunctum est id quod nusquam sine perinitiali
discidio potis est seiungi seque gregari,
pondus uti saxi, calor ignis, liquor aquai,
tactus corporibus cunctis, intactus inani.
servitium contra paupertas divitiaeque,
libertas bellum concordia cetera quorum
adventu manet incolumis natura abituque,
haec soliti sumus, ut par est, eventa vocare.
tempus item per se non est, sed rebus ab ipsis
consequitur sensus, transactum quid sit in aevo,
tum quae res instet, quid porro deinde sequatur;
nec per se quemquam tempus sentire fatendumst
semotum ab rerum motu placidaque quiete.
denique Tyndaridem raptam belloque subactas
Troiiugenas gentis cum dicunt esse, videndumst
ne forte haec per se cogant nos esse fateri,
quando ea saecula hominum, quorum haec eventa fuerunt,
inrevocabilis abstulerit iam praeterita aetas;
namque aliud terris, aliud regionibus ipsis
eventum dici poterit quod cumque erit actum.
denique materies si rerum nulla fuisset
nec locus ac spatium, res in quo quaeque geruntur,
numquam Tyndaridis forma conflatus amore
ignis Alexandri Phrygio sub pectore gliscens
clara accendisset saevi certamina belli
nec clam durateus Troiianis Pergama partu
inflammasset equos nocturno Graiiugonarum;
perspicere ut possis res gestas funditus omnis
non ita uti corpus per se constare neque esse

nec ratione cluere eadem qua constet inane,
sed magis ut merito possis eventa vocare
corporis atque loci, res in quo quaeque gerantur.

Corpora sunt porro partim primordia rerum,
partim concilio quae constant principiorum.
sed quae sunt rerum primordia, nulla potest vis
stinguere; nam solido vincunt ea corpore demum.
etsi difficile esse videtur credere quicquam
in rebus solido reperiri corpore posse.
transit enim fulmen caeli per saepta domorum
clamor ut ac voces, ferrum candescit in igni
dissiliuntque fero ferventi saxa vapore;
cum labefactatus rigor auri solvitur aestu,
tum glacies aeris flamma devicta liquescit;
permanat calor argentum penetrabileque frigus,
quando utrumque manu retinentes pocula rite
sensimus infuso lympharum rore superne.
usque adeo in rebus solidi nihil esse videtur.
sed quia vera tamen ratio naturaque rerum
cogit, ades, paucis dum versibus expediamus
esse ea quae solido atque aeterno corpore constant,
semina quae rerum primordiaque esse docemus,
unde omnis rerum nunc constet summa creata.

Principio quoniam duplex natura duarum
dissimilis rerum longe constare repertast,
corporis atque loci, res in quo quaeque geruntur,
esse utramque sibi per se puramque necessest.
nam qua cumque vacat spatium, quod inane vocamus,
corpus ea non est; qua porro cumque tenet se
corpus, ea vacuum nequaquam constat inane.
sunt igitur solida ac sine inani corpora prima.

Praeterea quoniam genitis in rebus inanest,
materiem circum solidam constare necessest;
nec res ulla potest vera ratione probari
corpore inane suo celare atque intus habere,
si non, quod cohibet, solidum constare relinquas.
id porro nihil esse potest nisi materiai
concilium, quod inane queat rerum cohibere.
materies igitur, solido quae corpore constat,
esse aeterna potest, cum cetera dissoluantur.

Tum porro si nil esset quod inane vocaret,

omne foret solidum; nisi contra corpora certa
essent quae loca complerent quae cumque tenerent
omne quod est spatium, vacuum constaret inane.
alternis igitur ni mirum corpus inani
distinctum, quoniam nec plenum naviter extat
nec porro vacuum; sunt ergo corpora certa,
quae spatium pleno possint distinguere inane.
haec neque dissolui plagis extrinsecus icta
possunt nec porro penitus penetrata retexi
nec ratione queunt alia temptata labare;
id quod iam supra tibi paulo ostendimus ante.
nam neque conlidi sine inani posse videtur
quicquam nec frangi nec findi in bina secando
nec capere umorem neque item manabile frigus
nec penetralem ignem, quibus omnia conficiuntur.
et quo quaeque magis cohibet res intus inane,
tam magis his rebus penitus temptata labascit.
ergo si solida ac sine inani corpora prima
sunt ita uti docui, sint haec aeterna necessessest.

Praeterea nisi materies aeterna fuisset,
antehac ad nihilum penitus res quaeque redissent
de nihiloque renata forent quae cumque videmus.
at quoniam supra docui nil posse creari
de nihilo neque quod genitumst ad nil revocari,
esse immortalia primordia corpore debent,
dissolui quo quaeque supremo tempore possint,
materies ut subpeditet rebus reparandis.
sunt igitur solida primordia simplicitate
nec ratione queunt alia servata per aevom
ex infinito iam tempore res reparare.
denique si nullam finem natura parasset
frangendis rebus, iam corpora materiai
usque redacta forent aevo frangente priore,
ut nihil ex illis a certo tempore posset
conceptum summum aetatis pervadere finem.
nam quidvis citius dissolvi posse videmus
quam rursus refici; qua propter longa diei
infinita aetas ante acti temporis omnis
quod fregisset adhuc disturbans dissoluensque,
numquam relicuo reparari tempore posset.
at nunc ni mirum frangendi reddita finis

certa manet, quoniam refici rem quamque videmus
et finita simul generatim tempora rebus
stare, quibus possint aevi contingere florem.

Huc accedit uti, solidissima materiai
corpora cum constant, possint tamen omnia reddi,
mollia quae fiunt, aer aqua terra vapores,
quo pacto fiant et qua vi quaeque gerantur,
admixtum quoniam semel est in rebus inane.
at contra si mollia sint primordia rerum,
unde queant validi silices ferrumque creari,
non poterit ratio reddi; nam funditus omnis
principio fundamenti natura carebit.
sunt igitur solida pollentia simplicitate,
quorum condenseo magis omnia conciliatu
artari possunt validasque ostendere viris.
porro si nullast frangendis reddita finis
corporibus, tamen ex aeterno tempore quaeque
nunc etiam superare necessest corpora rebus,
quae non dum clueant ullo temptata periclo.
at quoniam fragili natura praedita constant,
discrepat aeternum tempus potuisse manere
innumerabilibus plagis vexata per aevom.

Denique iam quoniam generatim reddita finis
crescendi rebus constat vitamque tenendi,
et quid quaeque queant per foedera naturai,
quid porro nequeant, sancitum quando quidem extat,
nec commutatur quicquam, quin omnia constant
usque adeo, variae volucres ut in ordine cunctae
ostendant maculas generalis corpore inesse,
inmutabilis materiae quoque corpus habere
debent ni mirum; nam si primordia rerum
commutari aliqua possent ratione revicta,
incertum quoque iam constet quid possit oriri,
quid nequeat, finita potestas denique cuique
qua nam sit ratione atque alte terminus haerens,
nec totiens possent generatim saecula referre
naturam mores victum motusque parentum.

Tum porro quoniam est extremum quodque cacumen
corporis illius, quod nostri cernere sensus
iam nequeunt, id ni mirum sine partibus extat
et minima constat natura nec fuit umquam

per se secretum neque post hac esse valebit,
alterius quoniamst ipsum pars primaque et una,
inde aliae atque aliae similes ex ordine partes
agmine condense naturam corporis explent;
quae quoniam per se nequeunt constare, necessest
haerere unde queant nulla ratione revelli.
sunt igitur solida primordia simplicitate,
quae minimis stipata cohaerent partibus arte.
non ex illorum conventu conciliata,
sed magis aeterna pollentia simplicitate,
unde neque avelli quicquam neque deminui iam
concedit natura reservans semina rebus.

Praeterea nisi erit minimum, parvissima quaeque
corpora constabunt ex partibus infinitis,
quippe ubi dimidiae partis pars semper habebit
dimidiam partem nec res praefiniet ulla.
ergo rerum inter summam minimamque quod escit,
nil erit ut distet; nam quamvis funditus omnis
summa sit infinita, tamen, parvissima quae sunt,
ex infinitis constabunt partibus aequae.
quod quoniam ratio reclamat vera negatque
credere posse animum, victus fateare necessest
esse ea quae nullis iam praedita partibus extent
et minima constant natura. quae quoniam sunt,
illa quoque esse tibi solida atque aeterna fatendum.

Denique si minimas in partis cuncta resolvi
cogere consuesset rerum natura creatrix,
iam nihil ex illis eadem reparare valeret
propterea quia, quae nullis sunt partibus aucta,
non possunt ea quae debet genitalis habere
materies, varios conexus pondera plagas
concursus motus, per quas res quaeque geruntur.

Quapropter qui materiem rerum esse putarunt
ignem atque ex igni summam consistere solo,
magno opere a vera lapsi ratione videntur.
Heraclitus init quorum dux proelia primus,
clarus <ob> obscuram linguam magis inter inanis
quamde gravis inter Graios, qui vera requirunt;
omnia enim stolidi magis admirantur amantque,
inversis quae sub verbis latitantia cernunt,
veraque constituunt quae belle tangere possunt

auris et lepidio quae sunt fucata sonore.

Nam cur tam variae res possent esse, requiro,
ex uno si sunt igni puroque creatae?
nil prodesset enim calidum denserier ignem
nec rare fieri, si partes ignis eandem
naturam quam totus habet super ignis haberent.
acrior ardor enim conductis partibus esset,
languidior porro disiectis <dis>que supatis.
amplius hoc fieri nihil est quod posse rearis
talibus in causis, ne dum variantia rerum
tanta queat densis rarisque ex ignibus esse.

Id quoque: si faciant admixtum rebus inane,
denseri poterunt ignes rarique relinqui;
sed quia multa sibi cernunt contraria quae sint
et fugitant in rebus inane relinquere purum,
ardua dum metuunt, amittunt vera viai
nec rursus cernunt exempto rebus inane
omnia denseri fierique ex omnibus unum
corpus, nil ab se quod possit mittere raptim,
aestifer ignis uti lumen iacit atque vaporem,
ut videas non e stipatis partibus esse.

Quod si forte alia credunt ratione potesse
ignis in coetu stingui mutareque corpus,
scilicet ex nulla facere id si parte reparcent,
occidet ad nihilum ni mirum funditus ardor
omnis et <e> nihilo fient quae cumque creantur;
nam quod cumque suis mutatum finibus exit,
continuo hoc mors est illius quod fuit ante.
proinde aliquid superare necesse est incolume ollis,
ne tibi res redeant ad nilum funditus omnes
de nihiloque renata vigescat copia rerum.

Nunc igitur quoniam certissima corpora quaedam
sunt, quae conservant naturam semper eandem,
quorum abitu aut aditu mutatoque ordine mutant
naturam res et convertunt corpora sese,
scire licet non esse haec ignea corpora rerum.
nil referret enim quaedam decedere, abire
atque alia adtribui mutarique ordine quaedam,
si tamen ardoris naturam cuncta tenerent;
ignis enim foret omnimodis quod cumque crearet.
verum, ut opinor, itast: sunt quaedam corpora, quorum

conkursus motus ordo positura figurae
 efficiunt ignis mutatoque ordine mutant
 naturam neque sunt igni simulata neque ulli
 praeterea rei quae corpora mittere possit
 sensibus et nostros adiectu tangere tactus.
 dicere porro ignem res omnis esse neque ullam
 rem veram in numero rerum constare nisi ignem,
 quod facit hic idem, perdelirum esse videtur.
 nam contra sensus ab sensibus ipse repugnat
 et labefactat eos, unde omnia credita pendent,
 unde hic cognitus est ipsi quem nominat ignem;
 credit enim sensus ignem cognoscere vere,
 cetera non credit, quae nilo clara minus sunt.
 quod mihi cum vanum tum delirum esse videtur;
 quo referemus enim? quid nobis certius ipsis
 sensibus esse potest, qui vera ac falsa notemus?

Praeterea quare quisquam magis omnia tollat
 et velit ardoris naturam linquere solam,
 quam neget esse ignis, <aliam> tamen esse relinquat?
 aequa videtur enim dementia dicere utrumque.

Quapropter qui materiem rerum esse putarunt
 ignem atque ex igni summam consistere posse,
 et qui principium gignundis aera rebus
 constituere aut umorem qui cumque putarunt
 fingere res ipsum per se terramve creare
 omnia et in rerum naturas vertier omnis,
 magno opere a vero longe derrasse videntur.
 adde etiam qui conduplicant primordia rerum
 aera iungentes igni terramque liquori,
 et qui quattuor ex rebus posse omnia rentur
 ex igni terra atque anima procreare et imbri.
 quorum Acragantinus cum primis Empedocles est,
 insula quem triquetris terrarum gessit in oris,
 quam fluitans circum magnis anfractibus aequor
 Ionium glaucis aspargit virus ab undis
 angustoque fretu rapidum mare dividit undis
 Aeoliae terrarum oras a finibus eius.
 hic est vasta Charybdis et hic Aetnaea minantur
 murmura flammarum rursus se colligere iras,
 faucibus eruptos iterum vis ut vomat ignis
 ad caelumque ferat flammai fulgura rursus.

quae cum magna modis multis miranda videtur
gentibus humanis regio visendaque fertur
rebus opima bonis, multa munita virum vi,
nil tamen hoc habuisse viro praeclarius in se
nec sanctum magis et mirum carumque videtur.
carmina quin etiam divini pectoris eius
vociferantur et exponunt praeclara reperta,
ut vix humana videatur stirpe creatus.

Hic tamen et supra quos diximus inferiores
partibus egregie multis multoque minores,
quamquam multa bene ac divinitus invenientes
ex adyto tam quam cordis responsa dedere
sanctius et multo certa ratione magis quam
Pythia quae tripodis a Phoebi lauroque profatur,
principiis tamen in rerum fecere ruinas
et graviter magni magno cecidere ibi casu.
Primum quod motus exempto rebus inani
constituunt et res mollis rarasque relinquunt
aera solem ignem terras animalia frugis
nec tamen admiscent in eorum corpus inane;
deinde quod omnino finem non esse secundis
corporibus facient neque pausam stare fragori
nec prorsum in rebus minimum consistere qui<cquam>,
cum videamus id extremum cuiusque cacumen
esse quod ad sensus nostros minimum esse videtur,
conicere ut possis ex hoc, quae cernere non quis
extremum quod habent, minimum consistere <rerum>.

Huc accedit item, quoniam primordia rerum
mollia constituunt, quae nos nativa videmus
esse et mortali cum corpore, funditus ut qui
debeat ad nihilum iam rerum summa reverti
de nihiloque renata vigescere copia rerum;
quorum utrumque quid a vero iam distet habebis.

Deinde inimica modis multis sunt atque veneno
ipsa sibi inter se; quare aut congressa peribunt
aut ita diffugient, ut tempestate coacta
fulmina diffugere atque imbris ventosque videmus.

Denique quattuor ex rebus si cuncta creantur
atque in eas rursus res omnia dissoluntur,
qui magis illa queunt rerum primordia dici
quam contra res illorum retroque putari?

alternis gignuntur enim mutantque colorem
et totam inter se naturam tempore ab omni.
[fulmina diffugere atque imbris ventosque videmus.]
sin ita forte putas ignis terraeque coire
corpus et aerias auras roremque liquoris,
nil in concilio naturam ut mutet eorum,
nulla tibi ex illis poterit res esse creata,
non animans, non ex animo cum corpore, ut arbos;
quippe suam quicque in coetu variantis acervi
naturam ostendet mixtusque videbitur aer
cum terra simul et quodam cum rore manere.
at primordia gignundis in rebus oportet
naturam clandestinam caecamque adhibere,
emineat ne quid, quod contra pugnet et obstat
quo minus esse queat proprie quodcumque creatur.

Quin etiam repetunt a caelo atque ignibus eius
et primum faciunt ignem se vertere in auras
aeris, hinc imbrem gigni terramque creari
ex imbri retroque a terra cuncta reverti,
umorem primum, post aera, deinde calorem,
nec cessare haec inter se mutare, meare
a caelo ad terram, de terra ad sidera mundi.
quod facere haud ullo debent primordia pacto.
immutabile enim quiddam superare necessest,
ne res ad nihilum redigantur funditus omnes;
nam quod cumque suis mutatum finibus exit,
continuo hoc mors est illius quod fuit ante.
quapropter quoniam quae paulo diximus ante
in commutatum veniunt, constare necessest
ex aliis ea, quae nequeant convertier usquam,
ne tibi res redeant ad nilum funditus omnis;
quin potius tali natura praedita quaedam
corpora constituas, ignem si forte crearint,
posse eadem demptis paucis paucisque tributis,
ordine mutato et motu, facere aeris auras,
sic alias aliis rebus mutarier omnis?

'At manifesta palam res indicat' inquis 'in auras
aeris e terra res omnis crescere alique;
et nisi tempestas indulget tempore fausto
imbris, ut tabe nimborum arbusta vacillent,
solque sua pro parte fovet tribuitque calorem,

crescere non possint fruges arbusta animantis.
scilicet et nisi nos cibus aridus et tener umor
adiuuet, amisso iam corpore vita quoque omnis
omnibus e nervis atque ossibus exsoluatur;
adiutamur enim dubio procul atque alimur nos
certis ab rebus, certis aliae atque aliae res.
ni mirum quia multa modis communia multis
multarum rerum in rebus primordia mixta
sunt, ideo variis variae res rebus aluntur.
atque eadem magni refert primordia saepe
cum quibus et quali positura contineantur
et quos inter se dent motus accipiantque;
namque eadem caelum mare terras flumina solem
constituunt, eadem fruges arbusta animantis,
verum aliis alioque modo commixta moventur.
quin etiam passim nostris in versibus ipsis
multa elementa vides multis communia verbis,
cum tamen inter se versus ac verba necessessest
confiteare et re et sonitu distare sonanti.
tantum elementa queunt permutato ordine solo;
at rerum quae sunt primordia, plura adhibere
possunt unde queant variae res quaeque creari.

Nunc et Anaxagorae scrutemur homoeomerian
quam Grai memorant nec nostra dicere lingua
concedit nobis patrii sermonis egestas,
sed tamen ipsam rem facilest exponere verbis.
principio, rerum quam dicit homoeomerian,
ossa videlicet e pauxillis atque minutis
ossibus hic et de pauxillis atque minutis
visceribus viscus gigni sanguenque creari
sanguinis inter se multis coeuntibus guttis
ex aurique putat micis consistere posse
aurum et de terris terram concrecere parvis,
ignibus ex ignis, umorem umoribus esse,
cetera consimili fingit ratione putatque.
nec tamen esse ulla de parte in rebus inane
concedit neque corporibus finem esse secandis.
quare in utraque mihi pariter ratione videtur
errare atque illi, supra quos diximus ante.

Adde quod inbecilla nimis primordia fingit;
si primordia sunt, simili quae praedita constant

natura atque ipsae res sunt aequaeque laborant
et pereunt, neque ab exitio res ulla refrenat.
nam quid in oppressu valido durabit eorum,
ut mortem effugiat, leti sub dentibus ipsis?
ignis an umor an aura? quid horum? sanguen an ossa?
nil ut opinor, ubi ex aequo res funditus omnis
tam mortalis erit quam quae manifesta videmus
ex oculis nostris aliqua vi victa perire.
at neque recidere ad nihilum res posse neque autem
crescere de nihilo testor res ante probatas.

Praeterea quoniam cibus auget corpus alitque,
scire licet nobis venas et sanguen et ossa

* * *

sive cibos omnis commixto corpore dicent
esse et habere in se nervorum corpora parva
ossaque et omnino venas partisque cruoris,
fiet uti cibus omnis et aridus et liquor ipse
ex alienigenis rebus constare putetur,
ossibus et nervis sanieque et sanguine mixto.

Praeterea quae cumque e terra corpora crescunt,
si sunt in terris, terram constare necessest
ex alienigenis, quae terris exoriuntur.
transfer item, totidem verbis utare licebit:
in lignis si flamma latet fumusque cinisque,
ex alienigenis consistant ligna necessest,
[praeterea tellus quae corpora cumque alit auget]
ex alienigenis, quae lignis <ex>oriuntur.

Linquntur hic quaedam latitandi copia tenvis,
id quod Anaxagoras sibi sumit, ut omnibus omnis
res putet inmixtas rebus latitare, sed illud
apparere unum, cuius sint plurima mixta
et magis in promptu primaque in fronte locata.
quod tamen a vera longe ratione repulsumst;
conveniebat enim fruges quoque saepe, minaci
robore cum in saxi franguntur, mittere signum
sanguinis aut aliquid, nostro quae corpore aluntur.
cum lapidi in lapidem terimus, manare cruorem
consimili ratione herbis quoque saepe decebat,
et latices dulcis guttas similique sapore
mittere, lanigeras quali sunt ubere lactis,
scilicet et glebis terrarum saepe friatis

herbarum genera et fruges frondesque videri
dispertita inter terram latitare minute,
postremo in lignis cinerem fumumque videri,
cum prae fracta forent, ignisque latere minutos.
quorum nil fieri quoniam manifesta docet res,
scire licet non esse in rebus res ita mixtas,
verum semina multimodis inmixta latere
multarum rerum in rebus communia debent.

'At saepe in magnis fit montibus' inquis 'ut altis
arboribus vicina cacumina summa terantur
inter se validis facere id cogentibus austris,
donec flammai fulserunt flore coorto.'

scilicet et non est lignis tamen insitus ignis,
verum semina sunt ardoris multa, terendo
quae cum confluxere, creant incendia silvis.
quod si facta foret silvis abscondita flamma,
non possent ullum tempus celarier ignes,
conficerent volgo silvas, arbusta cremarent.
iamne vides igitur, paulo quod diximus ante,
permagni referre eadem primordia saepe
cum quibus et quali positura contineantur
et quos inter se dent motus accipiantque,
atque eadem paulo inter se mutata creare
ignes et lignum? quo pacto verba quoque ipsa
inter se paulo mutatis sunt elementis,
cum ligna atque ignes distincta voce notemus.

Denique iam quae cumque in rebus cernis apertis
si fieri non posse putas, quin materiai
corpora consimili natura praedita fingas,
hac ratione tibi pereunt primordia rerum:
fiet uti risu tremulo concussa cachinent
et lacrimis salsis umectent ora genasque.

Nunc age, quod super est, cognosce et clarius audi.
nec me animi fallit quam sint obscura; sed acri
percussit thyrsu laudis spes magna meum cor
et simul incussit suavem mi in pectus amorem
Musarum, quo nunc instinctus mente vigenti
avia Pieridum peragro loca nullius ante
trita solo. iuvat integros accedere fontis
atque haurire iuvatque novos decerpere flores
insignemque meo capiti petere inde coronam,

unde prius nulli velarint tempora Musae;
 primum quod magnis doceo de rebus et artis
 religionum animum nodis exsolvere pergo,
 deinde quod obscura de re tam lucida pango
 carmina musaeo contingens cuncta lepore.
 id quoque enim non ab nulla ratione videtur;
 sed vel uti pueris absinthia taetra medentes
 cum dare conantur, prius oras pocula circum
 contingunt mellis dulci flavoque liquore,
 ut puerorum aetas improvida ludificetur
 labrorum tenuis, interea perpotet amarum
 absinthii laticem deceptaque non capiatur,
 sed potius tali facto recreata valescat,
 sic ego nunc, quoniam haec ratio plerumque videtur
 tristior esse quibus non est tractata, retroque
 vulgus abhorret ab hac, volui tibi suaviloquenti
 carmine Pierio rationem exponere nostram
 et quasi musaeo dulci contingere melle,
 si tibi forte animum tali ratione tenere
 versibus in nostris possem, dum perspicis omnem
 naturam rerum, qua constet compta figura.

Sed quoniam docui solidissima materiai
 corpora perpetuo volitare invicta per aevom,
 nunc age, summam quaedam sit finis eorum
 nec<ne> sit, evolvamus; item quod inane repertumst
 seu locus ac spatium, res in quo quaeque gerantur,
 pervideamus utrum finitum funditus omne
 constet an immensum pateat vasteque profundum.

Omne quod est igitur nulla regione viarum
 finitumst; namque extremum debebat habere.
 extremum porro nullius posse videtur
 esse, nisi ultra sit quod finiat, ut videatur
 quo non longius haec sensus natura sequatur.
 nunc extra summam quoniam nihil esse fatendum,
 non habet extremum, caret ergo fine modoque.
 nec refert quibus adsistas regionibus eius;
 usque adeo, quem quisque locum possedit, in omnis
 tantundem partis infinitum omne relinquit.
 Praeterea si iam finitum constituatur
 omne quod est spatium, si quis procurrat ad oras
 ultimas extremas iaciatque volatile telum,
 id validis utrum contortum viribus ire

quo fuerit missum mavis longeque volare,
an prohibere aliquid censes obstareque posse?
alterutrum fatearis enim sumasque necesses.
quorum utrumque tibi effugium praecludit et omne
cogit ut exempta concedas fine patere.
nam sive est aliquid quod probeat efficiatque
quo minus quo missum est veniat finique locet se,
sive foras fertur, non est a fine profectum.
hoc pacto sequar atque, oras ubi cumque locaris
extremas, quaeram: quid telo denique fiet?
fiet uti nusquam possit consistere finis
effugiumque fugae prolatet copia semper.

Praeterea spatium summai totius omne
undique si inclusum certis consisteret oris
finitumque foret, iam copia materiai
undique ponderibus solidis confluet ad imum
nec res ulla geri sub caeli tegmine posset
nec foret omnino caelum neque lumina solis,
quippe ubi materies omnis cumulata iaceret
ex infinito iam tempore subsidendo.
at nunc ni mirum requies data principiorum
corporibus nullast, quia nil est funditus imum,
quo quasi confluere et sedes ubi ponere possint.
semper in adsiduo motu res quaeque geruntur
partibus <in> cunctis, infernaque suppeditantur
ex infinito cita corpora materiai.

Postremo ante oculos res rem finire videtur;
aer dissaepit collis atque aera montes,
terra mare et contra mare terras terminat omnis;
omne quidem vero nihil est quod finiat extra.
est igitur natura loci spatiumque profundi,
quod neque clara suo percurrere fulmina cursu
perpetuo possint aevi labentia tractu
nec prorsum facere ut restet minus ire meando;
usque adeo passim patet ingens copia rebus
finibus exemptis in cunctas undique partis.

Ipsa modum porro sibi rerum summa parare
ne possit, natura tenet, quae corpus inane
et quod inane autem est finiri corpore cogit,
ut sic alternis infinita omnia reddat,
aut etiam alterutrum, nisi terminet alterum eorum,
simplice natura pateat tamen inmoderatum,

nec mare nec tellus neque caeli lucida templa
 nec mortale genus nec divum corpora sancta
 exiguum possent horai sistere tempus;
 nam dispersa suo de coetu materiai
 copia ferretur magnum per inane soluta,
 sive adeo potius numquam concreta creasset
 ullam rem, quoniam cogi disiecta nequisset.
 nam certe neque consilio primordia rerum
 ordine se suo quaeque sagaci mente locarunt
 nec quos quaeque <darent motus pepigere profecto>
 sed quia multa modis multis mutata per omne
 ex infinito vexantur percita plagis,
 omne genus motus et coetus experiundo
 tandem deveniunt in talis disposituras,
 qualibus haec rerum consistit summa creata,
 et multos etiam magnos servata per annos
 ut semel in motus coniectast convenientis,
 efficit ut largis avidum mare fluminis undis
 integrent amnes et solis terra vapore
 fota novet fetus summissaque gens animantium
 floreat et vivant labentis aetheris ignes.
 quod nullo facerent pacto, nisi materiai
 ex infinito suboriri copia posset,
 unde amissa solent reparare in tempore quaeque.
 nam vel uti privata cibo natura animantium
 diffluit amittens corpus, sic omnia debent
 dissolui simul ac defecit suppeditare
 materies aliqua ratione aversa viai.
 nec plagae possunt extrinsecus undique summam
 conservare omnem, quae cumque est conciliata.
 cedere enim crebro possunt partemque morari,
 dum veniant aliae ac suppleri summa queatur;
 inter dum resilire tamen coguntur et una
 principiis rerum spatium tempusque fugai
 largiri, ut possint a coetu libera ferri.
 quare etiam atque etiam suboriri multa necessest,
 et tamen ut plagae quoque possint suppetere ipsae,
 infinita opus est vis undique materiai.

Illud in his rebus longe fuge credere, Memmi,
 in medium summae quod dicunt omnia niti
 atque ideo mundi naturam stare sine ullis

ictibus externis neque quoquam posse resolvi
summa atque ima, quod in medium sint omnia nixa,
ipsum si quicquam posse in se sistere credis,
et quae pondera sunt sub terris omnia sursum
nitier in terraque retro requiescere posta,
ut per aquas quae nunc rerum simulacra videmus;
et simili ratione animalia suppa vagari
contendunt neque posse e terris in loca caeli
reccidere inferiora magis quam corpora nostra
sponte sua possint in caeli templa volare;
illi cum videant solem, nos sidera noctis
cernere et alternis nobiscum tempora caeli
dividere et noctes parilis agitare diebus.
sed vanus stolidis haec * * *
amplexi quod habent perv * * *
nam medium nihil esse potest * * *
infinita; neque omnino, si iam <medium sit>,
possit ibi quicquam consistere * * *
quam quavis alia longe ratione * * *
omnis enim locus ac spatium, quod in<ane vocamus>,
per medium, per non medium, concedere <debet>
aeque ponderibus, motus qua cumque feruntur.
nec quisquam locus est, quo corpora cum venerunt,
ponderis amissa vi possint stare <in> inani;
nec quod inane autem est ulli subsistere debet,
quin, sua quod natura petit, concedere pergat.
haud igitur possunt tali ratione teneri
res in concilium medii cuppedine victae.

Praeterea quoniam non omnia corpora fingunt
in medium niti, sed terrarum atque liquoris
umorem ponti magnasque e montibus undas,
et quasi terreno quae corpore contineantur,
at contra tenuis exponunt aeris auras
et calidos simul a medio differrier ignis,
atque ideo totum circum tremere aethera signis
et solis flammam per caeli caerula pasci,
quod calor a medio fugiens se ibi conligat omnis,
nec prorsum arboribus summos frondescere ramos
posse, nisi a terris paulatim cuique cibatum
* * *

ne volucris ritu flammaram moenia mundi

diffugiant subito magnum per inane soluta
et ne cetera consimili ratione sequantur
neve ruant caeli tonitralia templa superne
terraque se pedibus raptim subducat et omnis
inter permixtas rerum caelique ruinas
corpora solventes abeat per inane profundum,
temporis ut puncto nihil extet reliquiarum
desertum praeter spatium et primordia caeca.
nam qua cumque prius de parti corpora desse
constitues, haec rebus erit pars ianua leti,
hac se turba foras dabit omnis materiai.

Haec sic pernosces parva perductus opella;
namque alid ex alio clarescet nec tibi caeca
nox iter eripiet, quin ultima naturai
pervideas: ita res accendent lumina rebus.

Liber II

Suave, mari magno turbantibus aequora ventis
e terra magnum alterius spectare laborem;
non quia vexari quemquamst iucunda voluptas,
sed quibus ipse malis careas quia cernere suavest.
suave etiam belli certamina magna tueri
per campos instructa tua sine parte pericli;
sed nihil dulcius est, bene quam munita tenere
edita doctrina sapientum templa serena,
despicere unde queas alios passimque videre
errare atque viam palantis quaerere vitae,
certare ingenio, contendere nobilitate,
noctes atque dies niti praestante labore
ad summas emergere opes rerumque potiri.
o miseras hominum mentes, o pectora caeca!
qualibus in tenebris vitae quantisque periclis
degitur hoc aevi quod cumquest! nonne videre
nihil aliud sibi naturam latrare, nisi ut qui
corpore seiunctus dolor absit, mente fruatur
iucundo sensu cura semota metuque?
ergo corpoream ad naturam pauca videmus
esse opus omnino: quae demant cumque dolorem,
delicias quoque uti multas substernere possint
gratius inter dum, neque natura ipsa requirit,
si non aurea sunt iuvenum simulacra per aedes
lampadas igniferas manibus retinentia dextris,
lumina nocturnis epulis ut suppeditentur,
nec domus argento fulget auroque renidet
nec citharae reboant laqueata aurataque templa,

cum tamen inter se prostrati in gramine molli
 propter aquae rivum sub ramis arboris altae
 non magnis opibus iucunde corpora curant,
 praesertim cum tempestas adridet et anni
 tempora conspergunt viridantis floribus herbas.
 nec calidae citius decedunt corpore febres,
 textilibus si in picturis ostroque rubenti
 iacteris, quam si in plebeia veste cubandum est.
 quapropter quoniam nihil nostro in corpore gazae
 proficiunt neque nobilitas nec gloria regni,
 quod super est, animo quoque nil prodesse putandum;
 si non forte tuas legiones per loca campi
 fervere cum videas belli simulacra cientis,
 subsidiis magnis et opum vi constabilitas,
 ornatas armis statuas pariterque animatas,
 his tibi tum rebus timefactae religiones
 effugiunt animo pavidae mortisque timores
 tum vacuum pectus lincunt curaque solutum.
 quod si ridicula haec ludibriaque esse videmus,
 re veraque metus hominum curaeque sequaces
 nec metuunt sonitus armorum nec fera tela
 audacterque inter reges rerumque potentis
 versantur neque fulgorem reverentur ab auro
 nec clarum vestis splendorem purpureai,
 quid dubitas quin omnis sit haec rationis potestas,
 omnis cum in tenebris praesertim vita laboret?
 nam vel uti pueri trepidant atque omnia caecis
 in tenebris metuunt, sic nos in luce timemus
 inter dum, nihilo quae sunt metuenda magis quam
 quae pueri in tenebris pavitant finguntque futura.
 hunc igitur terrorem animi tenebrasque necessesit
 non radii solis neque lucida tela diei
 discutiant, sed naturae species ratioque.

Nunc age, quo motu genitalia materiai
 corpora res varias gignant genitasque resolvant
 et qua vi facere id cogantur quaeque sit ollis
 reddita mobilitas magnum per inane meandi,
 expediam: tu te dictis praebere memento.
 nam certe non inter se stipata cohaeret
 materies, quoniam minui rem quamque videmus
 et quasi longinquo fluere omnia cernimus aevo

ex oculisque vetustatem subducere nostris,
cum tamen incolumis videatur summa manere
propterea quia, quae decedunt corpora cuique,
unde abeunt minuunt, quo venere augmine donant.
illa senescere, at haec contra florescere cogunt,
nec remorantur ibi. sic rerum summa novatur
semper, et inter se mortales mutua vivunt.
augescunt aliae gentes, aliae minuuntur,
inque brevi spatio mutantur saecula animantum
et quasi cursores vitae lampada tradunt.

Si cessare putas rerum primordia posse
cessandoque novos rerum progignere motus,
avius a vera longe ratione vagaris.
nam quoniam per inane vagantur, cuncta necessesit
aut gravitate sua ferri primordia rerum
aut ictu forte alterius. nam <cum> cita saepe
obvia confligere, fit ut diversa repente
dissiliant; neque enim mirum, durissima quae sint
ponderibus solidis neque quicquam a tergibus obstet.
et quo iactari magis omnia materiai
corpora pervideas, reminiscere totius imum
nil esse in summa, neque habere ubi corpora prima
consistant, quoniam spatium sine fine modoquest
inmensumque patere in cunctas undique partis
pluribus ostendi et certa ratione probatumst.
quod quoniam constat, ni mirum nulla quies est
reddita corporibus primis per inane profundum,
sed magis adsiduo varioque exercita motu
partim intervallis magnis confulta resultant,
pars etiam brevibus spatiis vexantur ab ictu.
et quae cumque magis condense conciliatu
exiguus intervallis convecta resultant,
indupedita suis perplexis ipsa figuris,
haec validas saxi radices et fera ferri
corpora constituunt et cetera <de> genere horum.
paucula quae porro magnum per inane vagantur,
cetera dissiliunt longe longeque recursant
in magnis intervallis; haec aera rarum
sufficiunt nobis et splendida lumina solis.
multaque praeterea magnum per inane vagantur,
conciliis rerum quae sunt reiecta nec usquam

consociare etiam motus potuere recepta.

Cuius, uti memoro, rei simulacrum et imago
ante oculos semper nobis versatur et instat.
contemplator enim, cum solis lumina cumque
inserti fundunt radii per opaca domorum:
multa minuta modis multis per inane videbis
corpora misceri radiorum lumine in ipso
et vel ut aeterno certamine proelia pugnans
edere turmatim certantia nec dare pausam,
conciliis et discidiis exercita crebris;
conicere ut possis ex hoc, primordia rerum
quale sit in magno iactari semper inani.
dum taxat, rerum magnarum parva potest res
exemplare dare et vestigia notitiae.

Hoc etiam magis haec animum te advertere par est
corpora quae in solis radiis turbare videntur,
quod tales turbae motus quoque materiai
significant clandestinos caecosque subesse.
multa videbis enim plagis ibi percita caecis
commutare viam retroque repulsa reverti
nunc huc nunc illuc in cunctas undique partis.
scilicet hic a principiis est omnibus error.
prima moventur enim per se primordia rerum,
inde ea quae parvo sunt corpora conciliatu
et quasi proxima sunt ad viris principiorum,
ictibus illorum caecis impulsae cidentur,
ipsaque <pro>porro paulo maiora lacescunt.
sic a principiis ascendit motus et exit
paulatim nostros ad sensus, ut moveantur
illa quoque, in solis quae lumine cernere quimus
nec quibus id faciant plagis apparet aperte.

Nunc quae mobilitas sit reddita materiai
corporibus, paucis licet hinc cognoscere, Memmi.
primum aurora novo cum spargit lumine terras
et variae volucres nemora avia pervolitant
aera per tenerum liquidis loca vocibus opplent,
quam subito soleat sol ortus tempore tali
convestire sua perfundens omnia luce,
omnibus in promptu manifestumque esse videmus.
at vapor is, quem sol mittit, lumenque serenum
non per inane meat vacuum; quo tardius ire

cogitur, aerias quasi dum diverberat undas;
nec singillatim corpuscula quaeque vaporis
sed complexa meant inter se conque globata;
qua propter simul inter se retrahuntur et extra
officiuntur, uti cogantur tardius ire.
at quae sunt solida primordia simplicitate,
cum per inane meant vacuum nec res remoratur
ulla foris atque ipsa suis e partibus unum,
unum, in quem coepere, locum conixa feruntur,
debent ni mirum praecellere mobilitate
et multo citius ferri quam lumina solis
multiplexque loci spatium transcurrere eodem
tempore quo solis pervolgant fulgura caelum.

* * *

nec persectari primordia singula quaeque,
ut videant qua quicque geratur cum ratione.

At quidam contra haec, ignari materiai,
naturam non posse deum sine numine reddunt
tanto opere humanis rationibus atmoderate
tempora mutare annorum frugesque creare
et iam cetera, mortalis quae suadet adire
ipsaque deducit dux vitae dia voluptas
et res per Veneris blanditur saecula propagent,
ne genus occidat humanum. quorum omnia causa
constituisse deos cum fingunt, omnibus rebus
magno opere a vera lapsi ratione videntur.
nam quamvis rerum ignorem primordia quae sint,
hoc tamen ex ipsis caeli rationibus ausim
confirmare aliisque ex rebus reddere multis,
nequaquam nobis divinitus esse creatam
naturam mundi: tanta stat praedita culpa.
quae tibi posterius, Memmi, faciemus aperta;
nunc id quod super est de motibus expediemus.

Nunc locus est, ut opinor, in his illud quoque rebus
confirmare tibi, nullam rem posse sua vi
corpoream sursum ferri sursumque meare.
ne tibi dent in eo flammaram corpora frudem;
sursus enim versus gignuntur et augmina sumunt
et sursum nitidae fruges arbustaque crescunt,
pondera, quantum in se est, cum deorsum cuncta ferantur.
nec cum subsiliunt ignes ad tecta domorum

et celeri flamma degustant tigna trabesque,
 sponte sua facere id sine vi subiecta putandum est.
 quod genus e nostro com missus corpore sanguis
 emicat exultans alte spargitque cruorem.
 nonne vides etiam quanta vi tigna trabesque
 respuat umor aquae? nam quo magis ursimus altum
 directa et magna vi multi pressimus aegre,
 tam cupide sursum removet magis atque remittit,
 plus ut parte foras emergant exiliantque.
 nec tamen haec, quantum est in se, dubitamus, opinor,
 quín vacuum per inane deorsum cuncta ferantur.
 sic igitur debent flammae quoque posse per auras
 aeris expressae sursum succedere, quamquam
 pondera, quantum in <se> est, deorsum <de>ducere pugnent.
 nocturnasque faces caeli sublime volantis
 nonne vides longos flammarum ducere tractus
 in quas cumque dedit partis natura meatum?
 non cadere in terras stellas et sidera cernis?
 sol etiam <caeli> de vertice dissipat omnis
 ardorem in partis et lumine conserit arva;
 in terras igitur quoque solis vergitur ardor.
 transversosque volare per imbris fulmina cernis,
 nunc hinc nunc illinc abrupti nubibus ignes
 concursant; cadit in terras vis flammea volgo.

Illud in his quoque te rebus cognoscere avemus,
 corpora cum deorsum rectum per inane feruntur
 ponderibus propriis, incerto tempore ferme
 incertisque locis spatio depellere paulum,
 tantum quod momen mutatum dicere possis.
 quod nisi declinare solerent, omnia deorsum
 imbris uti guttae caderent per inane profundum
 nec foret offensus natus nec plaga creata
 principiis; ita nihil umquam natura creasset.

Quod si forte aliquis credit graviora potesse
 corpora, quo citius rectum per inane feruntur,
 incidere ex supero levioribus atque ita plagas
 gignere, quae possint genitalis reddere motus,
 avius a vera longe ratione recedit.
 nam per aquas quae cumque cadunt atque aera rarum,
 haec pro ponderibus casus celerare necessest
 propterea quia corpus aquae naturaque tenvis

aeris haud possunt aequae rem quamque morari,
sed citius cedunt gravioribus exsuperata;
at contra nulli de nulla parte neque ullo
tempore inane potest vacuum subsistere rei,
quin, sua quod natura petit, concedere pergat;
omnia qua propter debent per inane quietum
aeque ponderibus non aequis concita ferri.
haud igitur poterunt levioribus incidere umquam
ex supero graviora neque ictus gignere per se,
qui varient motus, per quos natura gerat res.
quare etiam atque etiam paulum inclinare necessest
corpora; nec plus quam minimum, ne fingere motus
obliquos videamur et id res vera refutet.
namque hoc in promptu manifestumque esse videmus,
pondera, quantum in <se> est, non posse obliqua meare,
ex supero cum praecipitant, quod cernere possis;
sed nihil omnino <recta> regione viai
declinare quis est qui possit cernere sese?

Denique si semper motu conecitur omnis
et vetere exoritur <motus> novus ordine certo
nec declinando faciunt primordia motus
principium quoddam, quod fati foedera rumpat,
ex infinito ne causam causa sequatur,
libera per terras unde haec animantibus exstat,
unde est haec, inquam, fatis avolsa voluntas,
per quam progredimur quo ducit quemque voluptas,
declinamus item motus nec tempore certo
nec regione loci certa, sed ubi ipsa tulit mens?
nam dubio procul his rebus sua cuique voluntas
principium dat et hinc motus per membra rigantur.
nonne vides etiam patefactis tempore puncto
carceribus non posse tamen prorumpere equorum
vim cupidam tam de subito quam mens avet ipsa?
omnis enim totum per corpus materiai
copia conciri debet, concita per artus
omnis ut studium mentis conixa sequatur;
ut videas initum motus a corde creari
ex animique voluntate id procedere primum,
inde dari porro per totum corpus et artus.
nec similest ut cum impulsus procedimus ictu
viribus alterius magnis magnoque coactu;

nam tum materiem totius corporis omnem
perspicuumst nobis invitis ire rapique,
donec eam refrenavit per membra voluntas.
iamne vides igitur, quamquam vis externa multos
pellat et invitos cogat procedere saepe
praecipitesque rapi, tamen esse in pectore nostro
quiddam quod contra pugnare obstareque possit?
cuius ad arbitrium quoque copia materiai
cogitur inter dum flecti per membra per artus
et proiecta refrenatur retroque residit.
quare in seminibus quoque idem fateare necessesst,
esse aliam praeter plagas et pondera causam
motibus, unde haec est nobis innata potestas,
de nihilo quoniam fieri nihil posse videmus.
pondus enim prohibet ne plagis omnia fiant
externa quasi vi; sed ne res ipsa necessum
intestinum habeat cunctis in rebus agendis
et devicta quasi cogatur ferre patique,
id facit exiguum clinamen principiorum
nec regione loci certa nec tempore certo.

Nec stipata magis fuit umquam materiai
copia nec porro maioribus intervallis;
nam neque adaugescit quicquam neque deperit inde.
qua propter quo nunc in motu principiorum
corpora sunt, in eodem ante acta aetate fuere
et post haec semper simili ratione ferentur,
et quae consuerint gigni gignentur eadem
condicione et erunt et crescent vique valebunt,
quantum cuique datum est per foedera naturai.
nec rerum summam commutare ulla potest vis;
nam neque quo possit genus ullum materiai
effugere ex omni quicquam est <extra>, neque in omne
unde coorta queat nova vis inrumpere et omnem
naturam rerum mutare et vertere motus.

Illud in his rebus non est mirabile, quare,
omnia cum rerum primordia sint in motu,
summa tamen summa videatur stare quiete,
praeter quam siquid proprio dat corpore motus.
omnis enim longe nostris ab sensibus infra
primorum natura iacet; qua propter, ubi ipsa
cernere iam nequeas, motus quoque surpere debent;

praesertim cum, quae possimus cernere, celent
saepe tamen motus spatio diducta locorum.
nam saepe in colli tondentes pabula laeta
lanigerae reptant pecudes, quo quamque vocantes
invitant herbae gemmantes rore recenti,
et satiati agni ludunt blandeque coruscant;
omnia quae nobis longe confusa videntur
et velut in viridi candor consistere colli.
praeterea magnae legiones cum loca cursu
camporum complent belli simulacra cientes,
fulgor ubi ad caelum se tollit totaque circum
aere renidescit tellus superque virum vi
excitur pedibus sonitus clamoreque montes
icti reiectant voces ad sidera mundi
et circum volitant equites mediosque repente
tramittunt valido quatientes impete campos;
et tamen est quidam locus altis montibus, <unde>
stare videntur et in campis consistere fulgor.

Nunc age, iam deinceps cunctarum exordia rerum
qualia sint et quam longe distantia formis,
percipe, multigenis quam sint variata figuris;
non quo multa parum simili sint praedita forma,
sed quia non volgo paria omnibus omnia constant.
nec mirum; nam cum sit eorum copia tanta,
ut neque finis, uti docui, neque summa sit ulla,
debent ni mirum non omnibus omnia prorsum
esse pari filo similique adfecta figura.

Praeterea genus humanum mutaeque natantes
squamigerum pecudes et laeta armenta feraeque
et variae volucres, laetantia quae loca aquarum
concelebrant circum ripas fontisque lacusque,
et quae pervolgant nemora avia pervolitant,
quorum unum quidvis generatim sumere perge;
invenies tamen inter se differre figuris.
nec ratione alia proles cognoscere matrem
nec mater posset prolem; quod posse videmus
nec minus atque homines inter se nota cluere.
nam saepe ante deum vitulus delubra decora
turisticremas propter mactatus concidit aras
sanguinis expirans calidum de pectore flumen;
at mater viridis saltus orbata peragrans

novit humi pedibus vestigia pressa bisulcis,
 omnia convisens oculis loca, si queat usquam
 conspiciere amissum fetum, completque querellis
 frondiferum nemus adsistens et crebra revisit
 ad stabulum desiderio perfixa iuveni,
 nec tenerae salices atque herbae rore vigentes
 fluminaque ulla queunt summis labentia ripis
 oblectare animum subitamque avertere curam,
 nec vitulorum aliae species per pabula laeta
 derivare queunt animum curaque levare;
 usque adeo quiddam proprium notumque requirit.
 praeterea teneri tremulis cum vocibus haedi
 cornigeras norunt matres agnique petulci
 balantum pecudes; ita, quod natura respicit,
 ad sua quisque fere decurrunt ubera lactis.

Postremo quodvis frumentum non tamen omne
 quidque suo genere inter se simile esse videbis,
 quin intercurrat quaedam distantia formis.
 concharumque genus parili ratione videmus
 pingere telluris gremium, qua mollibus undis
 litoris incurvi bibulam pavit aequor harenam.
 quare etiam atque etiam simili ratione necessest,
 natura quoniam constant neque facta manu sunt
 unius ad certam formam primordia rerum,
 dissimili inter se quaedam volitare figura.

Perfacile est animi ratione exsolvere nobis
 quare fulmineus multo penetralior ignis
 quam noster fluat e taedis terrestribus ortus;
 dicere enim possis caelestem fulminis ignem
 subtilem magis e parvis constare figuris
 atque ideo transire foramina quae nequit ignis
 noster hic e lignis ortus taedaeque creatus.
 praeterea lumen per cornum transit, at imber
 respuitur. quare, nisi luminis illa minora
 corpora sunt quam de quibus est liquor almus aquarum?
 et quamvis subito per colum vina videmus
 perfluere, at contra tardum cunctatur olivom,
 aut quia ni mirum maioribus est elementis
 aut magis hamatis inter se perque plicatis,
 atque ideo fit uti non tam diducta repente
 inter se possint primordia singula quaeque

singula per cuiusque foramina permanare.

Huc accedit uti mellis lactisque liquores
iucundo sensu linguae tractentur in ore;
at contra taetra absinthi natura ferique
centauri foedo pertorquent ora sapore;
ut facile agnoscas e levibus atque rutundis
esse ea quae sensus iucunde tangere possunt,
at contra quae amara atque aspera cumque videntur,
haec magis hamatis inter se nexa teneri
proptereaque solere vias rescindere nostris
sensibus introituque suo perrumpere corpus.
omnia postremo bona sensibus et mala tactu
dissimili inter se pugnant perfecta figura;
ne tu forte putes serrae stridentis acerbum
horrorem constare elementis levibus aequae
ac musaea mele, per chordas organici quae
mobilibus digitis expergefata figurant;
neu simili penetrare putes primordia forma
in nares hominum, cum taetra cadavera torrent,
et cum scena croco Cilici perfusa recens est
araque Panchaeos exhalat propter odores;
neve bonos rerum simili constare colores
semine constituas, oculos qui pascere possunt,
et qui conpungunt aciem lacrimareque cogunt
aut foeda specie foedi turpesque videntur.
omnis enim, sensus quae mulcet cumque, <tibi res>
haut sine principali aliquo levore creatast;
at contra quae cumque molesta atque aspera constat,
non aliquo sine materiae squalore repertast.

Sunt etiam quae iam nec levia iure putantur
esse neque omnino flexis mucronibus unca,
sed magis angellis paulum prostantibus, <ut quae>
titillare magis sensus quam laedere possint,
fecula iam quo de genere est inulaeque sapes.

Denique iam calidos ignis gelidamque pruinam
dissimili dentata modo conpungere sensus
corporis, indicio nobis est tactus uterque.
tactus enim, tactus, pro divum numina sancta,
corporis est sensus, vel cum res externa sese
insinuat, vel cum laedit quae in corpore natast
aut iuvat egrediens genitalis per Veneris res,

aut ex offensu cum turbant corpore in ipso,
 semina confundunt inter se concita sensum;
 ut si forte manu quamvis iam corporis ipse
 tute tibi partem ferias atque experiare.
 qua propter longe formas distare necessesit
 principiis, varios quae possint edere sensus.

Denique quae nobis durata ac spissa videntur,
 haec magis hamatis inter sese esse necessesit
 et quasi ramosis alte compacta teneri.
 in quo iam genere in primis adamantina saxa
 prima acie constant ictus contemnere sueta
 et validi silices ac duri robora ferri
 aeraque quae claustris restantia vociferantur.
 illa quidem debent e levibus atque rutundis
 esse magis, fluvido quae corpore liquida constant.
 namque papaveris haustus itemst facilis quod aquarum;
 nec retinentur enim inter se glomeramina quaeque
 et percussus item proclive volubilis exstat.
 omnia postremo quae puncto tempore cernis
 diffugere ut fumum nebulas flammasque, necessesit,
 si minus omnia sunt e levibus atque rotundis,
 at non esse tamen perplexis indupedita,
 pungere uti possint corpus penetrareque saxa,
 nec tamen haerere inter se; quod cumque videmus
 sensibus dentatum, facile ut cognoscere possis
 non e perplexis, sed acutis esse elementis.
 sed quod amara vides eadem quae fluvida constant,
 sudor uti maris est, minime mirabile debet

* * *

nam quod fluvidus est, e levibus atque rotundis
 est, sed levibus <sunt hamata> admixta doloris
 corpora. nec tamen haec retineri hamata necessesit:
 scilicet esse globosa tamen, cum squalida constant,
 provolvi simul ut possint et laedere sensus.
 et quo mixta putes magis aspera levibus esse
 principiis, unde est Neptuni corpus acerbum,
 est ratio discernendi seorsumque videndi,
 umor dulcis ubi per terras crebrius idem
 percolatur, ut in foveam fluat ac mansuescat;
 linquit enim supera taetri primordia viri,
 aspera quo magis in terris haerescere possint.

Quod quoniam docui, pergam conectere rem quae
ex hoc apta fidem ducat, primordia rerum
finita variare figurarum ratione.
quod si non ita sit, rursus iam semina quaedam
esse infinito debebunt corporis auctu.
namque in eadem una cuiusvis iam brevitate
corporis inter se multum variare figurae
non possunt. fac enim minimis e partibus esse
corpora prima tribus, vel paulo pluribus auge;
nempe ubi eas partis unius corporis omnis,
summa atque ima locans, transmutans dextera laevis,
omnimodis expertus eris, quam quisque det ordo
formai speciem totius corporis eius,
quod super est, si forte voles variare figuras,
addendum partis alias erit. inde sequetur,
adsimili ratione alias ut postulet ordo,
si tu forte voles etiam variare figuras.
ergo formarum novitatem corporis augmen
subsequitur. quare non est ut credere possis
esse infinitis distantia semina formis,
ne quaedam cogas inmani maximitate
esse, supra quod iam docui non posse probari.
iam tibi barbaricae vestes Meliboeaque fulgens
purpura Thessalico concharum tacta colore,
aurea pavonum ridenti imbuta lepore
saecla novo rerum superata colore iacerent
et contemptus odor smyrnae mellisque sapes,
et cycnea mele Phoebeaque daedala chordis
carmina consimili ratione oppressa silerent;
namque aliis aliud praestantius exoreretur.
cedere item retro possent in deteriores
omnia sic partis, ut diximus in melioris;
namque aliis aliud retro quoque taetrius esset
naribus auribus atque oculis orisque sapor.
quae quoniam non sunt, <sed> rebus reddita certa
finis utrimque tenet summam, fateare necessesit
materiem quoque finitis differe figuris.
denique ab ignibus ad gelidas hiemum usque pruinas
finitumst retroque pari ratione remensumst.
omnis enim calor ac frigus mediique tepores
interutrasque iacent explentes ordine summam.

ergo finita distant ratione creata,
incipiti quoniam mucroni utrimque notantur,
hinc flammis illinc rigidis infesta pruinis.

Quod quoniam docui, pergam conectere rem quae
ex hoc apta fidem ducat, primordia rerum,
inter se simili quae sunt perfecta figura,
infinita cluere. etenim distantia cum sit
formarum finita, necesse est quae similes sint
esse infinitas aut summam materiai
finitam constare, id quod non esse probavi.

* * *

versibus ostendam corpuscula materiai
ex infinito summam rerum usque tenere
undique protelo plagarum continuato.
nam quod rara vides magis esse animalia quaedam
fecundamque magis naturam cernis in illis,
at regione locoque alio terrisque remotis
multa licet genere esse in eo numerumque repleri;
sicut quadripedum cum primis esse videmus
in genere anguimanus elephantos, India quorum
milibus e multis vallo munitur eburno,
ut penitus nequeat penetrari: tanta ferarum
vis est, quarum nos perpauca exempla videmus.
sed tamen id quoque uti concedam, quam lubet esto
unica res quaedem nativo corpore sola,
cui similis toto terrarum non sit, in orbi;
infinita tamen nisi erit vis materiai,
unde ea progigni possit concepta, creati
non poterit neque, quod super est, prorescere alicue.
quippe etenim sumant alii finita per omne
corpora iactari unius genitalia rei,
unde ubi qua vi et quo pacto congressa coibunt
materiae tanto in pelago turbaque aliena?
non, ut opinor, habent rationem conciliandi:
sed quasi naufragiis magnis multisque coortis
disiactare solet magnum mare transtra cavernas
antennas prorem malos tonsasque natantis,
per terrarum omnis oras fluitantia aplustra
ut videantur et indicium mortalibus edant,
infidi maris insidias virisque dolumque
ut vitare velint, neve ullo tempore credant,

subdola cum ridet placidi pellacia ponti,
sic tibi si finita semel primordia quaedam
constitues, aevom debebunt sparsa per omnem
disiectare aestus diversi materiai,
numquam in concilium ut possint compulsa coire
nec remorari in concilio nec crescere adaucta;
quorum utrumque palam fieri manifesta docet res,
et res progigni et genitas procreare posse.
esse igitur genere in quovis primordia rerum
indefinita palam est, unde omnia suppeditantur.

Nec superare queunt motus itaque exitiales
perpetuo neque in aeternum sepelire salutem,
nec porro rerum genitales auctificique
motus perpetuo possunt servare creata.
sic aequo geritur certamine principiorum
ex infinito contractum tempore bellum.
nunc hic nunc illic superant vitalia rerum
et superantur item. miscetur funere vago,
quem pueri tollunt visentis luminis oras;
nec nox ulla diem neque noctem aurora secutast,
quae non audierit mixtos vagitibus aegris
ploratus, mortis comites et funeris atri.

Illud in his obsignatum quoque rebus habere
convenit et memori mandatum mente tenere,
nil esse, in promptu quorum natura videtur,
quod genere ex uno consistat principiorum,
nec quicquam quod non permixto semine constet.
et quod cumque magis vis multas possidet in se
atque potestates, ita plurima principiorum
in sese genera ac varias docet esse figuras.

Principio tellus habet in se corpora prima,
unde mare immensum volventes frigora fontes
adsidue renovent, habet ignes unde oriantur;
nam multis succensa locis ardent sola terrae,
ex imis vero furit ignibus impetus Aetnae.
tum porro nitidas fruges arbustaque laeta
gentibus humanis habet unde extollere possit,
unde etiam fluvios frondes et pabula laeta
montivago generi possit praebere ferarum.
quare magna deum mater materque ferarum
et nostri genetrix haec dicta est corporis una.

Hanc veteres Graium docti cecinere poetae
 sedibus in curru biiugos agitare leones,
 aeris in spatio magnam pendere docentes
 tellurem neque posse in terra sistere terram.
 adiunxere feras, quia quamvis effera proles
 officii debet molliri victa parentum.
 muralique caput summum cinxere corona,
 eximiis munita locis quia sustinet urbes.
 quo nunc insigni per magnas praedita terras
 horrifice fertur divinae matris imago.
 hanc variae gentes antiquo more sacrorum
 Idaeam vocitant matrem Phrygiasque catervas
 dant comites, quia primum ex illis finibus edunt
 per terrarum orbis fruges coepisse creari.
 Gallos attribuunt, quia, numen qui violarint
 Matris et ingrati genitoribus inventi sint,
 significare volunt indignos esse putandos,
 vivam progeniem qui in oras luminis edant.
 tympana tenta tonant palmis et cymbala circum
 concava, raucisonoque minantur cornua cantu,
 et Phrygio stimulat numero cava tibia mentis,
 telaque praeportant, violenti signa furoris,
 ingratos animos atque impia pectora volgi
 conterrere metu quae possint numine divae.
 ergo cum primum magnas invecta per urbis
 munificat tacita mortalis muta salute,
 aere atque argento sternunt iter omne viarum
 largifica stipe ditantes ninguntque rosarum
 floribus umbrantes matrem comitumque catervam.
 hic armata manus, Curetas nomine Grai
 quos memorant, Phrygias inter si forte catervas
 ludunt in numerumque exultant sanguine laeti
 terrificas capitum quatientes numine cristas,
 Dictaeos referunt Curetas, qui Iovis illum
 vagitum in Creta quondam occultasse feruntur,
 cum pueri circum puerum pernice chorea
 [armat et in numerum pernice chorea]
 armati in numerum pulsarent aeribus aera,
 ne Saturnus eum malis mandaret adeptus
 aeternumque daret matri sub pectore volnus.
 propterea magnam armati matrem comitantur,

aut quia significant divam praedicere ut armis
ac virtute velint patriam defendere terram
praesidioque parent decorique parentibus esse.
quae bene et eximie quamvis disposta ferantur,
longe sunt tamen a vera ratione repulsa.
omnis enim per se divom natura necessest
immortali aevo summa cum pace fruatur
semota ab nostris rebus seiunctaque longe;
nam privata dolore omni, privata periclis,
ipsa suis pollens opibus, nihil indiga nostri,
nec bene promeritis capitur neque tangitur ira.
terra quidem vero caret omni tempore sensu,
et quia multarum potitur primordia rerum,
multa modis multis effert in lumina solis.
hic siquis mare Neptunum Cereremque vocare
constituet fruges et Bacchi nomine abuti
mavolt quam laticis proprium proferre vocamen,
concedamus ut hic terrarum dictitet orbem
esse deum matrem, dum vera re tamen ipse
religione animum turpi contingere parcat.

Saepe itaque ex uno tondentes gramina campo
lanigerae pecudes et equorum duellica proles
buceriaeque greges eodem sub tegmine caeli
ex unoque sitim sedantes flumine aquai
dissimili vivont specie retinentque parentum
naturam et mores generatim quaeque imitantur.
tanta est in quovis genere herbae materiai
dissimilis ratio, tanta est in flumine quoque.

Hinc porro quamvis animantem ex omnibus unam
ossa cruor venae calor umor viscera nervi
constituunt, quae sunt porro distantia longe,
dissimili perfecta figura principiorum.

Tum porro quae cumque igni flammata cremantur.
si nil praeterea, tamen haec in corpore tradunt,
unde ignem iacere et lumen submittere possint
scintillasque agere ac late differre favillam.
cetera consimili mentis ratione peragrans
invenies igitur multarum semina rerum
corpore celare et varias cohibere figuras.

Denique multa vides, quibus et color et sapor una
reddita sunt cum odore in primis pleraque poma.

haec igitur variis debent constare figuris;
 nidor enim penetrat qua fucus non it in artus,
 fucus item sorsum, <sorsum> sapor insinuat
 sensibus; ut noscas primis differre figuris.
 dissimiles igitur formae glomeramen in unum
 conveniunt et res permixto semine constant.

Quin etiam passim nostris in versibus ipsis
 multa elementa vides multis communia verbis,
 cum tamen inter se versus ac verba necesse est
 confiteare alia ex aliis constare elementis;
 non quo multa parum communis littera currat
 aut nulla inter se duo sint ex omnibus isdem,
 sed quia non volgo paria omnibus omnia constant.
 sic aliis in rebus item communia multa
 multarum rerum cum sint, primordia rerum
 dissimili tamen inter se consistere summa
 possunt; ut merito ex aliis constare feratur
 humanum genus et fruges arbustaque laeta.

Nec tamen omnimodis coneccti posse putandum est
 omnia; nam volgo fieri portenta videres,
 semiferas hominum species existere et altos
 inter dum ramos eigni corpore vivo
 multaque coneccti terrestria membra marinis,
 tum flammam taetro spirantis ore Chimaeras
 pascere naturam per terras omniparentis.
 quorum nil fieri manifestum est, omnia quando
 seminibus certis certa genetrice creata
 conservare genus crescentia posse videmus.
 scilicet id certa fieri ratione necessust.
 nam sua cuique cibus ex omnibus intus in artus
 corpora discedunt conexaque convenientis
 efficiunt motus; at contra aliena videmus
 reicere in terras naturam, multaque caecis
 corporibus fugiunt e corpore percita plagis,
 quae neque coneccti quoquam potuere neque intus
 vitalis motus consentire atque imitari.
 sed ne forte putes animalia sola teneri
 legibus his, quaedam ratio res terminat omnis
 nam vel uti tota natura dissimiles sunt
 inter se genitae res quaeque, ita quamque necessesst
 dissimili constare figura principiorum;

non quo multa parum simili sint praedita forma,
sed quia non volgo paria omnibus omnia constant.
semina cum porro distent, differre necessust
intervalla vias conexus pondera plagas
concursum motus; quae non animalia solum
corpora seiungunt, sed terras ac mare totum
secernunt caelumque a terris omne retentant.

Nunc age dicta meo dulci quaesita labore
percipe, ne forte haec albis ex alba rearis
principiis esse, ante oculos quae candida cernis,
aut ea quae nigrant nigro de semine nata;
nive alium quemvis quae sunt inbuta colorem,
propterea gerere hunc credas, quod materiai
corpora consimili sint eius tincta colore;
nullus enim color est omnino materiai
corporibus, neque par rebus neque denique dispar.
in quae corpora si nullus tibi forte videtur
posse animi iniectus fieri, procul avius erras.
nam cum caecigeni, solis qui lumina numquam
dispexere, tamen cognoscant corpora tactu
ex ineunte aevo nullo coniuncta colore,
scire licet nostrae quoque menti corpora posse
vorti in notitiam nullo circum lita fuco.
denique nos ipsi caecis quaecumque tenebris
tangimus, haud ullo sentimus tincta colore.

Quod quoniam vinco fieri, nunc esse docebo.
omnis enim color omnino mutatur in omnis;
quod facere haud ullo debent primordia pacto;
immutabile enim quiddam superare necessesit,
ne res ad nihilum redigantur funditus omnes;
nam quod cumque suis mutatum finibus exit,
continuo hoc mors est illius quod fuit ante.
proinde colore cave contingas semina rerum,
ne tibi res redeant ad nihilum funditus omnes.

Praeterea si nulla coloris principiis est
reddita natura et variis sunt praedita formis,
e quibus omnigenus gignunt variantque colores,
propterea magni quod refert, semina quaeque
cum quibus et quali positura contineantur
et quos inter se dent motus accipiantque,
perfacile extemplo rationem reddere possis,

cur ea quae nigro fuerint paulo ante colore,
 marmoreo fieri possint candore repente,
 ut mare, cum magni commorunt aequora venti,
 vertitur in canos candenti marmore fluctus;
 dicere enim possis, nigrum quod saepe videmus,
 materies ubi permixta est illius et ordo
 principiis mutatus et addita demptaque quaedam,
 continuo id fieri ut candens videatur et album.
 quod si caeruleis constarent aequora ponti
 seminibus, nullo possent albescere pacto;
 nam quo cumque modo perturbes caerula quae sint,
 numquam in marmoreum possunt migrare colorem.
 sin alio atque alio sunt semina tincta colore,
 quae maris efficiunt unum purumque nitorem,
 ut saepe ex aliis formis variisque figuris
 efficitur quiddam quadratum unaque figura,
 conveniebat, ut in quadrato cernimus esse
 dissimiles formas, ita cernere in aequore ponti
 aut alio in quovis uno puroque nitore
 dissimiles longe inter se variosque colores.
 praeterea nihil officiant obstantque figurae
 dissimiles, quo quadratum minus omne sit extra;
 at varii rerum inpediunt prohibentque colores,
 quo minus esse uno possit res tota nitore.

Tum porro quae ducit et inlicit ut tribuamus
 principiis rerum non numquam causa colores,
 occidit, ex albis quoniam non alba creantur,
 nec quae nigra cluent de nigris, sed variis ex.
 quippe etenim multo proclivius exorientur
 candida de nullo quam nigro nata colore
 aut alio quovis, qui contra pugnet et obstat.

Praeterea quoniam nequeunt sine luce colores
 esse neque in lucem existunt primordia rerum,
 scire licet quam sint nullo velata colore;
 qualis enim caecis poterit color esse tenebris?
 lumine quin ipso mutatur propterea quod
 recta aut obliqua percussus luce refulget;
 pluma columbarum quo pacto in sole videtur,
 quae sita cervices circum collumque coronat;
 namque alias fit uti claro sit rubra pyropo,
 inter dum quodam sensu fit uti videatur

inter caeruleum viridis miscere zmaragdos.
caudaque pavonis, larga cum luce repleta est,
consimili mutat ratione obversa colores;
qui quoniam quodam gignuntur luminis ictu,
scire licet, sine eo fieri non posse putandum est.

Et quoniam plagae quoddam genus excipit in se
pupula, cum sentire colorem dicitur album,
atque aliud porro, nigrum cum et cetera sentit,
nec refert ea quae tangas quo forte colore
praedita sint, verum quali magis apta figura,
scire licet nihil principiis opus esse colore,
sed variis formis variantes edere tactus.

Praeterea quoniam non certis certa figuris
est natura coloris et omnia principiorum
formamenta queunt in quovis esse nitore,
cur ea quae constant ex illis non pariter sunt
omnigenus perfusa coloribus in genere omni?
conveniebat enim corvos quoque saepe volantis
ex albis album pinnis iactare colorem
et nigros fieri nigro de semine cycnos
aut alio quovis uno varioque colore.

Quin etiam quanto in partes res quaeque minutas
distrahitur magis, hoc magis est ut cernere possis
evanescere paulatim stinguique colorem;
ut fit ubi in parvas partis discerpitur austrum:
purpura poeniceusque color clarissimus multo,
filatim cum distractum est, disperditur omnis;
noscere ut hinc possis prius omnem efflare colorem
particulas, quam discedant ad semina rerum.

Postremo quoniam non omnia corpora vocem
mittere concedis neque odorem, propterea fit
ut non omnibus adtribuas sonitus et odores:
sic oculis quoniam non omnia cernere quimus,
scire licet quaedam tam constare orba colore
quam sine odore ullo quaedam sonituque remota,
nec minus haec animum cognoscere posse sagacem
quam quae sunt aliis rebus privata notare.

Sed ne forte putes solo spoliata colore
corpora prima manere, etiam secreta teporis
sunt ac frigoris omnino calidique vaporis,
et sonitu sterila et suco ieiuna feruntur,

nec iaciunt ullum proprium de corpore odorem.
 sicut amaracini blandum stactaeque liquorem
 et nardi florem, nectar qui naribus halat,
 cum facere instituas, cum primis quaerere par est,
 quod licet ac possis reperire, inolentis olivi
 naturam, nullam quae mittat naribus auram,
 quam minime ut possit mixtos in corpore odores
 concoctosque suo contractans perdere viro,
 propter eandem <rem> debent primordia rerum
 non adhibere suum gignundis rebus odorem
 nec sonitum, quoniam nihil ab se mittere possunt,
 nec simili ratione saporem denique quemquam
 nec frigus neque item calidum tepidumque vaporem,
 cetera, quae cum ita sunt tamen ut mortalia constant,
 molli lenta, fragosa putri, cava corpore raro,
 omnia sint a principiis seiuncta necessest,
 immortalia si volumus subiungere rebus
 fundamenta, quibus nitatur summa salutis;
 ne tibi res redeant ad nihilum funditus omnes.

Nunc ea quae sentire videmus cumque necessest
 ex insensilibus tamen omnia confiteare
 principiis constare. neque id manifesta refutant
 nec contra pugnant, in promptu cognita quae sunt,
 sed magis ipsa manu ducunt et credere cogunt
 ex insensilibus, quod dico, animalia gigni.
 quippe videre licet vivos existere vermes
 stercore de taetro, putorem cum sibi nacta est
 intempestivis ex imbribus umida tellus.

Praeterea cunctas itidem res vertere sese.
 vertunt se fluvii in frondes et pabula laeta
 in pecudes, vertunt pecudes in corpora nostra
 naturam, et nostro de corpore saepe ferarum
 augetur vires et corpora pennipotentum.
 ergo omnes natura cibos in corpora viva
 vertit et hinc sensus animantium procreat omnes,
 non alia longe ratione atque arida ligna
 explicat in flammam et <in> ignis omnia versat.
 iamne vides igitur magni primordia rerum
 referre in quali sint ordine quaeque locata
 et commixta quibus dent motus accipiantque?

Tum porro, quid id est, animum quod percutit, ipsum,

quod movet et varios sensus expromere cogit,
ex insensilibus ne credas sensile gigni?
ni mirum lapides et ligna et terra quod una
mixta tamen nequeunt vitalem reddere sensum.
illud in his igitur rebus meminisse decebit,
non ex omnibus omnino, quaecumque creant res
sensilia, extemplo me gigni dicere sensus,
sed magni referre ea primum quantula constent,
sensile quae faciunt, et qua sint praedita forma,
motibus ordinibus posituris denique quae sint.
quarum nil rerum in lignis glaebisque videmus;
et tamen haec, cum sunt quasi putrefacta per imbres,
vermiculos pariunt, quia corpora materiai
antiquis ex ordinibus permota nova re
conciliantur ita ut debent animalia gigni.

Deinde ex sensilibus qui sensile posse creati
constituunt, porro ex aliis sentire sueti

* * *

mollia cum faciunt; nam sensus iungitur omnis
visceribus nervis venis, quae cumque videmus
mollia mortali consistere corpore creta.
sed tamen esto iam posse haec aeterna manere;
nempe tamen debent aut sensum partis habere
aut similis totis animalibus esse putari.
at nequeant per se partes sentire necesse est:
namque animus sensus membrorum respuit omnis,
nec manus a nobis potis est secreta neque ulla
corporis omnino sensum pars sola tenere.
linquitur ut totis animantibus adsimulentur,
vitali ut possint consentire undique sensu.
qui poterunt igitur rerum primordia dici
et leti vitare vias, animalia cum sint,
atque animalia <sint> mortalibus una eademque?
quod tamen ut possint, at coetu concilioque
nil facient praeter volgum turbamque animantum,
scilicet ut nequeant homines armenta feraeque
inter sese ullam rem gignere conveniundo.
sic itidem quae sentimus sentire necessest.
quod si forte suum dimittunt corpore sensum
atque alium capiunt, quid opus fuit adtribui id quod
detrahitur? tum praeterea, quod fudimus ante,

quatinus in pullos animalis vertier ova
cernimus alituum vermisque effervere terra,
intempestivos quam putor cepit ob imbris,
scire licet gigni posse ex non sensibus sensus.

Quod si forte aliquis dicit, dum taxat oriri
posse ex non sensu sensus mutabilitate,
aut aliquo tamquam partu quod proditur extra,
huic satis illud erit planum facere atque probare,
non fieri partum nisi concilio ante coacto,
nec quicquam commutari sine conciliatu.

Principio nequeunt ullius corporis esse
sensus ante ipsam genitam naturam animantis,
ni mirum quia materies disiecta tenetur
aere fluminibus terris terraque creatis,
nec congressa modo vitalis convenientes
contulit inter se motus, quibus omnituentes
accensi sensus animantem quamque tuentur.

Praeterea quamvis animantem grandior ictus,
quam patitur natura, repente adfligit et omnis
corporis atque animi pergit confundere sensus.
dissoluuntur enim positurae principiorum
et penitus motus vitales impediuntur,
donec materies omnis concussa per artus
vitalis animae nodos a corpore solvit
dispersamque foras per caulas eiecit omnis;
nam quid praeterea facere ictum posse reamur
oblatum, nisi discutere ac dissolvere quaeque?
fit quoque uti soleant minus oblato acriter ictu
reliqui motus vitalis vincere saepe,
vincere et ingentis plagae sedare tumultus
inque suos quicquid rursus revocare meatus
et quasi iam leti dominantem in corpore motum
discutere ac paene amissos accendere sensus;
nam qua re potius leti iam limine ab ipso
ad vitam possint conlecta mente reverti,
quam quo decursum prope iam siet ire et abire?

Praeterea, quoniam dolor est, ubi materiai
corpora vi quadam per viscera viva per artus
sollicitata suis trepidant in sedibus intus,
inque locum quando remigrant, fit blanda voluptas,
scire licet nullo primordia posse dolore

temptari nullamque voluptatem capere ex se;
quandoquidem non sunt ex ullis principiorum
corporibus, quorum motus novitate laborent
aut aliquem fructum capiant dulcedinis almae.
haut igitur debent esse ullo praedita sensu.

Denique uti possint sentire animalia quaeque,
principiis si iam est sensus tribuendus eorum,
quid, genus humanum proprium de quibus auctumst?
scilicet et risu tremulo concussa cachinnant
et lacrimis spargunt rorantibus ora genasque
multaque de rerum mixtura dicere callent
et sibi proporro quae sint primordia quaerunt;
quando quidem totis mortalibus adsimulata
ipsa quoque ex aliis debent constare elementis,
inde alia ex aliis, nusquam consistere ut ausis;
quippe sequar, quod cumque loqui ridereque dices
et sapere, ex aliis eadem haec facientibus ut sit.
quod si delira haec furiosaque cernimus esse
et ridere potest non ex ridentibus auctus,
et sapere et doctis rationem reddere dictis
non ex seminibus sapientibus atque disertis,
qui minus esse queant ea quae sentire videmus
seminibus permixta carentibus undique sensu?

Denique caelesti sumus omnes semine oriundi;
omnibus ille idem pater est, unde alma liquentis
umoris guttas mater cum terra recepit,
feta parit nitidas fruges arbustaque laeta
et genus humanum, parit omnia saecula ferarum,
pabula cum praebet, quibus omnes corpora pascunt
et dulcem ducunt vitam prolemque propagant;
qua propter merito maternum nomen adepta est.
cedit item retro, de terra quod fuit ante,
in terras, et quod missumst ex aetheris oris,
id rursus caeli rellatum templa receptant.
nec sic interemit mors res ut materiai
corpora conficiat, sed coetum dissipat ollis;
inde aliis aliud coniungit et efficit, omnis
res ut convertant formas mutentque colores
et capiant sensus et puncto tempore reddant;
ut noscas referre earum primordia rerum
cum quibus et quali positura contineantur

et quos inter se dent motus accipiantque,
 neve putes aeterna penes residere potesse
 corpora prima quod in summis fluitare videmus
 rebus et interdum nasci subitoque perire.
 quin etiam refert nostris in versibus ipsis
 cum quibus et quali sint ordine quaeque locata;
 namque eadem caelum mare terras flumina solem
 significant, eadem fruges arbusta animantis;
 si non omnia sunt, at multo maxima pars est
 consimilis; verum positura discrepant res.
 sic ipsis in rebus item iam materiai
 [intervalla vias conexus pondera plagas]
 concursus motus ordo positura figurae
 cum permutantur, mutari res quoque debent.

Nunc animum nobis adhibe veram ad rationem.
 nam tibi vehementer nova res molitur ad auris
 accedere et nova se species ostendere rerum.
 sed neque tam facilis res ulla est, quin ea primum
 difficilis magis ad credendum constet, itemque
 nil adeo magnum neque tam mirabile quicquam,
 quod non paulatim minuant mirarier omnes,
 principio caeli clarum purumque colorem
 quaeque in se cohibet, palantia sidera passim,
 lunamque et solis praeclara luce nitorem;
 omnia quae nunc si primum mortalibus essent
 ex improvise si sint obiecta repente,
 quid magis his rebus poterat mirabile dici,
 aut minus ante quod auderent fore credere gentes?
 nil, ut opinor; ita haec species miranda fuisset.
 quam tibi iam nemo fessus satiate videndi,
 suspicere in caeli dignatur lucida templa.
 desine qua propter novitate exterritus ipsa
 expuere ex animo rationem, sed magis acri
 iudicio perpende, et si tibi vera videntur,
 dede manus, aut, si falsum est, accingere contra.
 quaerit enim rationem animus, cum summa loci sit
 infinita foris haec extra moenia mundi,
 quid sit ibi porro, quo prospicere usque velit mens
 atque animi iactus liber quo pervolet ipse.

Principio nobis in cunctas undique partis
 et latere ex utroque <supra> supterque per omne

nulla est finis; uti docui, res ipsaque per se
vociferatur, et elucet natura profundi.
nullo iam pacto veri simile esse putandumst,
undique cum vorsum spatium vacet infinitum
seminaque innumero numero summaque profunda
multimodis volitent aeterno percita motu,
hunc unum terrarum orbem caelumque creatum,
nil agere illa foris tot corpora materiai;
cum praesertim hic sit natura factus et ipsa
sponte sua forte offensando semina rerum
multimodis temere in cassum frustra que coacta
tandem coluerunt ea quae coniecta repente
magnarum rerum fierent exordia semper,
terrai maris et caeli generisque animantum.
quare etiam atque etiam talis fateare necesse est
esse alios alibi congressus materiai,
qualis hic est, avido complexu quem tenet aether.

Praeterea cum materies est multa parata,
cum locus est praesto nec res nec causa moratur
ulla, geri debent ni mirum et confieri res.
nunc et seminibus si tanta est copia, quantam
enumerare aetas animantum non queat omnis,
quis eadem natura manet, quae semina rerum
conicere in loca quaeque queat simili ratione
atque huc sunt coniecta, necesse est confiteare
esse alios aliis terrarum in partibus orbis
et varias hominum gentis et saecla ferarum.

Huc accedit ut in summa res nulla sit una,
unica quae gignatur et unica solaque crescat,
quin aliquoius siet saecli permultaque eodem
sint genere. in primis animalibus indice mente
invenies sic montivagum genus esse ferarum,
sic hominum geminam prolem, sic denique mutas
squamigerum pecudes et corpora cuncta volantum.
qua propter caelum simili ratione fatendumst
terramque et solem, lunam mare cetera quae sunt,
non esse unica, sed numero magis innumerali;
quando quidem vitae depactus terminus alte
tam manet haec et tam nativo corpore constant
quam genus omne, quod his generatimst rebus abundans.

Quae bene cognita si teneas, natura videtur

libera continuo, dominis privata superbis,
 ipsa sua per se sponte omnia dis agere expers.
 nam pro sancta deum tranquilla pectora pace
 quae placidum degunt aevom vitamque serenam,
 quis regere immensi summam, quis habere profundi
 indu manu validas potis est moderanter habenas,
 quis pariter caelos omnis convertere et omnis
 ignibus aetheriis terras suffire feracis,
 omnibus inve locis esse omni tempore praesto,
 nubibus ut tenebras faciat caelique serena
 concutiat sonitu, tum fulmina mittat et aedis
 saepe suas disturbet et in deserta recedens
 saeviat exercens telum, quod saepe nocentes
 praeterit exanimatque indignos inque merentes?

 Multaque post mundi tempus genitale diemque
 primigenum maris et terrae solisque coortum
 addita corpora sunt extrinsecus, addita circum
 semina, quae magnum iaculando contulit omne,
 unde mare et terrae possent augescere et unde
 appareret spatium caeli domus altaque tecta
 tolleret a terris procul et consurgeret aer.
 nam sua cuique, locis ex omnibus, omnia plagis
 corpora distribuuntur et ad sua saecula recedunt,
 umor ad umorem, terreno corpore terra
 crescit et ignem ignes procudunt aetheraque <aether>,
 donique ad extremum crescendi perfica finem
 omnia perduxit rerum natura creatrix;
 ut fit ubi nihilo iam plus est quod datur intra
 vitalis venas quam quod fluit atque recedit.
 omnibus hic aetas debet consistere rebus,
 hic natura suis refrenat viribus auctum.
 nam quae cumque vides hilario grandescere adauctu
 paulatimque gradus aetatis scandere adultae,
 plura sibi adsumunt quam de se corpora mittunt,
 dum facile in venas cibus omnis inditur et dum
 non ita sunt late dispessa, ut multa remittant
 et plus dispendi faciant quam vescitur aetas.
 nam certe fluere atque recedere corpora rebus
 multa manus dandum est; sed plura accedere debent,
 donec alescendi summum tetigere cacumen.
 inde minutatim vires et robur adultum
 frangit et in partem peiorem liquitur aetas.

quippe etenim quanto est res amplior, augmine adempto,
et quo latior est, in cunctas undique partis
plura modo dispargit et a se corpora mittit,
nec facile in venas cibus omnis deditur ei
nec satis est, pro quam largos exaestuat aestus,
unde queat tantum suboriri ac subpeditare.
iure igitur pereunt, cum rarefacta fluendo
sunt et cum externis succumbunt omnia plagis,
quando quidem grandi cibus aevo denique deficit,
nec tuditantia rem cessant extrinsecus ullam
corpora conficere et plagis infesta domare.

Sic igitur magni quoque circum moenia mundi
expugnata dabunt labem putrisque ruinas;
omnia debet enim cibus integrare novando
et fulcire cibus, <cibus> omnia sustentare,
ne quiquam, quoniam nec venae perpetiuntur
quod satis est, neque quantum opus est natura ministrat.

Iamque adeo fracta est aetas effetaque tellus
vix animalia parva creat, quae cuncta creavit
saecla deditque ferarum ingentia corpora partu.
haud, ut opinor, enim mortalia saecla superne
aurea de caelo demisit funis in arva
nec mare nec fluctus plangentis saxa crearunt,
sed genuit tellus eadem quae nunc alit ex se.
praeterea nitidas fruges vinetaque laeta
sponte sua primum mortalibus ipsa creavit,
ipsa dedit dulcis fetus et pabula laeta;
quae nunc vix nostro grandescunt aucta labore,
conterimusque boves et viris agricolarum,
conficimus ferrum vix arvis suppeditati:
usque adeo parcunt fetus augentque laborem.
iamque caput quassans grandis suspirat arator
crebrius, in cassum magnos cecidisse labores,
et cum tempora temporibus praesentia confert
praeteritis, laudat fortunas saepe parentis.
tristis item vetulae vitis sator atque <vietae>
temporis incusat momen saeclumque fatigat,
et crepat, antiquum genus ut pietate repletum
perfacile angustis tolerarit finibus aevom,
cum minor esset agri multo modus ante viritim;
nec tenet omnia paulatim tabescere et ire
ad capulum spatium aetatis defessa vetusto.

Liber III

E tenebris tantis tam clarum extollere lumen
qui primus potuisti inlustrans commoda vitae,
te sequor, o Graiae gentis decus, inque tuis nunc
ficta pedum pono pressis vestigia signis,
non ita certandi cupidus quam propter amorem
quod te imitari aveo; quid enim contendat hirundo
cycnis, aut quid nam tremulis facere artibus haedi
consimile in cursu possint et fortis equi vis?
tu, pater, es rerum inventor, tu patria nobis
suppeditas praecepta, tuisque ex, inclute, chartis,
floriferis ut apes in saltibus omnia libant,
omnia nos itidem depascimur aurea dicta,
aurea, perpetua semper dignissima vita.
nam simul ac ratio tua coepit vociferari
naturam rerum divina mente coorta
diffugiunt animi terrores, moenia mundi
discedunt. totum video per inane geri res.
apparet divum numen sedesque quietae,
quas neque concutiunt venti nec nubila nimbis
aspergunt neque nix acri concreta pruina
cana cadens violat semper[que] innubilis aether
integit et large diffuso lumine ridet:
omnia suppeditat porro natura neque ulla
res animi pacem delibat tempore in ullo.
at contra nusquam apparent Acherusia templa,
nec tellus obstat quin omnia dispiciantur,
sub pedibus quae cumque infra per inane geruntur.
his ibi me rebus quaedam divina voluptas

percipit atque horror, quod sic natura tua vi
tam manifesta patens ex omni parte relecta est.

Et quoniam docui, cunctarum exordia rerum
qualia sint et quam variis distantia formis
sponte sua volitent aeterno percita motu,
quove modo possint res ex his quaeque creati,
hasce secundum res animi natura videtur
atque animae claranda meis iam versibus esse
et metus ille foras praeceps Acheruntis agendus,
funditus humanam qui vitam turbat ab imo
omnia suffundens mortis nigrore neque ullam
esse voluptatem liquidam puramque relinquit.
nam quod saepe homines morbos magis esse timendos
infamemque ferunt vitam quam Tartara leti
et se scire animi naturam sanguinis esse,
aut etiam venti, si fert ita forte voluntas,
nec prosum quicquam nostrae rationis egere,
hinc licet advertas animum magis omnia laudis
iactari causa quam quod res ipsa probetur.
extorres idem patria longeque fugati
conspectu ex hominum, foedati crimine turpi,
omnibus aerumnis adfecti denique vivunt,
et quo cumque tamen miseri venere parentant
et nigras mactant pecudes et manibus divis
inferias mittunt multoque in rebus acerbis
acrius advertunt animos ad religionem.
quo magis in dubiis hominem spectare periculis
convenit adversisque in rebus noscere qui sit;
nam verae voces tum demum pectore ab imo
eliciuntur [et] eripitur persona amanare.
denique avarities et honorum caeca cupido,
quae miseros homines cogunt transcendere fines
iuris et inter dum socios scelerum atque ministros
noctes atque dies niti praestante labore
ad summas emergere opes, haec vulnera vitae
non minimam partem mortis formidine aluntur.
turpis enim ferme contemptus et acris egestas
semota ab dulci vita stabilique videtur
et quasi iam leti portas cunctarier ante;
unde homines dum se falso terrore coacti
effugisse volunt longe longeque remosse,

sanguine civili rem conflant divitiasque
conduplicant avidi, caedem caede accumulantes,
crudeles gaudent in tristi funere fratris
et consanguineum mensas odere timentque.
consimili ratione ab eodem saepe timore
macerat invidia ante oculos illum esse potentem,
illum aspectari, claro qui incedit honore,
ipsi se in tenebris volvi caenoque queruntur.
intereunt partim statuarum et nominis ergo.
et saepe usque adeo, mortis formidine, vitae
percipit humanos odium lucisque videndae,
ut sibi consciscant maerenti pectore letum
obliti fontem curarum hunc esse timorem:
hunc vexare pudorem, hunc vincula amicitiae
rumpere et in summa pietate evertere suadet:
nam iam saepe homines patriam carosque parentis
prodiderunt vitare Acherusia templa petentes.
nam vel uti pueri trepidant atque omnia caecis
in tenebris metuunt, sic nos in luce timemus
inter dum, nihilo quae sunt metuenda magis quam
quae pueri in tenebris pavitant finguntque futura.
hunc igitur terrorem animi tenebrasque necessest
non radii solis neque lucida tela diei
discutiant, sed naturae species ratioque.

Primum animum dico, mentem quem saepe vocamus,
in quo consilium vitae regimenque locatum est,
esse hominis partem nihilo minus ac manus et pes
atque oculi partes animantis totius extant.

* * *

sensum animi certa non esse in parte locatum,
verum habitum quendam vitalem corporis esse,
harmoniam Grai quam dicunt, quod faciat nos
vivere cum sensu, nulla cum in parte siet mens;
ut bona saepe valetudo cum dicitur esse
corporis, et non est tamen haec pars ulla valentis,
sic animi sensum non certa parte reponunt;
magno opere in quo mi diversi errare videntur.

Saepe itaque, in promptu corpus quod cernitur, aegret,
cum tamen ex alia laetamur parte latenti;
et retro fit ubi contra sit saepe vicissim,
cum miser ex animo laetatur corpore toto;

non alio pacto quam si, pes cum dolet aegri,
in nullo caput interea sit forte dolore.

Praeterea molli cum somno dedita membra
effusumque iacet sine sensu corpus honustum,
est aliud tamen in nobis quod tempore in illo
multimodis agitur et omnis accipit in se
laetitiae motus et curas cordis inanis.

Nunc animam quoque ut in membris cognoscere possis
esse neque harmonia corpus sentire solere,
principio fit uti detracto corpore multo
saepe tamen nobis in membris vita moretur.

Atque eadem rursum, cum corpora pauca calor
diffugere forasque per os est editus aër,
deserit extemplo venas atque ossa relinquit;
noscere ut hinc possis non aequas omnia partis
corpora habere neque ex aequo fulcire salutem,
sed magis haec, venti quae sunt calidique vaporis
semina, curare in membris ut vita moretur.
est igitur calor ac ventus vitalis in ipso
corpore, qui nobis moribundos deserit artus.
quapropter quoniam est animi natura reperta
atque animae quasi pars hominis, redde harmoniae
nomen, ad organicos alto delatum Heliconi,
sive aliunde ipsi porro traxere et in illam
transtulerunt, proprio quae tum res nomine egebat.
quidquid [id] est, habeant: tu cetera percipe dicta.

Nunc animum atque animam dico coniuncta teneri
inter se atque unam naturam conficere ex se,
sed caput esse quasi et dominari in corpore toto
consilium, quod nos animum mentemque vocamus.
idque situm media regione in pectoris haeret.
hic exultat enim pavor ac metus, haec loca circum
laetitiae mulcent: hic ergo mens animusquest.
cetera pars animae per totum dissita corpus
paret et ad numen mentis momenque movetur.
idque sibi solum per se sapit et sibi gaudet,
cum neque res animam neque corpus commovet una.
et quasi, cum caput aut oculus temptante dolore
laeditur in nobis, non omni conruciamur
corpore, sic animus nonnumquam laeditur ipse
laetitiaque viget, cum cetera pars animai

per membra atque artus nulla novitate cietur;
 verum ubi vementi magis est commota metu mens,
 consentire animam totam per membra videmus
 sudoresque ita palloremque existere toto
 corpore et infringi linguam vocemque aboriri,
 caligare oculos, sonere auris, succidere artus,
 denique concidere ex animi terrore videmus
 saepe homines; facile ut quivis hinc noscere possit
 esse animam cum animo coniunctam, quae cum animi [vi]
 percussa est, exim corpus propellit et icit.

Haec eadem ratio naturam animi atque animai
 corpoream docet esse; ubi enim propellere membra,
 corripere ex somno corpus mutareque vultum
 atque hominem totum regere ac versare videtur,
 quorum nil fieri sine tactu posse videmus
 nec tactum porro sine corpore, nonne fatendumst
 corporea natura animum constare animamque?
 praeterea pariter fungi cum corpore et una
 consentire animum nobis in corpore cernis.
 si minus offendit vitam vis horrida teli
 ossibus ac nervis disclusis intus adacta,
 at tamen insequitur languor terraeque petitus
 suavis et in terra mentis qui gignitur aestus
 inter dumque quasi exurgendi incerta voluntas.
 ergo corpoream naturam animi esse necessest,
 corporeis quoniam telis ictuque laborat.

Is tibi nunc animus quali sit corpore et unde
 constiterit pergam rationem reddere dictis.
 principio esse aio persuptilem atque minutis
 perquam corporibus factum constare. id ita esse
 hinc licet advertas animum, ut pernoscere possis.

Nil adeo fieri celeri ratione videtur,
 quam si mens fieri proponit et inchoat ipsa;
 ocius ergo animus quam res se perciet ulla,
 ante oculos quorum in promptu natura videtur.
 at quod mobile tanto operest, constare rutundis
 perquam seminibus debet perquamque minutis,
 momine uti parvo possint impulsa moveri.
 namque movetur aqua et tantillo momine flutat,
 quippe volubilibus parvisque creata figuris.
 at contra mellis constantior est natura

et pigri latices magis et cunctantior actus:
haeret enim inter se magis omnis materiai
copia, ni mirum quia non tam levibus extat
corporibus neque tam suptilibus atque rutundis.
namque papaveris aura potest suspensa levisque
cogere ut ab summo tibi diffluat altus acervus,
at contra lapidum coniectum spicarumque
noenu potest. igitur parvissima corpora pro quam
et levissima sunt, ita mobilitate fruuntur;
at contra quae cumque magis cum pondere magno
asperaque inveniuntur, eo stabilita magis sunt.
nunc igitur quoniamst animi natura reperta
mobilis egregie, perquam constare necesset
corporibus parvis et levibus atque rutundis.
quae tibi cognita res in multis, o bone, rebus
utilis invenietur et opportuna cluebit.

Haec quoque res etiam naturam dedicat eius,
quam tenui constet textura quamque loco se
contineat parvo, si possit conglomerari,
quod simul atque hominem leti segura quies est
indepta atque animi natura animaeque recessit,
nil ibi libatum de toto corpore cernas
ad speciem, nihil ad pondus: mors omnia praestat,
vitalem praeter sensum calidumque vaporem.
ergo animam totam perparvis esse necesset
seminibus nexam per venas viscera nervos,
qua tenuis, omnis ubi e toto iam corpore cessit,
extima membrorum circumcaesura tamen se
incolumem praestat nec deficit ponderis hilum.
quod genus est, Bacchi cum flos evanuit aut cum
spiritus unguenti suavis diffugit in auras
aut aliquo cum iam sucus de corpore cessit;
nil oculis tamen esse minor res ipsa videtur
propterea neque detractum de pondere quicquam,
ni mirum quia multa minutaque semina sucos
efficiunt et odorem in toto corpore rerum.
quare etiam atque etiam mentis naturam animaeque
scire licet perquam pauxillis esse creatam
seminibus, quoniam fugiens nil ponderis aufert.
Nec tamen haec simplex nobis natura putanda est.
tenvis enim quaedam moribundos deserit aura

mixta vapore, vapor porro trahit aëra secum;
 nec calor est quisquam, cui non sit mixtus et aër;
 rara quod eius enim constat natura, necessest
 aëris inter eum primordia multa moveri.
 iam triplex animi est igitur natura reperta;
 nec tamen haec sat sunt ad sensum cuncta creandum,
 nil horum quoniam recipit mens posse creare
 sensiferos motus, quae denique mente volutat.
 quarta quoque his igitur quaedam natura necessest
 adtribuatur; east omnino nominis expers;
 qua neque mobilius quicquam neque tenius extat
 nec magis e parvis et levibus ex elementis;
 sensiferos motus quae didit prima per artus.
 prima cietur enim, parvis perfecta figuris,
 inde calor motus et venti caeca potestas
 accipit, inde aër, inde omnia mobilitantur:
 concutitur sanguis, tum viscera persentiscunt
 omnia, postremis datur ossibus atque medullis
 sive voluptas est sive est contrarius ardor.
 nec temere huc dolor usque potest penetrare neque acre
 permanare malum, quin omnia perturbentur
 usque adeo [ut] vitae desit locus atque animai
 diffugiant partes per caulas corporis omnis.
 sed plerumque fit in summo quasi corpore finis
 motibus: hanc ob rem vitam retinere valemus.

Nunc ea quo pacto inter sese mixta quibusque
 compta modis vigeant rationem reddere aventem
 abstrahit invitum patrii sermonis egestas;
 sed tamen, ut potero summatim attingere, tangam.
 inter enim cursant primordia principiorum
 motibus inter se, nihil ut secernier unum
 possit nec spatio fieri divisa potestas,
 sed quasi multae vis unius corporis extant.
 quod genus in quovis animantum viscere volgo
 est odor et quidam color et sapor, et tamen ex his
 omnibus est unum perfectum corporis augmen,
 sic calor atque aër et venti caeca potestas
 mixta creant unam naturam et mobilis illa
 vis, inutum motus ab se quae dividit ollis,
 sensifer unde oritur primum per viscera motus.
 nam penitus prorsum latet haec natura subestque

nec magis hac infra quicquam est in corpore nostro
atque anima est animae proporro totius ipsa.
quod genus in nostris membris et corpore toto
mixta latens animi vis est animaeque potestas,
corporibus quia de parvis paucisque creatast,
sic tibi nominis haec expers vis, facta minutis
corporibus, latet atque animae quasi totius ipsa
proporrost anima et dominatur corpore toto.
consimili ratione necessest ventus et aër
et calor inter se vigeant commixta per artus
atque aliis aliud subsit magis emineatque,
ut quiddam fieri videatur ab omnibus unum,
ni calor ac ventus seorsum seorsumque potestas
aëris interemant sensum diductaque solvant.
est etiam calor ille animo, quem sumit, in ira
cum fervescit et ex oculis micat acrius ardor;
est et frigida multa, comes formidinis, aura,
quae ciet horrorem membris et concitat artus;
est etiam quoque pacati status aëris ille,
pectore tranquillo fit qui voltuque sereno.
sed calidi plus est illis quibus acria corda
iracundaque mens facile effervescit in ira,
quo genere in primis vis est violenta leonum,
pectora qui fremitu rumpunt plerumque gementes
nec capere irarum fluctus in pectore possunt.
at ventosa magis cervorum frigida mens est
et gelidas citius per viscera concitat auras,
quae tremulum faciunt membris existere motum.
at natura boum placido magis aëre vivit
nec nimis irai fax umquam subdita percit
fumida, suffundens caecae caliginis umbra,
nec gelidis torpet telis perfixa pavoris;
interutrasque sitast cervos saevosque leones.
sic hominum genus est: quamvis doctrina politos
constituat pariter quosdam, tamen illa relinquit
naturae cuiusque animi vestigia prima.
nec radicitus evelli mala posse putandumst,
quin proclivius hic iras decurrat ad acris,
ille metu citius paulo temptetur, at ille
tertius accipiat quaedam clementius aequo.
inque aliis rebus multis differre necessest

naturas hominum varias moresque sequacis;
 quorum ego nunc nequeo caecas exponere causas
 nec reperire figurarum tot nomina quot sunt
 principiis, unde haec oritur variantia rerum.
 illud in his rebus video firmare potesse,
 usque adeo naturarum vestigia linqui
 parvola, quae nequeat ratio depellere nobis,
 ut nihil inpediat dignam dis degere vitam.

Haec igitur natura tenetur corpore ab omni
 ipsaque corporis est custos et causa salutis;
 nam communibus inter se radicibus haerent
 nec sine pernicie divelli posse videntur.
 quod genus e thuris glaebis evellere odorem
 haud facile est, quin intereat natura quoque eius,
 sic animi atque animae naturam corpore toto
 extrahere haut facile est, quin omnia dissoluantur.
 inplexis ita principiis ab origine prima
 inter se fiunt consorti praedita vita,
 nec sibi quaeque sine alterius vi posse videtur
 corporis atque animi seorsum sentire potestas,
 sed communibus inter eas conflatur utrimque
 motibus accensus nobis per viscera sensus.

Praeterea corpus per se nec gignitur umquam
 nec crescit neque post mortem durare videtur.
 non enim, ut umor aquae dimittit saepe vaporem,
 qui datus est, neque ea causa convellitur ipse,
 sed manet incolumis, non, inquam, sic animai
 discidium possunt artus perferre relictis,
 sed penitus pereunt convulsi conque putrescunt.
 ex ineunte aevo sic corporis atque animai
 mutua vitalis discunt contagia motus,
 maternis etiam membris alvoque reposta,
 discidium [ut] nequeat fieri sine peste maloque;
 ut videas, quoniam coniunctast causa salutis,
 coniunctam quoque naturam consistere eorum.

Quod super est, siquis corpus sentire refutat
 atque animam credit permixtam corpore toto
 suscipere hunc motum quem sensum nominamus,
 vel manifestas res contra verasque repugnat.
 quid sit enim corpus sentire quis adferet umquam,
 si non ipsa palam quod res dedit ac docuit nos?

‘at dimissa anima corpus caret undique sensu.’
perdit enim quod non proprium fuit eius in aevo
multaque praeterea perdit quom expellitur aevo.

Dicere porro oculos nullam rem cernere posse,
sed per eos animum ut foribus spectare reclusis,
difficilest, contra cum sensus ducat eorum;
sensus enim trahit atque acies detrudit ad ipsas,
fulgida praesertim cum cernere saepe nequimus,
lumina luminibus quia nobis praepediuntur.
quod foribus non fit; neque enim, qua cernimus ipsi,
ostia suscipiunt ullum reclusa laborem.
praeterea si pro foribus sunt lumina nostra,
iam magis exemptis oculis debere videtur
cernere res animus sublatis postibus ipsis.

Illud in his rebus nequaquam sumere possis,
Democriti quod sancta viri sententia ponit,
corporis atque animi primordia singula primis
adposita alternis, variare ac nectere membra.
nam cum multo sunt animae elementa minora
quam quibus e corpus nobis et viscera constant,
tum numero quoque concedunt et rara per artus
dissita sunt, dum taxat ut hoc promittere possis,
quantula prima queant nobis iniecta ciere
corpora sensiferos motus in corpore, tanta
intervalla tenere exordia prima animai.
nam neque pulveris inter dum sentimus adhaesum
corpore nec membris incussam sidere cretam,
nec nebulam noctu neque arani tenvia fila
obvia sentimus, quando obretimur euntes,
nec supera caput eiusdem cecidisse vietam
vestem nec plumas avium papposque volantis,
qui nimia levitate cadunt plerumque gravatim,
nec repentis itum cuiusvis cumque animantis
sentimus nec priva pedum vestigia quaeque,
corpore quae in nostro culices et cetera ponunt.
usque adeo prius est in nobis multa ciendum
quam primordia sentiscant concussa animai,
semina corporibus nostris inmixta per artus,
et quam in his intervallis tuditantia possint
concursare coire et dissultare vicissim.

Et magis est animus vitae claustra coërens

et dominantior ad vitam quam vis animai.
 nam sine mente animoque nequit residere per artus
 temporis exiguam partem pars ulla animai,
 sed comes insequitur facile et discedit in auras
 et gelidos artus in leti frigore linquit.
 at manet in vita cui mens animusque remansit,
 quamvis est circum caesis lacer undique membris;
 truncus adempta anima circum membrisque remota
 vivit et aetherias vitalis suscipit auras;
 si non omnimodis, at magna parte animai
 privatus, tamen in vita cunctatur et haeret;
 ut, lacerato oculo circum si pupula mansit
 incolumis, stat cernundi vivata potestas,
 dum modo ne totum corrumpas luminis orbem
 et circum caedas aciem solamque relinquis;
 id quoque enim sine pernicie non fiet eorum.
 at si tantula pars oculi media illa peresa est,
 occidit extemplo lumen tenebraeque secuntur,
 incolumis quamvis alioqui splendidus orbis.
 hoc anima atque animus vincti sunt foedere semper.

Nunc age, nativos animantibus et mortalis
 esse animos animasque levis ut noscere possis,
 conquisita diu dulcique reperta labore
 digna tua pergam disponere carmina vita.
 tu fac utrumque uno subiungas nomine eorum
 atque animam verbi causa cum dicere pergam,
 mortalem esse docens, animum quoque dicere credas,
 qua tenus est unum inter se coniunctaque res est.

Principio quoniam tenuem constare minutis
 corporibus docui multoque minoribus esse
 principiis factam quam liquidus umor aquai
 aut nebula aut fumus; Ænam longe mobilitate
 praestat et a tenui causa magis icta movetur,
 quippe ubi imaginibus fumi nebulaeque movetur;
 quod genus in somnis sopiti ubi cernimus alte
 exhalare vaporem altaria ferreque fumum;
 nam procul haec dubio nobis simulacra geruntur. Æ
 nunc igitur quoniam quassatis undique vasis
 diffluere umorem et laticem discedere cernis,
 et nebula ac fumus quoniam discedit in auras,
 crede animam quoque diffundi multoque perire

ocius et citius dissolvi in corpora prima,
cum semel ex hominis membris ablata recessit;
quippe etenim corpus, quod vas quasi constitit eius,
cum cohibere nequit conquassatum ex aliqua re
ac rarefactum detracto sanguine venis,
aëre qui credas posse hanc cohiberier ullo,
corpore qui nostro rarus magis incohibens sit?

Praeterea gigni pariter cum corpore et una
crescere sentimus pariterque senescere mentem.
nam vel ut infirmo pueri teneroque vagantur
corpore, sic animi sequitur sententia tenvis.
inde ubi robustis adolevit viribus aetas,
consilium quoque maius et auctior est animi vis.
post ubi iam validis quassatum est viribus aevi
corpus et obtusis ceciderunt viribus artus,
claudicat ingenium, delirat lingua [labat] mens,
omnia deficiunt atque uno tempore desunt.
ergo dissolui quoque convenit omnem animai
naturam, ceu fumus, in altas aëris auras;
quando quidem gigni pariter pariterque videmus
crescere et, [ut] docui, simul aevo fessa fatisci.

Huc accedit uti videamus, corpus ut ipsum
suscipere inmanis morbos durumque dolorem,
sic animum curas acris luctumque metumque;
quare participem leti quoque convenit esse.
quín etiam morbis in corporis avius errat
saepe animus; dementit enim deliraque fatur,
inter dumque gravi lethargo fertur in altum
aeternumque soporem oculis nutuque cadenti;
unde neque exaudit voces nec noscere voltus
illorum potis est, ad vitam qui revocantes
circum stant lacrimis rorantes ora genasque.
quare animum quoque dissolui fateare necessesit,
quandoquidem penetrant in eum contagia morbi;
nam dolor ac morbus leti fabricator uterquest,
multorum exitio perdocti quod sumus ante.
[et quoniam mentem sanari corpus ut aegrum
et pariter mentem sanari corpus inani]
denique cor, hominem cum vini vis penetravit
acris et in venas discessit diditus ardor,
consequitur gravitas membrorum, praepediuntur

crura vacillanti, tardescit lingua, madet mens,
 nant oculi, clamor singultus iurgia gliscunt,
 et iam cetera de genere hoc quae cumque secuntur,
 cur ea sunt, nisi quod vehemens violentia vini
 conturbare animam consuevit corpore in ipso?
 at quae cumque queunt conturbari inque pediri,
 significant, paulo si durior insinuarit
 causa, fore ut pereant aevo privata futuro.

Quin etiam subito vi morbi saepe coactus
 ante oculos aliquis nostros, ut fulminis ictu,
 concidit et spumas agit, ingemit et tremit artus,
 desipit, extentat nervos, torquetur, anhelat
 inconstanter, et in iactando membra fatigat,
 ni mirum quia vis morbi distracta per artus
 turbat agens animam, spumans [ut] in aequore salso
 ventorum validis fervescunt viribus undae.
 exprimitur porro gemitus, quia membra dolore
 adficiuntur et omnino quod semina vocis
 eliciuntur et ore foras glomerata feruntur
 qua quasi consuerunt et sunt munita viai.
 desipientia fit, quia vis animi atque animai
 conturbatur et, ut docui, divisa seorsum
 disiectatur eodem illo distracta veneno.
 inde ubi iam morbi reflexit causa, reditque
 in latebras acer corrupti corporis umor,
 tum quasi vaccillans primum consurgit et omnis
 paulatim redit in sensus animamque receptat.
 haec igitur tantis ubi morbis corpore in ipso
 iacentur miserisque modis distracta laborent,
 cur eadem credis sine corpore in aëre aperto
 cum validis ventis aetatem degere posse?

Et quoniam mentem sanari corpus ut aegrum
 cernimus et flecti medicina posse videmus,
 id quoque praesagit mortalem vivere mentem.
 addere enim partis aut ordine traiecere aecumst
 aut aliquid prosum de summa detrahare hilum,
 commutare animum qui cumque adoritur et infit
 aut aliam quamvis naturam flectere quaerit.
 at neque transferri sibi partis nec tribui vult
 immortale quod est quicquam neque defluere hilum;
 nam quod cumque suis mutatum finibus exit,

continuo hoc mors est illius quod fuit ante.
ergo animus sive aegrescit, mortalia signa
mittit, uti docui, seu flectitur a medicina.
usque adeo falsae rationi vera videtur
res occurrere et effugium praecludere eunti
incipitque refutato convincere falsum.

Denique saepe hominem paulatim cernimus ire
et membratim vitalem deperdere sensum;
in pedibus primum digitos livescere et unguis,
inde pedes et crura mori, post inde per artus
ire alios tractim gelidi vestigia leti.
scinditur atque animae haec quoniam natura nec uno
tempore sincera existit, mortalis habendast.
quod si forte putas ipsam se posse per artus
introsum trahere et partis conducere in unum
atque ideo cunctis sensum diducere membris,
at locus ille tamen, quo copia tanta animai
cogitur, in sensu debet maiore videri;
qui quoniam nusquamst, ni mirum, ut diximus [ante>,
dilaniata foras dispargitur, interit ergo.
quin etiam si iam libeat concedere falsum
et dare posse animam glomerari in corpore eorum,
lumina qui lincunt moribundi particulatim,
mortalem tamen esse animam fateare necesse
nec refert utrum pereat dispersa per auras
an contracta suis e partibus obbrutescat,
quando hominem totum magis ac magis undique sensus
deficit et vitae minus et minus undique restat.

Et quoniam mens est hominis pars una locoque
fixa manet certo, vel ut aures atque oculi sunt
atque alii sensus qui vitam cumque gubernant,
et vel uti manus atque oculus naresve seorsum
secreta ab nobis nequeunt sentire neque esse,
sed tamen in parvo lincuntur tempore tali,
sic animus per se non quit sine corpore et ipso
esse homine, illius quasi quod vas esse videtur,
sive aliud quid vis potius coniunctius ei
fingere, quandoquidem conexu corpus adhaeret.

Denique corporis atque animi vivata potestas
inter se coniuncta valent vitaque fruuntur;
nec sine corpore enim vitalis edere motus

sola potest animi per se natura nec autem
 cassum anima corpus durare et sensibus uti.
 scilicet avulsus radicibus ut nequit ullam
 dispicere ipse oculus rem seorsum corpore toto,
 sic anima atque animus per se nil posse videtur.
 ni mirum quia [per] venas et viscera mixtim,
 per nervos atque ossa tenentur corpore ab omni
 nec magnis intervallis primordia possunt
 libera dissultare, ideo conclusa moventur
 sensiferos motus, quos extra corpus in auras
 aëris haut possunt post mortem eiecta moveri
 propterea quia non simili ratione tenentur;
 corpus enim atque animans erit aër, si cohibere
 sese anima atque in eos poterit concludere motus,
 quos ante in nervis et in ipso corpore agebat.
 quare etiam atque etiam resoluta corporis omni
 tegmine et eiectis extra vitalibus auris
 dissolui sensus animi fateare necessest
 atque animam, quoniam coniunctast causa duobus.

Denique cum corpus nequeat perferre animai
 discidium, quin in taetro tabescat odore,
 quid dubitas quin ex imo penitusque coorta
 emanarit uti fumus diffusa animae vis,
 atque ideo tanta mutatum putre ruina
 conciderit corpus, penitus quia mota loco sunt
 fundamenta foras manant animaeque per artus
 perque viarum omnis flexus, in corpore qui sunt,
 atque foramina? multimodis ut noscere possis
 dispertitam animae naturam exisse per artus
 et prius esse sibi distractam corpore in ipso,
 quam prolapsa foras enaret in aëris auras.

Quin etiam finis dum vitae vertitur intra,
 saepe aliqua tamen e causa labefacta videtur
 ire anima ac toto solui de corpore [tota]
 et quasi supremo languescere tempore voltus
 molliaque exsanguui cadere omnia [corpore] membra.
 quod genus est, animo male factum cum perhibetur
 aut animam liquisse; ubi iam trepidatur et omnes
 extremum cupiunt vitae reprehendere vinclum;
 conquassatur enim tum mens animaeque potestas
 omnis. et haec ipso cum corpore conlabefiunt,

ut gravior paulo possit dissolvere causa.

Quid dubitas tandem quin extra prodita corpus
inbecilla foras in aperto, tegmine dempto,
non modo non omnem possit durare per aevom,
sed minimum quodvis nequeat consistere tempus?
nec sibi enim quisquam moriens sentire videtur
ire foras animam incolumem de corpore toto,
nec prius ad iugulum et supera succedere fauces,
verum deficere in certa regione locatam;
ut sensus alios in partem quemque sua scit
dissolui. quod si immortalis nostra foret mens,
non tam se moriens dissolvi conquereretur,
sed magis ire foras vestemque relinquere, ut anguis.

Denique cur animi numquam mens consiliumque
gignitur in capite aut pedibus manibusve, sed unis
sedibus et certis regionibus omnibus haeret,
si non certa loca ad nascendum reddita cuique
sunt, et ubi quicquid possit durare creatum
atque ita multimodis partitis artibus esse,
membrorum ut numquam existat praeposterus ordo?
usque adeo sequitur res rem, neque flamma creari
fluminibus solitast neque in igni gignier algor.

Praeterea si immortalis natura animaist
et sentire potest secreta a corpore nostro,
quinque, ut opinor, eam faciendum est sensibus auctam.
nec ratione alia nosmet proponere nobis
possumus infernas animas Acherunte vagare.
pictores itaque et scriptorum saecula priora
sic animas intro duxerunt sensibus auctas.
at neque sorsum oculi neque nares nec manus ipsa
esse potest animae neque sorsum lingua neque aures;
haud igitur per se possunt sentire neque esse.

Et quoniam toto sentimus corpore inesse
vitalem sensum et totum esse animale videmus,
si subito medium celeri praeciderit ictu
vis aliqua, ut sorsum partem secernat utramque,
dispertita procul dubio quoque vis animae
et discissa simul cum corpore dissocietur.
at quod scinditur et partis discedit in ulla,
scilicet aeternam sibi naturam abnuit esse.
falciferos memorant currus abscidere membra

saepe ita de subito permixta caede calentis,
 ut tremere in terra videatur ab artubus id quod
 decidit abscisum, cum mens tamen atque hominis vis
 mobilitate mali non quit sentire dolorem;
 et simul in pugnae studio quod dedita mens est,
 corpore relicuo pugnam caedesque petessit,
 nec tenet amissam laevam cum tegmine saepe
 inter equos abstraxe rotas falcesque rapaces,
 nec cecidisse alius dextram, cum scandit et instat.
 inde alius conatur adempto surgere crure,
 cum digitos agit propter moribundus humi pes.
 et caput abscisum calido viventeque trunco
 servat humi voltum vitalem oculosque patentis,
 donec reliquias animai reddidit omnes.
 quin etiam tibi si, lingua vibrante, minanti
 serpentis cauda, procero corpore, utrumque
 sit libitum in multas partis discidere ferro,
 omnia iam sorsum cernes ancisa recenti
 vulnere tortari et terram conspargere tabo,
 ipsam seque retro partem petere ore priorem,
 vulneris ardenti ut morsu premat icta dolore.
 omnibus esse igitur totas dicemus in illis
 particulis animas? at ea ratione sequetur
 unam animantem animas habuisse in corpore multas.
 ergo divisast ea quae fuit una simul cum
 corpore; quapropter mortale utrumque putandumst,
 in multas quoniam partis disciditur aequae.

Praeterea si immortalis natura animai
 constat et in corpus nascentibus insinuatur,
 cur super ante actam aetatem meminisse nequimus
 [interisse et quae nunc est nunc esse creatam]
 nec vestigia gestarum rerum ulla tenemus?
 nam si tanto operest animi mutata potestas,
 omnis ut actarum exciderit retinentia rerum,
 non, ut opinor, id ab leto iam longius errat;
 qua propter fateare necessesst quae fuit ante
 interiisse, et quae nunc est nunc esse creatam.

Praeterea si iam perfecto corpore nobis
 inferri solitast animi vivata potestas
 tum cum gignimur et vitae cum limen inimus,
 haud ita conveniebat uti cum corpore et una

cum membris videatur in ipso sanguine cresse,
sed vel ut in cavea per se sibi vivere solam
convenit, ut sensu corpus tamen affluat omne.
quare etiam atque etiam neque originis esse putandumst
expertis animas nec leti lege solutas;
nam neque tanto opere adnecti potuisse putandumst
corporibus nostris extrinsecus insinuatam,
quod fieri totum contra manifesta docet res
Ænamque ita conexas est per venas viscera nervos
ossaque, uti dentes quoque sensu participantur;
morbus ut indicat et gelidai stringor aquai
et lapis oppressus subitis e frugibus asperÆ
nec, tam contextae cum sint, exire videntur
incolumes posse et salvas exsolvere sese
omnibus e nervis atque ossibus articulisque,
quod si forte putas extrinsecus insinuatam
permanere animam nobis per membra solere,
tanto quique magis cum corpore fusa peribit;
quod permanat enim, dissolvitur, interit ergo;
dispertitur enim per caulas corporis omnis.
ut cibus, in membra atque artus cum diditur omnis,
disperit atque aliam naturam sufficit ex se,
sic anima atque animus quamvis [est] integra recens [in]
corpus eunt, tamen in manando dissoluuntur,
dum quasi per caulas omnis diduntur in artus
particulae quibus haec animi natura creatur,
quae nunc in nostro dominatur corpore nata
ex illa quae tunc periit partita per artus.
quapropter neque natali privata videtur
esse die natura animae nec funeris experts.

Semina praeterea linquuntur necne animai
corpore in exanimis? quod si lincuntur et insunt,
haut erit ut merito immortalis possit haberi,
partibus amissis quoniam libata recessit.
sin ita sinceris membris ablata profugit,
ut nullas partis in corpore liquerit ex se,
unde cadavera rancenti iam viscere vermes
expirant atque unde animantum copia tanta
exos et exanguis tumidos perfluctuat artus?
quod si forte animas extrinsecus insinuari?
vermibus et privas in corpora posse venire

credis nec reputas cur milia multa animarum
 convenient unde una recesserit, hoc tamen est ut
 quaerendum videatur et in discrimen agendum,
 utrum tandem animae venentur semina quaeque
 vermiculorum ipsaeque sibi fabricentur ubi sint,
 an quasi corporibus perfectis insinuentur.
 at neque cur faciant ipsae quareve laborent
 dicere suppeditat. neque enim, sine corpore cum sunt,
 sollicitae volitant morbis alguque fameque;
 corpus enim magis his vitiis adfinae laborat,
 et mala multa animus contagio fungitur eius.
 sed tamen his esto quamvis facere utile corpus,
 cum subeant; at qua possint via nulla videtur.
 haut igitur faciunt animae sibi corpora et artus.
 nec tamen est ut qui [cum] perfectis insinuentur
 corporibus; neque enim poterunt subtiliter esse
 conexas neque consensu contagia fient.

Denique cur acris violentia triste leonum
 seminum sequitur, volpes dolus, et fuga cervos?
 a patribus datur et [a] patrius pavor incitat artus,
 et iam cetera de genere hoc cur omnia membris
 ex ineunte aevo generascunt ingenioque,
 si non, certa suo quia semine seminioque
 vis animi pariter crescit cum corpore quoque?
 quod si immortalis foret et mutare soleret
 corpora, permixtis animantes moribus essent,
 effugeret canis Hyrcano de semine saepe
 cornigeri incursum cervi tremeretque per auras
 aëris accipiter fugiens veniente columba,
 desiperent homines, saperent fera saecula ferarum.
 illud enim falsa fertur ratione, quod aiunt
 immortalem animam mutato corpore flecti;
 quod mutatur enim, dissolvitur, interit ergo;
 traiciuntur enim partes atque ordine migrant;
 quare dissolui quoque debent posse per artus,
 denique ut intereant una cum corpore cunctae.
 sin animas hominum dicent in corpora semper
 ire humana, tamen quaeram cur e sapienti
 stulta queat fieri, nec prudens sit puer ullus,
 [si non, certa suo quia semine seminioque]
 nec tam doctus equae pullus quam fortis equi vis.

scilicet in tenero tenerascere corpore mentem
confugient. quod si iam fit, fateare necessest
mortalem esse animam, quoniam mutata per artus
tanto opere amittit vitam sensumque priorem.
quove modo poterit pariter cum corpore quoque
confirmata cupitum aetatis tangere florem
vis animi, nisi erit consors in origine prima?
quidve foras sibi vult membrīs exire senectis?
an metuit conclusa manere in corpore putri
et domus aetatis spatio ne fessa vetusto
obruat? at non sunt immortalī ulla pericla.

Denique conubia ad Veneris partusque ferarum
esse animas praesto deridiculum esse videtur,
expectare immortalis mortalia membra
innumero numero certareque praeproperanter
inter se quae prima potissimaque insinuetur;
si non forte ita sunt animarum foedera pacta,
ut quae prima volans advenerit insinuetur
prima neque inter se contendant viribus hilum.

Denique in aethere non arbor, non aequore in alto
nubes esse queunt nec pisces vivere in arvis
nec cruor in lignis neque saxis sucus inesse.
certum ac dispositumst ubi quicquid crescat et insit.
sic animi natura nequit sine corpore oriri
sola neque a nervis et sanguine longius esse.
quod si posset enim, multo prius ipsa animi vis
in capite aut umeris aut imis calcibus esse
posset et innasci quavis in parte soleret,
tandem in eodem homine atque in eodem vase manere.
quod quoniam nostro quoque constat corpore certum
dispositumque videtur ubi esse et crescere possit
sorsum anima atque animus, tanto magis infitiandum
totum posse extra corpus durare genique.
quare, corpus ubi interiit, periisse necessest
confiteare animam distractam in corpore toto.
quippe etenim mortale aeterno iungere et una
consentire putare et fungi mutua posse
desperest; quid enim diversius esse putandumst
aut magis inter se disiunctum discrepitansque,
quam mortale quod est immortalī atque perenni
iunctum in concilio saevas tolerare procellas?

praeterea quaecumque manent aeterna necesses
aut quia sunt solido cum corpore respuere ictus
nec penetrare pati sibi quicquam quod queat artas
dissociare intus partis, ut materiai
corpora sunt, quorum naturam ostendimus ante,
aut ideo durare aetatem posse per omnem,
plagarum quia sunt expertia sicut inanest,
quod manet intactum neque ab ictu fungitur hilum,
aut etiam quia nulla loci sit copia circum,
quo quasi res possint discedere dissoluique,
sicut summarum summast aeterna, neque extra
quis locus est quo diffugiant neque corpora sunt quae
possint incidere et valida dissolvere plaga.

Quod si forte ideo magis immortalis habendast,
quod vitalibus ab rebus munita tenetur,
aut quia non veniunt omnino aliena salutis,
aut quia quae veniunt aliqua ratione recedunt
pulsa prius quam quid noceant sentire queamus,
* * *

praeter enim quam quod morbis cum corporis aegret,
advenit id quod eam de rebus saepe futuris
macerat inque metu male habet curisque fatigat,
praeteritisque male admissis peccata remordent.
adde furorem animi proprium atque oblivia rerum,
adde quod in nigras lethargi mergitur undas.

Nil igitur mors est ad nos neque pertinet hilum,
quandoquidem natura animi mortalis habetur.
et vel ut ante acto nihil tempore sensimus aegri,
ad confligendum venientibus undique Poenis,
omnia cum belli trepido concussa tumultu
horrida contremuere sub altis aetheris auris,
in dubioque fuere utrorum ad regna cadendum
omnibus humanis esset terraque marique,
sic, ubi non erimus, cum corporis atque animai
discidium fuerit, quibus e sumus uniter apti,
scilicet haud nobis quicquam, qui non erimus tum,
accidere omnino poterit sensumque movere,
non si terra mari miscebitur et mare caelo.
et si iam nostro sentit de corpore postquam
distractast animi natura animaeque potestas,
nil tamen est ad nos, qui comptu coniugioque

corporis atque animae consistimus uniter apti.
nec, si materiem nostram collegerit aetas
post obitum rursusque redegerit ut sita nunc est,
atque iterum nobis fuerint data lumina vitae,
pertineat quicquam tamen ad nos id quoque factum,
interrupta semel cum sit repetentia nostri.
et nunc nil ad nos de nobis attinet, ante
qui fuimus, [neque] iam de illis nos adficit angor.
nam cum respicias inmensi temporis omne
praeteritum spatium, tum motus materiai
multimodi quam sint, facile hoc adcredere possis,
semina saepe in eodem, ut nunc sunt, ordine posta
haec eadem, quibus e nunc nos sumus, ante fuisse.
nec memori tamen id quimus reprehendere mente;
inter enim ictast vitae pausa vageque
deerrarunt passim motus ab sensibus omnes.
debet enim, misere si forte aegreque futurumst;
ipse quoque esse in eo tum tempore, cui male possit
accidere. id quoniam mors eximit, esseque prohibet
illum cui possint incommoda conciliari,
scire licet nobis nihil esse in morte timendum
nec miserum fieri qui non est posse, neque hilum
differre an nullo fuerit iam tempore natus,
mortalem vitam mors cum immortalis ademit.

Proinde ubi se videas hominem indignarier ipsum,
post mortem fore ut aut putescat corpore posto
aut flammis interfiat malisve ferarum,
scire licet non sincerum sonere atque subesse
caecum aliquem cordi stimulum, quamvis neget ipse
credere se quemquam sibi sensum in morte futurum;
non, ut opinor, enim dat quod promittit et unde
nec radicitus e vita se tollit et eicit,
sed facit esse sui quiddam super inscius ipse.
vividus enim sibi cum proponit quisque futurum,
corpus uti volucres lacerent in morte feraeque,
ipse sui miseret; neque enim se dividit illum
nec removet satis a proiecto corpore et illum
se fingit sensuque suo contaminat astans.
hinc indignatur se mortalem esse creatum
nec videt in vera nullum fore morte alium se,
qui possit vividus sibi se lugere peremptum

stansque iacentem [se] lacerari urive dolere.
 nam si in morte malumst malis morsuque ferarum
 tractari, non invenio qui non sit acerbum
 ignibus inpositum calidis torrescere flammis
 aut in melle situm suffocari atque rigere
 frigore, cum summo gelidi cubat aequore saxi,
 urgerive superne obrutum pondere terrae.

’Tam iam non domus accipiet te laeta neque uxor
 optima, nec dulces occurrent oscula nati
 praeripere et tacita pectus dulcedine tangent.
 non poteris factis florentibus esse tuisque
 praesidium. misero misere’ aiunt ‘omnia ademit
 una dies infesta tibi tot praemia vitae.’
 illud in his rebus non addunt ‘nec tibi earum
 iam desiderium rerum super insidet una.’
 quod bene si videant animo dictisque sequantur,
 dissoluant animi magno se angore metuque.
 ‘tu quidem ut es leto sopitus, sic eris aevi
 quod super est cunctis privatus doloribus aegris;
 at nos horrifico cinefactum te prope busto
 insatiabiliter deflevimus, aeternumque
 nulla dies nobis maerorem e pectore demet.’
 illud ab hoc igitur quaerendum est, quid sit amari
 tanto opere, ad somnum si res redit atque quietem,
 cur quisquam aeterno possit tabescere luctu.

Hoc etiam faciunt ubi discubuere tenentque
 pocula saepe homines et inumbrant ora coronis,
 ex animo ut dicant: ‘brevis hic est fructus homullis;
 iam fuerit neque post umquam revocare licebit.’
 tam quam in morte mali cum primis hoc sit eorum,
 quod sitis exurat miseros atque arida torrat,
 aut aliae cuius desiderium insideat rei.
 nec sibi enim quisquam tum se vitamque requireret,
 cum pariter mens et corpus sopita quiescunt;
 nam licet aeternum per nos sic esse soporem,
 nec desiderium nostri nos adficit ullum,
 et tamen haud quaquam nostros tunc illa per artus
 longe ab sensiferis primordia motibus errant,
 cum correptus homo ex somno se colligit ipse.
 multo igitur mortem minus ad nos esse putandumst,
 si minus esse potest quam quod nihil esse videmus;

maior enim turbae disiectus material
consequitur leto nec quisquam expergitus extat,
frigida quem semel est vitae pausa secuta.

Denique si vocem rerum natura repente.
mittat et hoc alicui nostrum sic increpet ipsa:
'quid tibi tanto operest, mortalis, quod nimis aegris
luctibus indulges? quid mortem congemis ac fles?
nam [si] grata fuit tibi vita ante acta priorque
et non omnia pertusum congesta quasi in vas
commoda perfluxere atque ingrata interiere;
cur non ut plenus vitae conviva recedis
aequo animoque capis securam, stulte, quietem?
sin ea quae fructus cumque es periere profusa
vitaque in offensost, cur amplius addere quaeris,
rursum quod pereat male et ingratum occidat omne,
non potius vitae finem facis atque laboris?
nam tibi praeterea quod machiner inveniamque,
quod placeat, nihil est; eadem sunt omnia semper.
si tibi non annis corpus iam marcet et artus
confecti languent, eadem tamen omnia restant,
omnia si perges vivendo vincere saecla,
atque etiam potius, si numquam sis moriturus',
quid respondemus, nisi iustam intendere litem
naturam et veram verbis exponere causam?
grandior hic vero si iam seniorque queratur
atque obitum lamentetur miser amplius aequo,
non merito inclamet magis et voce increpet acri:
'aufer abhinc lacrimas, baratre, et compesce querellas.
omnia perfunctus vitae praemia marces;
sed quia semper aves quod abest, praesentia temnis,
imperfecta tibi elapsast ingrataque vita,
et nec opinanti mors ad caput adstitit ante
quam satur ac plenus possis discedere rerum.
nunc aliena tua tamen aetate omnia mitte
aequo animoque, age dum, magnis concede necessis?'
iure, ut opinor, agat, iure increpet inciletque;
cedit enim rerum novitate extrusa vetustas
semper, et ex aliis aliud reparare necessesst.

Nec quisquam in baratrum nec Tartara deditur atra;
materies opus est, ut crescant postera saecla;
quae tamen omnia te vita perfuncta sequentur;

nec minus ergo ante haec quam tu cecidere cadentque.
 sic alid ex alio numquam desistet oriri
 vitaque mancipio nulli datur, omnibus usu.
 respice item quam nil ad nos ante acta vetustas
 temporis aeterni fuerit, quam nascimur ante.
 hoc igitur speculum nobis natura futuri
 temporis exponit post mortem denique nostram.
 numquid ibi horribile apparet, num triste videtur
 quicquam, non omni somno securius exstat?

Atque ea ni mirum quae cumque Acherunte profundo
 prodita sunt esse, in vita sunt omnia nobis.
 nec miser inpendens magnum timet aëre saxum
 Tantalus, ut famast, cassa formidine torpens;
 sed magis in vita divom metus urget inanis
 mortalis casumque timent quem cuique ferat fors.
 nec Tityon volucres ineunt Acherunte iacentem
 nec quod sub magno scrutentur pectore quicquam
 perpetuam aetatem possunt reperire profecto.
 quam libet immani proiectu corporis exstet,
 qui non sola novem dispessis iugera membris
 optineat, sed qui terrai totius orbem,
 non tamen aeternum poterit perferre dolorem
 nec praeberere cibum proprio de corpore semper.
 sed Tityos nobis hic est, in amore iacentem
 quem volucres lacerant atque exest anxius angor
 aut alia quavis scindunt cuppedine curae.
 Sisyphus in vita quoque nobis ante oculos est,
 qui petere a populo fasces saevasque secures
 imbibit et semper victus tristisque recedit.
 nam petere imperium, quod inanest nec datur umquam,
 atque in eo semper durum sufferere laborem,
 hoc est adverso nixantem trudere monte
 saxum, quod tamen [e] summo iam vertice rusum
 volvitur et plani raptim petit aequora campi.
 deinde animi ingratam naturam pascere semper
 atque explere bonis rebus satiareque numquam,
 quod faciunt nobis annorum tempora, circum
 cum redeunt fetusque ferunt variosque lepores,
 nec tamen explemur vitae fructibus umquam,
 hoc, ut opinor, id est, aevo florente puellas
 quod memorant laticem pertusum congerere in vas,
 quod tamen expleri nulla ratione potestur.

Cerberus et Furiae iam vero et lucis egestas,
Tartarus horriferos eructans faucibus aestus!
qui neque sunt usquam nec possunt esse profecto;
sed metus in vita poenarum pro male factis
est insignibus insignis scelerisque luela,
carcer et horribilis de saxo iactus deorsum,
verbera carnifices robur pix lammina taedae;
quae tamen etsi absunt, at mens sibi conscia factis
praemetuens adhibet stimulos torretque flagellis,
nec videt interea qui terminus esse malorum
possit nec quae sit poenarum denique finis,
atque eadem metuit magis haec ne in morte gravescant.
hic Acherusia fit stultorum denique vita.

Hoc etiam tibi tute interdum dicere possis.
'lumina sis oculis etiam bonus Ancus reliquit,
qui melior multis quam tu fuit, improbe, rebus.
inde alii multi reges rerumque potentes
occiderunt, magnis qui gentibus imperitarunt.
ille quoque ipse, viam qui quondam per mare magnum
stravit iterque dedit legionibus ire per altum
ac pedibus salsas docuit super ire lucunas
et contempsit equis insultans murmura ponti,
lumine adempto animam moribundo corpore fudit.
Scipiadas, belli fulmen, Carthaginis horror,
ossa dedit terrae proinde ac famul infimus esset.
adde repertoires doctrinarum atque leporum,
adde Heliconiadum comites; quorum unus Homerus
sceptra potitus eadem aliis sopitus quietest.
denique Democritum post quam matura vetustas
admonuit memores motus languescere mentis,
sponte sua leto caput obuius optulit ipse.
ipse Epicurus obit decurso lumine vitae,
qui genus humanum ingenio superavit et omnis
restinxit stellas exortus ut aetherius sol.
tu vero dubitabis et indignabere obire?
mortua cui vita est prope iam vivo atque videnti,
qui somno partem maiorem conteris aevi,
et viligans stertis nec somnia cernere cessas
sollicitamque geris cassa formidine mentem
nec reperire potes tibi quid sit saepe mali, cum
ebrius urgeris multis miser undique curis
atque animo incerto fluitans errore vagaris.'

Si possent homines, proinde ac sentire videntur
 pondus inesse animo, quod se gravitate fatiget,
 e quibus id fiat causis quoque noscere et unde
 tanta mali tam quam moles in pectore constet,
 haut ita vitam agerent, ut nunc plerumque videmus
 quid sibi quisque velit nescire et quaerere semper,
 commutare locum, quasi onus deponere possit.
 exit saepe foras magnis ex aedibus ille,
 esse domi quem pertaesumst, subitoque [revertit>,
 quippe foris nihilo melius qui sentiat esse.
 currit agens mannos ad villam praecipitanter
 auxilium tectis quasi ferre ardentibus instans;
 oscitat extemplo, tetigit cum limina villae,
 aut abit in somnum gravis atque oblivia quaerit,
 aut etiam properans urbem petit atque revisit.
 hoc se quisque modo fugit, at quem scilicet, ut fit,
 effugere haut potis est: ingratius haeret et odit
 propterea, morbi quia causam non tenet aeger;
 quam bene si videat, iam rebus quisque relictis
 naturam primum studeat cognoscere rerum,
 temporis aeterni quoniam, non unius horae,
 ambigitur status, in quo sit mortalibus omnis
 aetas, post mortem quae restat cumque manendo.

Denique tanto opere in dubiis trepidare periculis
 quae mala nos subigit vitae tanta cupido?
 certe equidem finis vitae mortalibus adstat
 nec devitari letum pote, quin obeamus.
 praeterea versamur ibidem atque insumus usque
 nec nova vivendo procuditur ulla voluptas;
 sed dum abest quod avemus, id exsuperare videtur
 cetera; post aliud, cum contigit illud, avemus
 et sitis aequa tenet vitae semper hiantis.
 posteraque in dubiis fortunam quam vehat aetas,
 quidve ferat nobis casus quive exitus instet.
 nec prorsum vitam ducendo demimus hilum
 tempore de mortis nec delibare valemus,
 quo minus esse diu possimus forte perempti.
 proinde licet quod vis vivendo condere saecula,
 mors aeterna tamen nihilo minus illa manebit,
 nec minus ille diu iam non erit, ex hodierno
 lumine qui finem vitae fecit, et ille,
 mensibus atque annis qui multis occidit ante.

Liber IV

Avia Pieridum peragro loca nullius ante
trita solo. iuvat integros accedere fontis
atque haurire, iuvatque novos decerpere flores
insignemque meo capiti petere inde coronam,
unde prius nulli velarint tempora musae;
primum quod magnis doceo de rebus et artis
religionum animum nodis exsolvere pergo,
deinde quod obscura de re tam lucida pango
carmina musaeo contingens cuncta lepore.
id quoque enim non ab nulla ratione videtur;
nam vel uti pueris absinthia taetra medentes
cum dare conantur, prius oras pocula circum
contingunt mellis dulci flavoque liquore,
ut puerorum aetas improvida ludificetur
labrorum tenuis, interea perpotet amarum
absinthii laticem deceptaque non capiatur,
sed potius tali facto recreata valescat,
sic ego nunc, quoniam haec ratio plerumque videtur
tristior esse quibus non est tractata, retroque
volgus abhorret ab hac, volui tibi suaviloquenti
carmine Pierio rationem exponere nostram
et quasi musaeo dulci contingere melle;
si tibi forte animum tali ratione tenere
versibus in nostris possem, dum percipis omnem
naturam rerum ac persentis utilitatem.

Sed quoniam docui cunctarum exordia rerum
qualia sint et quam variis distantia formis
sponte sua volitent aeterno percita motu

quoque modo possit res ex his quaeque creari,
 [nunc agere incipiam tibi quod vehementer ad has res
 attinet esse ea quae rerum simulacra vocamus,
 quae quasi membranae vel cortex nominandast,]
 atque animi quoniam docui natura quid esset
 et quibus e rebus cum corpore compta vigeret
 quoque modo distracta rediret in ordia prima,
 nunc agere incipiam tibi, quod vehementer ad has res
 attinet esse ea quae rerum simulacra vocamus,
 quod speciem ac formam similem gerit eius imago,
 cuius cumque cluet de corpore fusa vagari;
 quae quasi membranae summo de corpore rerum
 dereptae volitant ultroque citroque per auras,
 atque eadem nobis vigilantibus obvia mentes
 terrificant atque in somnis, cum saepe figuras
 contuimur miras simulacraque luce carentum,
 quae nos horrifice languentis saepe sopore
 excierunt ne forte animas Acherunte reamur
 effugere aut umbras inter vivos volitare
 neve aliquid nostri post mortem posse relinqui,
 cum corpus simul atque animi natura perempta
 in sua discessum dederint primordia quaeque.
 dico igitur rerum effigias tenuisque figuras
 mittier ab rebus summo de cortice eorum;
 id licet hinc quamvis hebeti cognoscere corde.

Principio quoniam mittunt in rebus apertis
 corpora res multae, partim diffusa solute,
 roborata ceu fumum mittunt ignesque vaporem,
 et partim contexta magis condensaque, ut olim
 cum teretis ponunt tunicas aestate cicadae,
 et vituli cum membranas de corpore summo
 nascentes mittunt, et item cum lubrica serpens
 exiit in spinis vestem; nam saepe videmus
 illorum spoliis vepres volitantibus auctas.
 quae quoniam fiunt, tenuis quoque debet imago
 ab rebus mitti summo de corpore rerum.
 nam cur illa cadant magis ab rebusque recedant
 quam quae tenuia sunt, hiscendist nulla potestas;
 praesertim cum sint in summis corpora rebus
 multa minuta, iaci quae possint ordine eodem
 quo fuerint et formam servare figuram,

et multo citius, quanto minus indupediri
pauca queunt et [quae] sunt prima fronte locata.
nam certe iacere ac largiri multa videmus,
non solum ex alto penitusque, ut diximus ante,
verum de summis ipsum quoque saepe colorem.
et volgo faciunt id lutea russaque vela
et ferrugina, cum magnis intenta theatris
per malos volgata trabesque trementia flutant;
namque ibi consessum caveai supter et omnem
scaenai speciem patrum matrumque deorsum
infiunt coguntque suo fluitare colore.
et quanto circum mage sunt inclusa theatri
moenia, tam magis haec intus perfusa lepore
omnia conrident correpta luce diei.
ergo lintea de summo cum corpore fucum
mittunt, effigias quoque debent mittere tenvis
res quaeque, ex summo quoniam iaculantur utraque.
sunt igitur iam formarum vestigia certa,
quae volgo volitant subtili praedita filo
nec singillatim possunt secreta videri.

Praeterea omnis odor fumus vapor atque aliae res
consimiles ideo diffusae rebus abundant,
ex alto quia dum veniunt extrinsecus ortae
scinduntur per iter flexum, nec recta viarum
ostia sunt, qua contendant exire coortae.
at contra tenuis summi membrana coloris
cum iacitur, nihil est quod eam discerpere possit,
in promptu quoniam est in prima fronte locata.

Postremo speculis in aqua splendoreque in omni
quae cumque apparent nobis simulacra, necessest,
quandoquidem simili specie sunt praedita rerum,
exin imaginibus missis consistere eorum.
[nam cur illa cadant magis ab rebusque recedant
quam quae tenuia sunt, hiscendist nulla potestas.]
sunt igitur tenues formarum illis similesque
effigiae, singillatim quas cernere nemo
cum possit, tamen adsiduo crebroque repulsa
relectae reddunt speculorum ex aequore visum,
nec ratione alia servari posse videntur,
tanto opere ut similes reddantur cuique figurae.

Nunc age, quam tenui natura constet imago

percipe. et in primis, quoniam primordia tantum
sunt infra nostros sensus tantoque minora
quam quae primum oculi coeptant non posse tueri,
nunc tamen id quoque uti confirmem, exordia rerum
cunctarum quam sint subtilia percipe paucis.
primum animalia sunt iam partim tantula, corum
tertia pars nulla possit ratione videri.
horum intestinum quodvis quale esse putandumst!
quid cordis globus aut oculi? quid membra? quid artus?
quantula sunt! quid praeterea primordia quaeque,
unde anima atque animi constet natura necessumst,
nonne vides quam sint subtilia quamque minuta?
praeterea quaecumque suo de corpore odorem
expirant acrem, panaces absinthia taetra
habrotonique graves et tristia centaurea,
quorum unum quidvis leviter si forte duobus
* * *

quin potius noscas rerum simulacra vagari
multa modis multis, nulla vi cassaque sensu?

Sed ne forte putes ea demum sola vagari,
quae cumque ab rebus rerum simulacra recedunt,
sunt etiam quae sponte sua gignuntur et ipsa
constituuntur in hoc caelo, qui dicitur aer,
quae multis formata modis sublime feruntur,
ut nubes facile inter dum concrecere in alto
cernimus et mundi speciem violare serenam
aëra mulcentes motu; nam saepe Gigantum
ora volare videntur et umbram ducere late,
inter dum magni montes avolsaque saxa
montibus ante ire et solem succedere praeter,
inde alios trahere atque inducere belua nimbos.
nec speciem mutare suam liquentia cessant
et cuiusque modi formarum vertere in oras.

Nunc ea quam facili et celeri ratione genantur
perpetuoque fluant ab rebus lapsaque cedant
* * *

semper enim summum quicquid de rebus abundat,
quod iaculentur. et hoc alias cum pervenit in res,
transit, ut in primis vestem; sed ubi aspera saxa
aut in materiam ligni pervenit, ibi iam
scinditur, ut nullum simulacrum reddere possit.

at cum splendida quae constant opposta fuerunt
densaque, ut in primis speculum est, nihil accidit horum;
nam neque, uti vestem, possunt transire, neque autem
scindi; quam meminit levor praestare salutem.
qua propter fit ut hinc nobis simulacra redundant.
et quamvis subito quovis in tempore quamque
rem contra speculum ponas, apparet imago;
perpetuo fluere ut noscas e corpore summo
texturas rerum tenuis tenuisque figuras.
ergo multa brevi spatio simulacra genuntur,
ut merito celer his rebus dicatur origo.
et quasi multa brevi spatio summittere debet
lumina sol, ut perpetuo sint omnia plena,
sic ab rebus item simili ratione necesseset
temporis in puncto rerum simulacra ferantur
multa modis multis in cunctas undique partis;
quandoquidem speculum quo cumque obvertimus oris,
res ibi respondent simili forma atque colore.

Praeterea modo cum fuerit liquidissima caeli
tempestatas, perquam subito fit turbida foede,
undique uti tenebras omnis Acherunta rearis
liquisse et magnas caeli complesse cavernas.
usque adeo taetra nimborum nocte coorta
inpendent atrae Formidinis ora superne;
quorum quantula pars sit imago dicere nemost
qui possit neque eam rationem reddere dictis.

Nunc age, quam celeri motu simulacra ferantur,
et quae mobilitas ollis tranantibus auras
reddita sit, longo spatio ut brevis hora teratur,
in quem quaeque locum diverso numine tendunt,
suavidicis potius quam multis versibus edam;
parvus ut est cycni melior canor, ille gruum quam
clamor in aetheriis dispersus nubibus austri.

Principio persaepe levis res atque minutis
corporibus factas celeris licet esse videre.
in quo iam genere est solis lux et vapor eius,
propterea quia sunt e primis facta minutis,
quae quasi cuduntur perque aëris intervallum
non dubitant transire sequenti concita plaga;
suppeditatur enim confestim lumine lumen
et quasi protelo stimulaturn fulgere fulgur.

qua propter simulacra pari ratione necessest
inmemorable per spatium transcurrere posse
temporis in puncto, primum quod parvula causa
est procul a tergo quae provehat atque propellat,
quod super est, ubi tam volucris levitate ferantur,
deinde quod usque adeo textura praedita rara
mittuntur, facile ut quasvis penetrare queant res
et quasi permanere per aëris intervallum.

Praeterea si quae penitus corpuscula rerum
ex altoque foras mittuntur, solis uti lux
ac vapor, haec puncto cernuntur lapsa diei
per totum caeli spatium diffundere sese
perque volare mare ac terras caelumque rigare.
quid quae sunt igitur iam prima fronte parata,
cum iaciuntur et emissum res nulla moratur?
quone vides citius debere et longius ire
multiplexque loci spatium transcurrere eodem
tempore quo solis pervolgant lumina caelum?

Hoc etiam in primis specimen verum esse videtur,
quam celeri motu rerum simulacra ferantur,
quod simul ac primum sub diu splendor aquai
ponitur, extemplo caelo stellante serena
sidera respondent in aqua radiantia mundi.
iamne vides igitur quam puncto tempore imago
aetheris ex oris in terrarum accidat oras?
quare etiam atque etiam mitti fateare necessest
corpora quae feriant oculos visumque lacessant.
perpetuoque fluunt certis ab rebus odores,
frigus ut a fluviis, calor ab sole, aestus ab undis
aequoris, exesor moerorum litora circum,
nec variae cessant voces volitare per auras.
denique in os salsi venit umor saepe saporis,
cum mare versamur propter, dilutaque contra
cum tuimur misceri absinthia, tangit amaror.
usque adeo omnibus ab rebus res quaeque fluenter
fertur et in cunctas dimittitur undique partis
nec mora nec requies interdatur ulla fluendi,
perpetuo quoniam sentimus et omnia semper
cernere odorari licet et sentire sonare.

Praeterea quoniam manibus tractata figura
in tenebris quaedam cognoscitur esse eadem quae

cernitur in luce et claro candore, necessest
consimili causa tactum visumque moveri.
nunc igitur si quadratum temptamus et id nos
commovet in tenebris, in luci quae poterit res
accidere ad speciem quadrata, nisi eius imago?
esse in imaginibus qua propter causa videtur
cernundi neque posse sine his res ulla videri.

Nunc ea quae dico rerum simulacra feruntur
undique et in cunctas iaciuntur didita partis;
verum nos oculis quia solis cernere quimus,
propterea fit uti, speciem quo vertimus, omnes
res ibi eam contra feriant forma atque colore.
et quantum quaeque ab nobis res absit, imago
efficit ut videamus et internoscere curat;
nam cum mittitur, extemplo protrudit agitque
aëra qui inter se cumque est oculosque locatus,
isque ita per nostras acies perlabitur omnis
et quasi perterget pupillas atque ita transit.
propterea fit uti videamus quam procul absit
res quaeque. et quanto plus aëris ante agitatur
et nostros oculos perterget longior aura,
tam procul esse magis res quaeque remota videtur.
scilicet haec summe celeri ratione geruntur,
quale sit ut videamus, et una quam procul absit.

Illud in his rebus minime mirabile habendumst,
cur, ea quae feriant oculos simulacra videri
singula cum nequeant, res ipsae perspiciantur.
ventus enim quoque paulatim cum verberat et cum
acre fluit frigus, non privam quamque solemus
particulam venti sentire et frigoris eius,
sed magis unorsum, fierique perinde videmus
corpore tum plagas in nostro tam quam aliquae res
verberet atque sui det sensum corporis extra.
praeterea lapidem digito cum tundimus, ipsum
tangimus extremum saxi summumque colorem
nec sentimus eum tactu, verum magis ipsam
duritiam penitus saxi sentimus in alto.

Nunc age, cur ultra speculum videatur imago
percipe: nam certe penitus remota videtur.
quod genus illa foris quae vere transpiciuntur,
ianua cum per se transpectum praebet apertum,

multa facitque foris ex aedibus ut videantur;
 is quoque enim duplici geminoque fit aëre visus.
 primus enim citra postes tum cernitur aër,
 inde fores ipsae dextra laevaue secuntur,
 post extraria lux oculos perterget et aër
 alter, et illa foris quae vere transpiciuntur.
 sic ubi se primum speculi proiecit imago,
 dum venit ad nostras acies, protrudit agitque
 aëra qui inter se cumquest oculosque locatus,
 et facit, ut prius hunc omnem sentire queamus
 quam speculum; sed ubi [in] speculum quoque sensimus ipsum,
 continuo a nobis in eum quae fertur imago
 pervenit, et nostros oculos reiecta revisit
 atque alium prae se propellens aëra volvit,
 et facit ut prius hunc quam se videamus, eoque
 distare ab speculo tantum semota videtur.
 quare etiam atque etiam minime mirarier est par
 * * *

illis quae reddunt speculorum ex aequore visum,
 aëribus binis quoniam res confit utraque.

Nunc ea quae nobis membrorum dextera pars est,
 in speculis fit ut in laeva videatur eo quod
 planitiam ad speculi veniens cum offendit imago,
 non convertitur incolumis, sed recta retrorsum
 sic eliditur, ut siquis, prius arida quam sit
 cretea persona, adlidat pilaeve trabive,
 atque ea continuo rectam si fronte figuram
 servet et elisam retro sese exprimat ipsa.
 fiet ut, ante oculus fuerit qui dexter, ut idem
 nunc sit laevus et e laevo sit mutua dexter.

Fit quoque de speculo in speculum ut tradatur imago,
 quinque etiam [aut] sex ut fieri simulacra suerint.
 nam quae cumque retro parte interiore latebunt,
 inde tamen, quamvis torte penitusque remota,
 omnia per flexos aditus educta licebit
 pluribus haec speculis videantur in aedibus esse.
 usque adeo speculo in speculum translucet imago,
 et cum laeva data est, fit rusum ut dextera fiat,
 inde retro rursum redit et convertit eodem.

Quin etiam quae cumque latuscula sunt speculorum
 adsimili lateris flexura praedita nostri,

dextera ea propter nobis simulacra remittunt,
aut quia de speculo in speculum transfertur imago,
inde ad nos elisa bis advolat, aut etiam quod
circum agitur, cum venit, imago propterea quod
flexa figura docet speculi convertier ad nos.

Indugredi porro pariter simulacra pedemque
ponere nobiscum credas gestumque imitari
propterea quia, de speculi qua parte recedas,
continuo nequeunt illinc simulacra reverti;
omnia quandoquidem cogit natura referri
ac resilire ab rebus ad aequos reddita flexus.

Splendida porro oculi fugitant vitantque tueri.
sol etiam caecat, contra si tendere pergas,
propterea quia vis magnast ipsius et alte
aëra per purum simulacra feruntur
et feriunt oculos turbantia composituras.

Praeterea splendor qui cumque est acer adurit
saepe oculos ideo quod semina possidet ignis
multa, dolorem oculis quae gignunt insinuando.
lurida praeterea fiunt quae cumque tuentur
arquati, quia luroris de corpore eorum
semina multa fluunt simulacris obvia rerum,
multaque sunt oculis in eorum denique mixta,
quae contage sua palloribus omnia pingunt.

E tenebris autem quae sunt in luce tuemur
propterea quia, cum propior caliginis aër
ater init oculos prior et possedit apertos,
insequitur candens confestim lucidus aër,
qui quasi purgat eos ac nigras discutit umbras
aëris illius; nam multis partibus hic est
mobilior multisque minutior et mage pollens.
qui simul atque vias oculorum luce replevit
atque pate fecit, quas ante obsederat aër
, continuo rerum simulacra secuntur,
quae sita sunt in luce, lacessuntque ut videamus.
quod contra facere in tenebris e luce nequimus
propterea quia posterior caliginis aër
crassior insequitur, qui cuncta foramina complet
obsiditque vias oculorum, ne simulacra
possint ullarum rerum coniecta moveri.

Quadratasque procul turris cum cernimus urbis,

propterea fit uti videantur saepe rutundae,
angulus optusus quia longe cernitur omnis
sive etiam potius non cernitur ac perit eius
plaga nec ad nostras acies perlabitur ictus,
aëra per multum quia dum simulacra feruntur,
cogit hebescere eum crebris offensibus aër.
hoc ubi suffugit sensum simul angulus omnis
fit quasi ut ad turnum saxorum structa tuantur;
non tamen ut coram quae sunt vereque rutunda,
sed quasi adumbratim paulum simulata videntur.

Umbra videtur item nobis in sole moveri
et vestigia nostra sequi gestumque imitari,
aëra si credis privatum lumine posse
indugredi, motus hominum gestumque sequentem;
nam nihil esse potest aliud nisi lumine cassus
aër id quod nos umbram perhibere suemus.
ni mirum, quia terra locis ex ordine certis
lumine privatur solis qua cumque meantes
officimus, repletur item quod liquimus eius,
propterea fit uti videatur, quae fuit umbra
corporis, e regione eadem nos usque secuta.
semper enim nova se radiorum lumina fundunt
primaque dispereunt, quasi in ignem lana trahatur.
propterea facile et spoliatur lumine terra
et repletur item nigrasque sibi abluit umbras.

Nec tamen hic oculos falli concedimus hilum.
nam quo cumque loco sit lux atque umbra tueri
illorum est; eadem vero sint lumina necne,
umbraque quae fuit hic eadem nunc transeat illuc,
an potius fiat paulo quod diximus ante,
hoc animi demum ratio discernere debet,
nec possunt oculi naturam noscere rerum.
proinde animi vitium hoc oculis adfingere noli.

Qua vehimur navi, fertur, cum stare videtur;
quae manet in statione, ea praeter creditur ire.
et fugere ad puppim colles campique videntur,
quos agimus praeter navem velisque volamus.

Sidera cessare aetheriis adfixa cavernis
cuncta videntur, et adsiduo sunt omnia motu,
quandoquidem longos obitus exorta revisunt,
cum permensa suo sunt caelum corpore claro.

solque pari ratione manere et luna videtur
in statione, ea quae ferri res indicat ipsa.

Exstantisque procul medio de gurgite montis
classibus inter quos liber patet exitus ingens,
insula coniunctis tamen ex his una videtur.
atria versari et circum cursare columnae
usque adeo fit uti pueris videantur, ubi ipsi
desierunt verti, vix ut iam credere possint
non supra sese ruere omnia tecta minari.

Iamque rubrum tremulis iubar ignibus erigere alte
cum coepat natura supraque extollere montes,
quos tibi tum supra sol montis esse videtur
comminus ipse suo contingens fervidus igni,
vix absunt nobis missus bis mille sagittae,
vix etiam cursus quingentos saepe veruti;
inter eos solemque iacent immania ponti
aequora substrata aetheriis ingentibus oris,
interiectaque sunt terrarum milia multa,
quae variae retinent gentes et saecla ferarum.

At coniectus aquae digitum non altior unum,
qui lapides inter sistit per strata viarum,
despectum praebet sub terras inpete tanto,
a terris quantum caeli patet altus hiatus,
nubila despiciere et caelum ut videre videre,
corpora mirande sub terras abdita caelo.

Denique ubi in medio nobis ecus acer obhaesit
flumine et in rapidas amnis despeximus undas,
stantis equi corpus transversum ferre videtur
vis et in adversum flumen contrudere raptim,
et quo cumque oculos traiecimus omnia ferri
et fluere adsimili nobis ratione videntur.

Porticus aequali quamvis est denique ductu
stansque in perpetuum paribus suffulta columnis,
longa tamen parte ab summa cum tota videtur,
paulatim trahit angusti fastigia coni,
tecta solo iungens atque omnia dextera laevis
donec in obscurum coni conduxit acumen.

In pelago nautis ex undis ortus in undis
sol fit uti videatur obire et condere lumen;
quippe ubi nil aliud nisi aquam caelumque tuentur;
ne leviter credas labefactari undique sensus.

at maris ignaris in portu clauda videntur
navigia aplustris fractis obnitier undis.
nam quae cumque supra rorem salis edita pars est
remorum, recta est, et recta superne gubernata;
quae demersa liquore obeunt, refracta videntur
omnia converti sursumque supina reverti
et reflexa prope in summo fluitare liquore.

Raraque per caelum cum venti nubila portant
tempore nocturno, tum splendida signa videntur
labier adversum nimbos atque ire superne
longe aliam in partem ac vera ratione feruntur

At si forte oculo manus uni subdita supter
pressit eum, quodam sensu fit uti videantur
omnia quae tuimur fieri tum bina tuendo,
bina lucernarum florentia lumina flammis
binaque per totas aedis geminare supellex
et duplicis hominum facies et corpora bina.

Denique cum suavi devinxit membra sopore
sognus et in summa corpus iacet omne quiete,
tum vigilare tamen nobis et membra movere
nostra videmur, et in noctis caligine caeca
cernere censemus solem lumenque diurnum,
conclusoque loco caelum mare flumina montis
mutare et campos pedibus transire videmur,
et sonitus audire, severa silentia noctis
undique cum constent, et reddere dicta tacentes.

Cetera de genere hoc mirande multa videmus,
quae violare fidem quasi sensibus omnia quaerunt,
ne quiquam, quoniam pars horum maxima fallit
propter opinatus animi, quos addimus ipsi,
pro visis ut sint quae non sunt sensibus visa;
nam nihil aegrius est quam res secernere apertas
ab dubiis, animus quas ab se protinus addit.

Denique nil sciri siquis putat, id quoque nescit
an sciri possit, quoniam nil scire fatetur.
hunc igitur contra minuat contendere causam,
qui capite ipse suo in statuit vestigia sese.
et tamen hoc quoque uti concedam scire, at id ipsum
quaeram, cum in rebus veri nil viderit ante,
unde sciat quid sit scire et nescire vicissim,
notitiam veri quae res falsique creavit

et dubium certo quae res differre probarit.
invenies primis ab sensibus esse creatam
notitiam veri neque sensus posse refelli.
nam maiore fide debet reperiri illud,
sponte sua veris quod possit vincere falsa.
quid maiore fide porro quam sensus haberi
debet? an ab sensu falso ratio orta valebit
dicere eos contra, quae tota ab sensibus orta est?
qui nisi sunt veri, ratio quoque falsa fit omnis.

An poterunt oculos aures reprehendere, an aures
tactus? an hunc porro tactum sapor arguet oris,
an confutabunt nares oculive revincent?
non, ut opinor, ita est. nam seorsum cuique potestas
divisast, sua vis cuiquest, ideoque necesse est
et quod molle sit et gelidum fervensve videre
et seorsum varios rerum sentire colores
et quae cumque coloribus sint coniuncta necessesit.
seorsus item sapor oris habet vim, seorsus odores
nascuntur, seorsus sonitus. ideoque necesse est
non possint alios alii convincere sensus.
nec porro poterunt ipsi reprehendere sese,
aequa fides quoniam debebit semper haberi.
proinde quod in quoquest his visum tempore, verumst.

Et si non poterit ratio dissolvere causam,
cur ea quae fuerint iuxta quadrata, procul sint
visa rutunda, tamen praestat rationis egentem
reddere mendose causas utriusque figurae,
quam manibus manifesta suis emittere quoquam
et violare fidem primam et convellere tota
fundamenta quibus nixatur vita salusque.
non modo enim ratio ruat omnis, vita quoque ipsa
concidat extemplo, nisi credere sensibus ausis
praecipitisque locos vitare et cetera quae sint
in genere hoc fugienda, sequi contraria quae sint.
illa tibi est igitur verborum copia cassa
omnis, quae contra sensus instructa paratast.

Denique ut in fabrica, si pravast regula prima,
normaque si fallax rectis regionibus exit,
et libella aliqua si ex parti claudicat hilum,
omnia mendose fieri atque obstipa necesse est
prava cubantia prona supina atque absona tecta,

iam ruere ut quaedam videantur velle, ruantque
prodita iudiciis fallacibus omnia primis,
sic igitur ratio tibi rerum prava necessest
falsaque sit, falsis quae cumque ab sensibus ortast.

Nunc alii sensus quo pacto quisque suam rem
sentiat, haud quaquam ratio scruposa relicta est.

Principio auditur sonus et vox omnis, in auris
insinuata suo pepulere ubi corpore sensum.
corpoream quoque enim [voce] constare fatendumst
et sonitum, quoniam possunt impellere sensus.

Praeterea radit vox fauces saepe facitque
asperiora foras gradiens arteria clamor,
quippe per angustum turba maiore coorta
ire foras ubi coeperunt primordia vocum.
scilicet expletis quoque ianua raditur oris.
haud igitur dubiumst quin voces verbaque constant
corporeis e principiis, ut laedere possint.
nec te fallit item quid corporis auferat et quid
detrahat ex hominum nervis ac viribus ipsis
perpetuus sermo nigrae noctis ad umbram
aurorae perductus ab exoriente nitore,
praesertim si cum summost clamore profusus.
ergo corpoream vocem constare necessest,
multa loquens quoniam amittit de corpore partem.

Asperitas autem vocis fit ab asperitate
principiorum et item levor levore creatur;
nec simili penetrant auris primordia forma,
cum tuba depresso graviter sub murmure mugit
et reboat raucum retro cita barbata bombum,
et [iam] Dauliades natae hortis ex Heliconis
cum liquidam tollunt lugubri voce querellam.

Hasce igitur penitus voces cum corpore nostro
exprimimus rectoque foras emittimus ore,
mobilis articulatur nervorum daedala lingua,
formaturaque labrorum pro parte figurat.
hoc ubi non longum spatiumst unde illa profecta
perveniat vox quaeque, necessest verba quoque ipsa
plane exaudiri discernique articulatum;
servat enim formaturam servatque figuram.
at si inter positum spatium sit longius aequo,
aëra per multum confundi verba necessest

et conturbari vocem, dum transvolat auras.
ergo fit, sonitum ut possis sentire neque illam
internoscere, verborum sententia quae sit;
usque adeo confusa venit vox inque pedita.

Praeterea verbum saepe unum perciet auris
omnibus in populo missum praeconis ab ore.
in multas igitur voces vox una repente
diffugit, in privas quoniam se dividit auris
obsignans formam verbis clarumque sonorem.
at quae pars vocum non auris incidit ipsas,
praeter lata perit frustra diffusa per auras.
pars solidis adlisa locis reiecta sonorem
reddit et inter dum frustratur imagine verbi.

Quae bene cum videas, rationem reddere possis
tute tibi atque aliis, quo pacto per loca sola
saxa paris formas verborum ex ordine reddant.
palantis comites com montis inter opacos
quaerimus et magna dispersos voce ciemus.
sex etiam aut septem loca vidi reddere vocis,
unam cum iaceres: ita colles collibus ipsi
verba repulsantes iterabant dicta referri.
haec loca capripedes Satyros Nymphasque tenere
finitimi fingunt et Faunos esse locuntur,
quorum noctivago strepitu ludoque iocanti
adfirmant volgo taciturna silentia rumpi
chordarumque sonos fieri dulcisque querellas,
tibia quas fundit digitis pulsata canentum,
et genus agricolum late sentiscere, quom Pan
pineae semiferi capitis velamina quassans
unco saepe labro calamos percurrit hiantis,
fistula silvestrem ne cesset fundere musam.
cetera de genere hoc monstra ac portenta loquuntur,
ne loca deserta ab divis quoque forte putentur
sola tenere. ideo iactant miracula dictis
aut aliqua ratione alia ducuntur, ut omne
humanum genus est avidum nimis auricularum.

Quod super est, non est mirandum qua ratione,
per loca quae nequeunt oculi res cernere apertas,
haec loca per voces veniant aurisque lacessant,
conloquium clausis foribus quoque saepe videmus;
ni mirum quia vox per flexa foramina rerum

incolumis transire potest, simulacra renutant;
 perscinduntur enim, nisi recta foramina tranant,
 qualia sunt vitrei, species qua travolat omnis.
 praeterea partis in cunctas dividitur vox,
 ex aliis aliae quoniam gignuntur, ubi una
 dissuluit semel in multas exorta, quasi ignis
 saepe solet scintilla suos se spargere in ignis.
 ergo replentur loca vocibus abdita retro,
 omnia quae circum fervunt sonituque cientur.
 at simulacra viis directis omnia tendunt,
 ut sunt missa semel; qua propter certere nemo
 saepe supra potis est, at voces accipere extra.
 et tamen ipsa quoque haec, dum transit clausa [domorum]
 vox optunditur atque auris confusa penetrat
 et sonitum potius quam verba audire videmur.

Hoc, qui sentimus sucum, lingua atque palatum
 plusculum habent in se rationis, plus operai.
 principio sucum sentimus in ore, cibum cum
 mandendo exprimimus, ceu plenam spongiam aquai
 siquis forte manu premere ac siccare coëpit.
 inde quod exprimimus per caulas omne palati
 diditur et raras per flexa foramina linguae,
 hoc ubi levia sunt manantis corpora suci,
 suaviter attingunt et suaviter omnia tractant
 umida linguae circum sudantia templa;
 at contra pungunt sensum lacerantque coorta,
 quanto quaeque magis sunt asperitate repleta.
 deinde voluptas est e suco fine palati;
 cum vero deorsum per fauces praecipitavit,
 nulla voluptas est, dum diditur omnis in artus;
 nec refert quicquam quo victu corpus alatur,
 dum modo quod capias concoctum didere possis
 artubus et stomachi tumidum servare tenorem.

Nunc aliis aliis qui sit cibus ut videamus,
 expediam, quareve, aliis quod triste et amarumst,
 hoc tamen esse aliis possit perdulce videri,
 tantaque [in] his rebus distantia differitasque est,
 ut quod aliis cibus est aliis fuit acre venenum;
 est itaque ut serpens, hominis quae tacta salivis
 disperit ac sese mandendo conficit ipsa.
 praeterea nobis veratrum est acre venenum,

at capris adipēs et cocturnicibus auget.
id quibus ut fiat rebus cognoscere possis,
principio meminisse decet quae diximus ante,
semina multimodis in rebus mixta teneri.
porro omnes quae cumque cibum capiunt animantes,
ut sunt dissimiles extrinsecus et generatim
extima membrorum circumcaesura coërcet,
proinde et seminibus constant variantque figura.
semina cum porro distent, differre necessest
intervalla viasque, foramina quae perhibemus,
omnibus in membris et in ore ipsoque palato.
esse minora igitur quaedam maioraque debent,
esse triquetra aliis, aliis quadrata necessest,
multa rutunda, modis multis multangula quaedam.
namque figurarum ratio ut motusque reposcunt,
proinde foraminibus debent differe figurae
et variare viae proinde ac textura coërcet.
hoc ubi quod suave est aliis aliis fit amarum,
illi, cui suave est, levissima corpora debent
contractabiliter caulas intrare palati,
at contra quibus est eadem res intus acerba,
aspera ni mirum penetrant hamataque fauces.
nunc facile est ex his rebus cognoscere quaeque.
quippe ubi cui febris bili superante coorta est
aut alia ratione aliquast vis excita morbi,
perturbatur ibi iam totum corpus et omnes
commutantur ibi positurae principiorum;
fit prius ad sensum [ut] quae corpora conveniebant
nunc non convenient, et cetera sint magis apta,
quae penetrata queunt sensum progignere acerbum;
utraque enim sunt in mellis commixta sapore;
id quod iam supera tibi saepe ostendimus ante.

Nunc age, quo pacto naris adiectus odoris
tangat agam. primum res multas esse necessest
unde fluens volvat varius se fluctus odorum,
et fluere et mitti volgo spargique putandumst;
verum aliis alius magis est animantibus aptus,
dissimilis propter formas. ideoque per auras
mellis apes quamvis longe ducuntur odore,
voluturique cadaveribus; tum fissa ferarum
ungula quo tulerit gressum promissa canum vis

ducit, et humanum longe praesentit odorem
Romulidarum arcis servator, candidus anser.
sic aliis alius nidor datus ad sua quemque
pabula ducit et a taetro resillire veneno
cogit, eoque modo servantur saecla ferarum.

Hic odor ipse igitur, naris qui cumque lacessit,
est alio ut possit permitti longius alter;
sed tamen haud quisquam tam longe fertur eorum
quam sonitus, quam vox, mitto iam dicere quam res
quae feriunt oculorum acies visumque lacessunt.
errabundus enim tarde venit ac perit ante
paulatim facilis distractus in aëris auras;
ex alto primum quia vix emittitur ex re;
nam penitus fluere atque recedere rebus odores
significat quod fracta magis redolere videntur
omnia, quod contrita, quod igni conlabefacta.
deinde videre licet maioribus esse creatum
principiis quam vox, quoniam per saxea saepta
non penetrat, qua vox volgo sonitusque feruntur.
quare etiam quod olet non tam facile esse videbis
investigare in qua sit regione locatum;
refrigescit enim cunctando plaga per auras
nec calida ad sensum decurrunt nuntia rerum.
errant saepe canes itaque et vestigia quaerunt.

Nec tamen hoc solis in odoribus atque saporum
in generest, sed item species rerum atque colores
non ita conveniunt ad sensus omnibus omnes,
ut non sint aliis quaedam magis acria visu.
quin etiam gallum noctem explaudentibus alis
auroram clara consuetum voce vocare,
noenu queunt rapidi contra constare leones
inque tueri: ita continuo meminere fugai.
ni mirum quia sunt gallorum in corpore quaedam
semina, quae cum sunt oculis inmissa leonum,
pupillas interfodiunt acremque dolorem
praebent, ut nequeant contra durare feroces,
cum tamen haec nostras acies nil laedere possint,
aut quia non penetrant aut quod penetrantibus illis
exitus ex oculis liber datur, in remorando
laedere ne possint ex ulla lumina parte.

Nunc age, quae moveant animum res accipe, et unde

quae veniunt veniant in mentem percipe paucis.
principio hoc dico, rerum simulacra vagari
multa modis multis in cunctas undique partis
tenvia, quae facile inter se iunguntur in auris,
obvia cum veniunt, ut aranea bratteaque auri.
quippe etenim multo magis haec sunt tenvia textu
quam quae percipiunt oculos visumque lacessunt,
corporis haec quoniam penetrant per rara cientque
tenvem animi naturam intus sensumque lacessunt.
Centaurus itaque et Scyllarum membra videmus
Cerbereasque canum facies simulacraque eorum
quorum morte obita tellus amplectitur ossa;
omnigenus quoniam passim simulacra feruntur,
partim sponte sua quae fiunt aëre in ipso,
partim quae variis ab rebus cumque recedunt
et quae confiunt ex horum facta figuris.
nam certe ex vivo Centauri non fit imago,
nulla fuit quoniam talis natura animata;
verum ubi equi atque hominis casu convenit imago,
haerescit facile extemplo, quod diximus ante,
propter subtilem naturam et tenvia texta.
cetera de genere hoc eadem ratione creantur.
quae cum mobiliter summa levitate feruntur,
ut prius ostendi, facile uno commovet ictu
quae libet una animum nobis subtilis imago;
tenvis enim mens est et mire mobilis ipsa.
haec fieri ut memoro, facile hinc cognoscere possis.
quatinus hoc simile est illi, quod mente videmus
atque oculis, simili fieri ratione necessesit.

Nunc igitur docui quoniam me forte leonum
cernere per simulacra, oculos quae cumque lacessunt,
scire licet mentem simili ratione moveri
per simulacra leonum [et] cetera quae videt aequae
nec minus atque oculi, nisi quod magis tenvia cernit.
nec ratione alia, cum somnus membra profudit,
mens animi vigilat, nisi quod simulacra lacessunt
haec eadem nostros animos quae cum vigilamus,
usque adeo, certe ut videamur cernere eum quem
rellicta vita iam mors et terra potitast.
hoc ideo fieri cogit natura, quod omnes
corporis effecti sensus per membra quiescunt

nec possunt falsum veris convincere rebus.
 praeterea meminisse iacet languetque sopore,
 nec dissentit eum mortis letique potitum
 iam pridem, quem mens vivom se cernere credit.
 quod super est, non est mirum simulacra moveri
 brachiaque in numerum iactare et cetera membra;
 nam fit ut in somnis facere hoc videatur imago.
 quippe, ubi prima perit alioque est altera nata
 inde statu, prior hic gestum mutasse videtur.
 scilicet id fieri celeri ratione putandumst:
 tanta est mobilitas et rerum copia tanta
 tantaque sensibili quovis est tempore in uno
 copia particularum, ut possit suppeditare.

 Multaque in his rebus quaeruntur multaue nobis
 clarandumst, plane si res exponere avemus.
 quaeritur in primis quare, quod cuique libido
 venerit, extemplo mens cogitet eius id ipsum.
 ane voluntatem nostram simulacra tuentur
 et simul ac volumus nobis occurrit imago,
 si mare, si terram cordist, si denique caelum?
 conventus hominum, pompam, convivia, pugnas,
 omnia sub verbone creat natura paratque?
 cum praesertim aliis eadem in regione locoque
 longe dissimilis animus res cogitet omnis.
 quid porro, in numerum procedere cum simulacra
 cernimus in somnis et mollia membra movere,
 mollia mobiler cum alternis brachia mittunt
 et repetunt oculis gestum pede convenienti?
 scilicet arte madent simulacra et docta vagantur,
 nocturno facere ut possint in tempore ludos.
 an magis illud erit verum? quia tempore in uno,
 cum sentimus, id est cum vox emittitur una,
 tempora multa latent, ratio quae comperit esse,
 propterea fit uti quovis in tempore quaeque
 praesto sint simulacra locis in quisque parata.
 tanta est mobilitas et rerum copia tanta.
 hoc ubi prima perit alioque est altera nata
 inde statu, prior hic gestum mutasse videtur.
 et quia tenvia sunt, nisi quae contendit, acute
 cernere non potis est animus; proinde omnia quae sunt
 praeterea pereunt, nisi quae ex se[se] ipse paravit.

ipse parat sese porro speratque futurum
ut videat quod consequitur rem quamque: fit ergo.
nonne vides oculos etiam, cum tenia quae sunt
[praeterea pereunt, nisi quae ex se ipse paravit]
cernere coeperunt, contendere se atque parare,
nec sine eo fieri posse ut cernamus acute?
et tamen in rebus quoque apertis noscere possis,
si non advertas animum, proinde esse quasi omni
tempore semotum fuerit longeque remotum.
cur igitur mirumst, animus si cetera perdit
praeter quam quibus est in rebus deditus ipse?
deinde adopinamur de signis maxima parvis
ac nos in fraudem induimus frustraminis ipsi.

Fit quoque ut inter dum non suppeditetur imago
eiusdem generis, sed femina quae fuit ante,
in manibus vir uti factus videatur adesse,
aut alia ex alia facies aetasque sequatur.
quod ne miremur sopor atque oblivia curant.

Illud in his rebus vitium vehementer Ænesse
effugere errorem vitareque praemetuenter,
lumina ne facias oculorum clara creata,
prospicere ut possimus, et ut proferre queamus
proceros passus, ideo fastigia posse
surarum ac feminum pedibus fundata plicari,
bracchia tum porro validis ex apta lacertis
esse manusque datas utraque [ex] parte ministras,
ut facere ad vitam possemus quae foret usus.
cetera de genere hoc inter quae cumque pretantur,
omnia perversa praepostera sunt ratione,
nil ideo quoniam natumst in corpore ut uti
possemus, sed quod natumst id procreat usum.
nec fuit ante videre oculorum lumina nata,
nec dictis orare prius quam lingua creatast,
sed potius longe linguae praecessit origo
sermonem multoque creatae sunt prius aures
quam sonus est auditus, et omnia denique membra
ante fuere, ut opinor, eorum quam foret usus;
haud igitur potuere utendi crescere causa.
at contra conferre manu certamina pugnae
et lacerare artus foedareque membra cruore
ante fuit multo quam lucida tela volarent,

et volnus vitare prius natura coëgit
 quam daret obiectum parmai laeva per artem.
 scilicet et fessum corpus mandare quieti
 multo antiquius est quam lecti mollia strata,
 et sedare sitim prius est quam pocula natum.
 haec igitur possunt utendi cognita causa
 credier, ex usu quae sunt vitaque reperta.
 illa quidem seorsum sunt omnia, quae prius ipsa
 nata dedere suae post notitiam utilitatis.
 quo genere in primis sensus et membra videmus;
 quare etiam atque etiam procul est ut credere possis
 utilitatis ob officium potuisse creari.

Illud item non est mirandum, corporis ipsa
 quod natura cibum quaerit cuiusque animantis.
 quippe etenim fluere atque recedere corpora rebus
 multa modis multis docui, sed plurima debent
 ex animalibus; [quae] quia sunt exercita motu,
 multa per os exhalantur, cum languida anhelant,
 multaque per sudorem ex alto pressa feruntur.
 his igitur rebus rarescit corpus et omnis
 subruitur natura, dolor quam consequitur rem.
 propterea capitur cibus, ut suffulciat artus
 et recreet vires inter datus, atque patentem
 per membra ac venas ut amorem opturet edendi.
 umor item discedit in omnia quae loca cumque
 poscunt umorem; glomerataque multa vaporis
 corpora, quae stomacho praebent incendia nostro,
 dissipat adveniens liquor ac restinguit ut ignem,
 urere ne possit calor amplius aridus artus.
 sic igitur tibi anhela sitis de corpore nostro
 abluitur, sic expletur ieiuna cupido.

Nunc qui fiat uti passus proferre queamus,
 cum volumus, quareque datum sit membra movere
 et quae res tantum hoc oneris protrudere nostri
 corporis insuerit, dicam: tu percipe dicta.
 dico animo nostro primum simulacra meandi
 accidere atque animum pulsare, ut diximus ante.
 inde voluntas fit; neque enim facere incipit ullam
 rem quisquam, [quam] mens providit quid velit ante.
 id quod providet, illius rei constat imago,
 ergo animus cum sese ita commovet ut velit ire

inque gredi, ferit extemplo quae in corpore toto
per membra atque artus animai dissita vis est;
et facilest factu, quoniam coniuncta tenetur.
inde ea proporro corpus ferit, atque ita tota
paulatim moles protruditur atque movetur.
praeterea tum rarescit quoque corpus et aër,
scilicet ut debet qui semper mobilis extat,
per patefacta venit penetratque foramina largus,
et dispargitur ad partis ita quasque minutas
corporis. hic igitur rebus fit utrimque duabus,
corpus ut ac navis velis ventoque feratur.
nec tamen illud in his rebus mirabile constat,
tantula quod tantum corpus corpuscula possunt
contorquere et onus totum convertere nostrum;
quippe etenim ventus subtili corpore tenuis
trudit agens magnam magno molimine navem
et manus una regit quanto vis impete euntem
atque gubernaculum contorquet quo libet unum,
multaque per trocleas et tympana pondere magno
commovet atque levi sustollit machina nisu.

Nunc quibus ille modis somnus per membra quietem
inriget atque animi curas e pectore solvat,
suavidicis potius quom multis versibus edam,
parvus ut est cycni melior canor, ille gruum quam
clamor in aetheriis dispersus nubibus austri.
tu mihi da tenuis auris animumque sagacem,
ne fieri negites quae dicam posse retroque
vera repulsanti discedas pectore dicta,
tutemet in culpa cum sis neque cernere possis.

Principio somnus fit ubi est distracta per artus
vis animae partimque foras eiecta recessit
et partim contrusa magis concessit in altum;
dissoluuntur enim tum demum membra fluuntque.
nam dubium non est, animai quin opera sit
sensus hic in nobis, quem cum sopor inpedit esse,
tum nobis animam perturbatam esse putandumst
eiectamque foras, non omnem; namque iaceret
aeterno corpus perfusum frigore leti.
quippe ubi nulla latens animai pars remaneret
in membris, cinere ut multa latet obrutus ignis,
unde reconflari sensus per membra repente

possit, ut ex igni caeco consurgere flamma?

Sed quibus haec rebus novitas confiat et unde perturbari anima et corpus languescere possit, expediā: tu fac ne ventis verba profundam.

Principio externa corpus de parte necessum est, aëriis quoniam vicinum tangitur auris, tundier atque eius crebro pulsariet ictu, proptereaque fere res omnes aut corio sunt aut etiam conchis aut callo aut cortice tectae. interiorem etiam partem spirantibus aër verberat hic idem, cum ducitur atque reflatur. quare utrimque secus cum corpus vapulet et cum perveniant plagae per parva foramina nobis corporis ad primas partis elementaque prima, fit quasi paulatim nobis per membra ruina. conturbantur enim positurae principiorum corporis atque animi. fit uti pars inde animai eliciatur et introrsum pars abdita cedat, pars etiam distracta per artus non queat esse coniuncta inter se neque motu mutua fungi; inter enim saepit coetus natura viasque. ergo sensus abit mutatis motibus alte. et quoniam non est quasi quod suffulciat artus, debile fit corpus languescuntque omnia membra, brachia palpebraeque cadunt poplitesque cubanti saepe tamen summittuntur virisque resolvunt.

Deinde cibum sequitur somnus, quia, quae facit aër, haec eadem cibus, in venas dum diditur omnis, efficit. et multo sopor ille gravissimus exstat, quem satur aut lassus capias, quia plurima tum se corpora conturbant magno contusa labore. fit ratione eadem coniectus parte animai altior atque foras eiectus largior eius, et divisor inter se ac distractior intus.

Et quo quisque fere studio devinctus adhaeret aut quibus in rebus multum sumus ante morati atque in ea ratione fuit contenta magis mens, in somnis eadem plerumque videmur obire: caudidici causas agere et componere leges, induperatores pugnare ac proelia obire, nautae contractum cum ventis degere bellum,

nos agere hoc autem et naturam quaerere rerum
semper et inventam patriis exponere chartis.
cetera sic studia atque artes plerumque videntur
in somnis animos hominum frustrata tenere.
et qui cumque dies multos ex ordine ludis
adsiduas dederunt operas, plerumque videmus,
cum iam destiterunt ea sensibus usurpare,
relicuas tamen esse vias in mente patentis,
qua possint eadem rerum simulacra venire;
per multos itaque illa dies eadem observantur
ante oculos, etiam vigilantes ut videantur
cernere saltantis et mollia membra moventis
et citharae liquidum carmen chordasque loquentis
auribus accipere et consessum cernere eundem
scenaique simul varios splendere decores.
usque adeo magni refert studium atque voluntas,
et quibus in rebus consuerint esse operati
non homines solum sed vero animalia cuncta.
quippe videbis equos fortis, cum membra iacebunt,
in somnis sudare tamen spirareque semper
et quasi de palma summas contendere viris
aut quasi carceribus patefactis [edere voces >
venantumque canes in molli saepe quiete
iactant crura tamen subito vocisque repente
mittunt et crebro redducunt naribus auras.
ut vestigia si teneant inventa ferarum,
expergefactique secuntur inania saepe
cervorum simulacra, fugae quasi dedita cernant,
donec discussis redeant erroribus ad se.
at consueta domi catulorum blanda propago
discutere et corpus de terra corripere instant,
[iactant crura tamen subito vocisque repente
mittunt et crebro redducunt naribus auras
ut vestigia si teneant inventa ferarum
expergefactique secuntur inania saepe]
proinde quasi ignotas facies atque ora tuantur.
et quo quaeque magis sunt aspera seminiorum,
tam magis in somnis eadem saevire necessust.
at variae fugiunt volucres pinnisque repente
solicitant divom nocturno tempore lucos,
accipitres somno in leni si proelia pugnas

edere sunt persectantes visaeque volantes.
 porro hominum mentes, magnis quae motibus edunt
 magna, itidem saepe in somnis faciuntque geruntque,
 reges expugnant, capiuntur, proelia miscent,
 tollunt clamorem, quasi si iugulentur ibidem.
 multi depugnant gemitusque doloribus edunt
 et quasi pantherae morsu saevive leonis
 mandantur, magnis clamoribus omnia complent.
 multi de magnis per somnum rebus loquuntur
 indicioque sui facti persaepe fuere.
 multi mortem obeunt. multi, de montibus altis
 ut quasi praecipitent ad terram corpore toto,
 exterruntur et ex somno quasi mentibus capti
 vix ad se redeunt permoti corporis aestu.
 flumen item sitiens aut fontem propter amoenum
 adsidet et totum prope faucibus occupat amnem.
 puri saepe lacum propter si ac dolia curta
 somno devincti credunt se extollere vestem,
 totius umorem saccatum corporis fundunt,
 cum Babylonica magnifico splendore rigantur.
 tum quibus aetatis freta primitus insinuat
 semen, ubi ipsa dies membris matura creavit,
 conveniunt simulacra foris e corpore quoque,
 nuntia praeclari voltus pulchrique coloris,
 qui ciet inritans loca turgida semine multo,
 ut quasi transactis saepe omnibus rebus profundant
 fluminis ingentis fluctus vestemque cruentent.

Sollicitatur id [in] nobis, quod diximus ante,
 semen, adulta aetas cum primum roborat artus.
 namque alias aliud res commovet atque lacessit;
 ex homine humanum semen ciet una hominis vis.
 quod simul atque suis eiectum sedibus exit,
 per membra atque artus decedit corpore toto,
 in loca conveniens nervorum certa cietque
 continuo partis genitalis corporis ipsas.
 inritata tument loca semine fitque voluntas
 eicere id quo se contendit dira libido,
 [incitat inritans loca turgida semine multo]
 idque petit corpus, mens unde est saucia amore;
 namque omnes plerumque cadunt in vulnus et illam
 emicat in partem sanguis, unde icimur ictu,

et si comminus est, hostem ruber occupat amor.
sic igitur Veneris qui telis accipit ictus,
sive puer membris muliebribus hunc iaculatur
seu mulier toto iactans e corpore amorem,
unde feritur, eo tendit gestitque coire
t iacere umorem in corpus de corpore ductum;
namque voluptatem praesagit muta cupido.

Haec Venus est nobis; hinc autemst nomen Amoris,
hinc illaec primum Veneris dulcedinis in cor
stillavit gutta et successit frigida cura;
nam si abest quod ames, praesto simulacra tamen sunt
illius et nomen dulce obversatur ad auris.
sed fugitare decet simulacra et pabula amoris
absterrere sibi atque alio convertere mentem
et iacere umorem coniectum in corpora quaeque
nec retinere semel conversum unius amore
et servare sibi curam certumque dolorem;
ulcus enim vivescit et inveterascit alendo
inque dies gliscit furor atque aerumna gravescit,
si non prima novis conturbes volnera plagis
volgivaque vagus Venere ante recentia cures
aut alio possis animi traducere motus.

Nec Veneris fructu caret is qui vitat amorem,
sed potius quae sunt sine poena commoda sumit;
nam certe purast sanis magis inde voluptas
quam miseris; etenim potiundi tempore in ipso
fluctuat incertis erroribus ardor amantum
nec constat quid primum oculis manibusque fruuntur.
quod petiere, premunt arte faciuntque dolorem
corporis et dentes inlidunt saepe labellis
osculaue adfigunt, quia non est pura voluptas
et stimuli subsunt, qui instigant laedere id ipsum,
quod cumque est, rabies unde illaec germina surgunt.
sed leviter poenas frangit Venus inter amorem
blandaue refrenat morsus admixta voluptas.
namque in eo spes est, unde est ardoris origo,
restringi quoque posse ab eodem corpore flammam.
quod fieri contra totum natura repugnat;
unaque res haec est, cuius quam plurima habemus,
tam magis ardescit dira cuppedine pectus.
nam cibus atque amor membris adsumitur intus;

quae quoniam certas possunt obsidere partis,
 hoc facile expletur laticum frugumque cupido.
 ex hominis vero facie pulchroque colore
 nil datur in corpus praeter simulacra fruendum
 tenvia; quae vento spes raptast saepe misella.
 ut bibere in somnis sitiens quom quaerit et umor
 non datur, ardorem qui membris stinguere possit,
 sed laticum simulacra petit frustra laborat
 in medioque sitit torrenti flumine potans,
 sic in amore Venus simulacris ludit amantis,
 nec satiare queunt spectando corpora coram
 nec manibus quicquam teneris abradere membris
 possunt errantes incerti corpore toto.
 denique cum membris conlatis flore fruuntur
 aetatis, iam cum praesagit gaudia corpus
 atque in eost Venus ut muliebria conserat arva,
 adfigunt avide corpus iunguntque salivas
 oris et inspirant pressantes dentibus ora,
 ne ququam, quoniam nihil inde abradere possunt
 nec penetrare et abire in corpus corpore toto;
 nam facere inter dum velle et certare videntur.
 usque adeo cupide in Veneris compagibus haerent,
 membra voluptatis dum vi labefacta liquescunt.
 tandem ubi se erupit nervis coniecta cupido,
 parva fit ardoris violenti pausa parumper.
 inde redit rabies eadem et furor ille revisit,
 cum sibi quod cupiant ipsi contingere quaerunt,
 nec reperire malum id possunt quae machina vincat.
 usque adeo incerti tabescunt volnere caeco.

Adde quod absumunt viris pereuntque labore,
 adde quod alterius sub nutu degitur aetas,
 languent officia atque aegrotat fama vacillans.
 labitur interea res et Babylonia fiunt
 unguenta et pulchra in pedibus Sicyonia rident,
 scilicet et grandes viridi cum luce zmaragdi
 auro includuntur teriturque thalassina vestis
 adsidue et Veneris sudorem exercita potat.
 et bene parta patrum fiunt anademata, mitrae,
 inter dum in pallam atque Alidensia Ciaque vertunt.
 eximia veste et victu convivia, ludi,
 pocula crebra, unguenta, coronae, sarta parantur,

ne quiquam, quoniam medio de fonte leporum
surgit amari aliquid, quod in ipsis floribus angat,
aut cum conscius ipse animus se forte remordet
desidiose agere aetatem lustrisque perire,
aut quod in ambiguo verbum iaculata reliquit,
quod cupido adfixum cordi vivescit ut ignis,
aut nimium iactare oculos aliumve tueri
quod putat in voltuque videt vestigia risus.

Atque in amore mala haec proprio summeque secundo
inveniuntur; in adverso vero atque inopi sunt,
perdere quae possis oculorum lumine operto.
innumerabilia; ut melius vigilare sit ante,
qua docui ratione, cavereque, ne inliciaris.
nam vitare, plagas in amoris ne iaciamur,
non ita difficile est quam captum retibus ipsis
exire et validos Veneris perrumpere nodos.
et tamen implicitus quoque possis inque peditus
effugere infestum, nisi tute tibi obvius obstes
et praetermittas animi vitia omnia primum
aut quae corporis sunt eius, quam praepetis ac vis.
nam faciunt homines plerumque cupidine caeci
et tribuunt ea quae non sunt his commoda vere.
multimodis igitur pravas turpisque videmus
esse in deliciis summoque in honore vigere.
atque alios alii inrident Veneremque suadent
ut placent, quoniam foedo adfflicentur amore,
nec sua respiciunt miseri mala maxima saepe.
nigra melichrus est, inmundum et fetidum acosmos,
caesia Palladium, nervosa et lignea dorcas,
parvula, pumilio, chariton mia, tota merum sal,
magna atque inmanis cataplexis plenaque honoris.
balba loqui non quit, traulizi, muta pudens est;
at flagrans, odiosa, loquacula Lampadium fit.
ischnon eromenion tum fit, cum vivere non quit
prae macie; rhadine verost iam mortua tussi.
at nimia et mammosa Ceres est ipsa ab Iaccho,
simula Silena ac Saturast, labeosa philema.
cetera de genere hoc longum est si dicere coner.
sed tamen esto iam quantovis oris honore,
cui Veneris membris vis omnibus exoriatur;
nempe aliae quoque sunt; nempe hac sine viximus ante;

nempe eadem facit et scimus facere omnia turpi
 et miseram taetris se suffit odoribus ipsa,
 quam famulae longe fugitant furtimque cachinnant.
 at lacrimans exclusus amator limina saepe
 floribus et sertis operit postisque superbos
 unguis amaracino et foribus miser oscula figit;
 quem si iam ammissum venientem offenderit aura
 una modo, causas abeundi quaerat honestas
 et meditata diu cadat alte sumpta querella
 stultitiaque ibi se damnet, tribuisse quod illi
 plus videat quam mortali concedere par est.
 nec Veneres nostras hoc fallit; quo magis ipsae
 omnia summo opere hos vitae poscaenia celant,
 quos retinere volunt adstrictosque esse in amore,
 ne quiquam, quoniam tu animo tamen omnia possis
 protrahere in lucem atque omnis inquirere risus
 et, si bello animos et non odiosa, vicissim
 praetermittere [et] humanis concedere rebus.

Nec mulier semper ficto suspirat amore,
 quae complexa viri corpus cum corpore iungit
 et tenet adsuctis umectans oscula labris;
 nam facit ex animo saepe et communia quaerens
 gaudia sollicitat spatium decurrere amoris.
 nec ratione alia volucres armenta feraeque
 et pecudes et equae maribus subsidere possent,
 si non, ipsa quod illarum subat, ardet abundans
 natura et Venerem salientum laeta retractat.
 nonne vides etiam quos mutua saepe voluptas
 vinxit, ut in vinclis communibus excrucientur,
 in triviis cum saepe canes discedere aventis
 divorsi cupide summis ex viribus tendunt,
 quom interea validis Veneris compagibus haerent?
 quod facerent numquam, nisi mutua gaudia nossent,
 quae iacere in fraudem possent vinctosque tenere.
 quare etiam atque etiam, ut dico, est communis voluptas.

Et commiscendo quom semine forte virilem
 femina vim vicit subita vi corripuitque,
 tum similes matrum materno semine fiunt,
 ut patribus patrio. sed quos utriusque figurae
 esse vides, iuxtim miscentes vultu parentum,
 corpore de patrio et materno sanguine crescunt,

semina cum Veneris stimulis excita per artus
obvia confligit conspirans mutuus ardor,
et neque utrum superavit eorum nec superatumst.
fit quoque ut inter dum similes existere avorum
possint et referant proavorum saepe figuras,
propterea quia multa modis primordia multis
mixta suo celant in corpore saepe parentis,
quae patribus patres tradunt a stirpe profecta.
inde Venus varia producit sorte figuras,
maiorumque refert voltus vocesque comasque;
quandoquidem nihilo magis haec [de] semine certo
fiunt quam facies et corpora membraque nobis.
et muliebre oritur patrio de semine saeculum
maternoque mares existunt corpore creti;
semper enim partus duplici de semine constat,
atque utri similest magis id quod cumque creatur,
eius habet plus parte aequa; quod cernere possis,
sive virum suboles sive muliebris origo.

Nec divina satum genitalem numina cuiquam
absterrent, pater a gnatis ne dulcibus umquam
appelletur et ut sterili Venere exigat aevom;
quod plerumque putant et multo sanguine maesti
conspargunt aras adolentque altaria donis,
ut gravidas reddant uxores semine largo;
ne quiquam divom numen sortisque fatigant;
nam steriles nimium crasso sunt semine partim,
et liquido praeter iustum tenuique vicissim.
tenve locis quia non potis est adfigere adhaesum,
liquitur extemplo et revocatum cedit abortu.
crassius hinc porro quoniam concretius aequo
mittitur, aut non tam prolixo provolat ictu
aut penetrare locos aequae nequit aut penetratum
aegre admiscetur muliebri semine semen.
nam multum harmoniae Veneris differre videntur.
atque alias alii complent magis ex aliisque
succipiunt aliae pondus magis inque gravescunt.
et multae steriles Hymenaeis ante fuerunt
pluribus et nactae post sunt tamen unde puellos
suscipere et partu possent ditescere dulci.
et quibus ante domi fecundae saepe nequissent
uxoris parere, inventast illis quoque compar

natura, ut possent gnatis munire senectam.
usque adeo magni refert, ut semina possint
seminibus commisceri genitaliter apta
crassaque convenient liquidis et liquida crassis.
atque in eo refert quo victu vita colatur;
namque aliis rebus concrescunt semina membris
atque aliis extendantur tabentque vicissim.
et quibus ipsa modis tractetur blanda voluptas.
id quoque permagni refert; nam more ferarum
quadrupedumque magis ritu plerumque putantur
concipere uxores, quia sic loca sumere possunt
pectoribus positis sublatis semina lumbis.
nec molles opus sunt motus uxoribus hilum.
nam mulier prohibet se concipere atque repugnat,
clunibus ipsa viri Venerem si laeta retractat
atque exossato ciet omni pectore fluctus;
eicit enim sulcum recta regione viaque
vomere atque locis avertit seminis ictum.
idque sua causa consuerunt scorta moveri,
ne complerentur crebro gravidaeque iacerent,
et simul ipsa viris Venus ut concinnior esset;
coniugibus quod nil nostris opus esse videtur.
Nec divinitus inter dum Venerisque sagittis
deteriore fit ut forma muliercula ametur;
nam facit ipsa suis inter dum femina factis
morigerisque modis et munde corpore culto,
ut facile insuescat secum [te] degere vitam.
quod super est, consuetudo concinnat amorem;
nam leviter quamvis quod crebro tunditur ictu,
vincitur in longo spatio tamen atque labascit.
nonne vides etiam guttas in saxa cadentis
umoris longo in spatio pertundere saxa?

Liber V

Quis potis est dignum pollenti pectore carmen
condere pro rerum maiestate hisque repertis?
quisve valet verbis tantum, qui fingere laudes
pro meritis eius possit, qui talia nobis
pectore parta suo quaesitaque praemia liquit?
nemo, ut opinor, erit mortali corpore cretus.
nam si, ut ipsa petit maiestas cognita rerum,
dicendum est, deus ille fuit, deus, inclyte Memmi,
qui princeps vitae rationem invenit eam quae
nunc appellatur sapientia, quique per artem
fluctibus et tantis vitam tantisque tenebris
in tam tranquillo et tam clara luce locavit.
confer enim divina aliorum antiqua reperta.
namque Ceres fertur fruges Liberque liquoris
vitigeni laticem mortalibus instituisse;
cum tamen his posset sine rebus vita manere,
ut fama est aliquas etiam nunc vivere gentis.
at bene non poterat sine puro pectore vivi;
quo magis hic merito nobis deus esse videtur,
ex quo nunc etiam per magnas didita gentis
dulcia permulcent animos solacia vitae.
Herculis antistare autem si facta putabis,
longius a vera multo ratione ferere.
quid Nemeaeus enim nobis nunc magnus hiatus
ille leonis obsesset et horrens Arcadius sus,
tanto opere officerent nobis Stymphala colentes?
denique quid Cretae taurus Lernaeaque pestis
hydra venenatis posset vallata colubris?

quidve tripectora tergemini vis Geryonai
 et Diomedis equi spirantes naribus ignem
 Thracia Bistoniasque plagas atque Ismara propter
 aureaque Hesperidum servans fulgentia mala,
 asper, acerba tuens, immani corpore serpens
 arboris amplexus stirpes? quid denique obsesset
 propter Atlanteum litus pelagique severa,
 quo neque noster adit quisquam nec barbarus audet?
 cetera de genere hoc quae sunt portenta preempta,
 si non victa forent, quid tandem viva nocerent?
 nil, ut opinor: ita ad satiatem terra ferarum
 nunc etiam scatit et trepido terrore repleta est
 per nemora ac montes magnos silvasque profundas;
 quae loca vitandi plerumque est nostra potestas.
 at nisi purgatumst pectus, quae proelia nobis
 atque pericula tumst ingratis insinuandum!
 quantae tum scindunt hominem cuppedinis acres
 sollicitum curae quantique perinde timores!
 quidve superbia spurcicia ac petulantia? quantas
 efficiunt clades! quid luxus desidiaequae?
 haec igitur qui cuncta subegerit ex animoque
 expulerit dictis, non armis, nonne decebit
 hunc hominem numero divom dignarier esse?
 cum bene praesertim multa ac divinitus ipsis
 iam mortalibus e divis dare dicta suerit
 atque omnem rerum naturam pandere dictis.

Cuius ego ingressus vestigia dum rationes
 persequor ac doceo dictis, quo quaeque creata
 foedere sint, in eo quam sit durare necessum
 nec validas valeant aevi rescindere leges,
 quo genere in primis animi natura reperta est
 nativo primum consistere corpore creta,
 nec posse incolumem magnum durare per aevum,
 sed simulacra solere in somnis fallere mentem,
 cernere cum videamur eum quem vita reliquit,
 quod super est, nunc huc rationis detulit ordo,
 ut mihi mortali consistere corpore mundum
 nativomque simul ratio reddunda sit esse;
 et quibus ille modis congressus materiai
 fundarit terram caelum mare sidera solem
 lunaique globum; tum quae tellure animantes

extiterint, et quae nullo sint tempore natae;
quove modo genus humanum variante loquella
coeperit inter se vesci per nomina rerum;
et quibus ille modis divom metus insinuarit
pectora, terrarum qui in orbi sancta tuetur
fana lacus lucos aras simulacraque divom.
praeterea solis cursus lunaeque meatus
expediam qua vi flectat natura gubernans;
ne forte haec inter caelum terramque reamur
libera sponte sua cursus lustrare perennis,
morigera ad fruges augendas atque animantis,
neve aliqua divom volvi ratione putemus.
nam bene qui didicere deos securum agere aevom,
si tamen interea mirantur qua ratione
quaeque geri possint, praesertim rebus in illis
quae supera caput aetheriis cernuntur in oris,
rursus in antiquas referuntur religiones
et dominos acris adsciscunt, omnia posse
quos miseri credunt, ignari quid queat esse,
quid nequeat, finita potestas denique cuique
qua nam sit ratione atque alte terminus haerens.

Quod super est, ne te in promissis plura moremur,
principio maria ac terras caelumque tuere;
quorum naturam triplicem, tria corpora, Memmi,
tris species tam dissimilis, tria talia texta,
una dies dabit exitio, multosque per annos
sustentata ruet moles et machina mundi.
nec me animi fallit quam res nova miraque menti
accidat exitium caeli terraeque futurum,
et quam difficile id mihi sit pervincere dictis;
ut fit ubi insolitam rem adportes auribus ante
nec tamen hanc possis oculorum subdere visu
nec iacere indu manus, via qua munita fidei
proxima fert humanum in pectus templaque mentis.
sed tamen effabor. dictis dabit ipsa fidem res
forsitan et graviter terrarum motibus ortis
omnia conquassari in parvo tempore cernes.
quod procul a nobis flectat fortuna gubernans,
et ratio potius quam res persuadeat ipsa
succidere horrisono posse omnia victa fragore.

Qua prius adgrediar quam de re fundere fata

sanctius et multo certa ratione magis quam
Pythia quae tripode a Phoebi lauroque profatur,
multa tibi expediam doctis solacia dictis;
religione refrenatus ne forte rearis
terras et solem et caelum, mare sidera lunam,
corpore divino debere aeterna manere,
proptereaque putes ritu par esse Gigantum
pendere eos poenas inmani pro scelere omnis,
qui ratione sua disturbent moenia mundi
praeclarumque velint caeli restinguere solem
immortalia mortali sermone notantes;
quae procul usque adeo divino a numine distent
inque deum numero quae sint indigna videri,
notitiam potius praebere ut posse putentur
quid sit vitali motu sensuque remotum.
quippe etenim non est, cum quovis corpore ut esse
posse animi natura putetur consiliumque.
sicut in aethere non arbor, non aequore salso
nubes esse queunt neque pisces vivere in arvis
nec cruor in lignis neque saxis sucus inesse,
certum ac dispositumst ubi quicquid crescat et insit,
sic animi natura nequit sine corpore oriri
sola neque a nervis et sanguine longius esse.
quod si posset enim, multo prius ipsa animi vis
in capite aut umeris aut imis calcibus esse
posset et innasci quavis in parte soleret,
tandem in eodem homine atque in eodem vase manere.
quod quoniam nostro quoque constat corpore certum
dispositumque videtur ubi esse et crescere possit
seorsum anima atque animus, tanto magis infitiandum
totum posse extra corpus formamque animalem
putribus in glebis terrarum aut solis in igni
aut in aqua durare aut altis aetheris oris.
haud igitur constant divino praedita sensu,
quandoquidem nequeunt vitaliter esse animata.

Illud item non est ut possis credere, sedes
esse deum sanctas in mundi partibus ullis.
tenvis enim natura deum longaeque remota
sensibus ab nostris animi vix mente videtur;
quae quoniam manuum tactum suffugit et ictum,
tactile nil nobis quod sit contingere debet;

tangere enim non quit quod tangi non licet ipsum.
quare etiam sedes quoque nostris sedibus esse
dissimiles debent, tenues de corpore eorum;
quae tibi posterius largo sermone probabo.

Dicere porro hominum causa voluisse parare
praeclaram mundi naturam proptereaque
adlaudabile opus divom laudare decere
aeternumque putare atque immortale futurum,
nec fas esse, deum quod sit ratione vetusta
gentibus humanis fundatum perpetuo aevo,
sollicitare suis ulla vi ex sedibus umquam
nec verbis vexare et ab imo evertere summa,
cetera de genere hoc adfingere et addere, Memmi,
desiperest. quid enim immortalibus atque beatis
gratia nostra queat largirier emolumentum,
ut nostra quicquam causa gerere adgrediantur?
quidve novi potuit tanto post ante quietos
inlicere ut cuperent vitam mutare priorem?
nam gaudere novis rebus debere videtur
cui veteres obsunt; sed cui nihil accidit aegri
tempore in ante acto, cum pulchre degeret aevom,
quid potuit novitatis amorem accendere tali?
quidve mali fuerat nobis non esse creatis?
an, credo, in tenebris vita ac maerore iacebat,
donec diluxit rerum genitalis origo?
natus enim debet qui cumque est velle manere
in vita, donec retinebit blanda voluptas;
qui numquam vero vitae gustavit amorem
nec fuit in numero, quid obest non esse creatum?
exemplum porro gignundis rebus et ipsa
notities hominum divis unde insita primum est,
quid vellent facere ut scirent animoque viderent,
quove modost umquam vis cognita principiorum
quidque inter sese permutato ordine possent.
si non ipsa dedit speciem natura creandi?
namque ita multa modis multis primordia rerum
ex infinito iam tempore percita plagis
ponderibusque suis consuerunt concita ferri
omnimodisque coire atque omnia pertemptare,
quae cumque inter se possint congressa creare,
ut non sit mirum, si in talis disposituras

deciderunt quoque et in talis venere meatus,
qualibus haec rerum geritur nunc summa novando.

Quod [si] iam rerum ignorem primordia quae sint,
hoc tamen ex ipsis caeli rationibus ausim
confirmare aliisque ex rebus reddere multis,
nequaquam nobis divinitus esse paratam
naturam rerum: tanta stat praedita culpa.
principio quantum caeli tegit impetus ingens,
inde avidam partem montes silvaeque ferarum
possedere, tenent rupes vastaeque paludes
et mare, quod late terrarum distinet oras.
inde duas porro prope partis fervidus ardor
adsiduusque geli casus mortalibus aufert.
quod super est arvi, tamen id natura sua vi
sentibus obducat, ni vis humana resistat
vitae causa valido consueta bidenti
ingemere et terram pressis proscindere aratri.
si non fecundas vertentes vomere glebas
terraeque solum subigentes cimus ad ortus.
sponte sua nequeant liquidas existere in auras.
et tamen inter dum magno quaesita labore
cum iam per terras frondent atque omnia florent,
aut nimiis torret fervoribus aetherius sol
aut subiti peremunt imbris gelidaeque pruinae
flabraeque ventorum violento turbine vexant.
praeterea genus horrifera natura ferarum
humanae genti infestum terraque marique
cur alit atque auget? cur anni tempora morbos
adportant? quare mors inmatura vagatur?
tum porro puer, ut saevis proiectus ab undis
navita, nudus humi iacet infans indigus omni
vitali auxilio, cum primum in luminis oras
nixibus ex alvo matris natura profudit,
vagituque locum lugubri complet, ut aequumst
cui tantum in vita restet transire malorum.
at variae crescunt pecudes armenta feraeque
nec crepitacillis opus est nec cuiquam adhibendast
almae nutricis blanda atque infracta loquella
nec varias quaerunt vestes pro tempore caeli,
denique non armis opus est, non moenibus altis,
qui sua tumentur, quando omnibus omnia large

tellus ipsa parit naturaque daedala rerum.

Principio quoniam terrai corpus et umor
aurarumque leves animae calidique vapores,
e quibus haec rerum consistere summa videtur,
omnia nativo ac mortali corpore constant,
debet eodem omnis mundi natura putari.
quippe etenim, quorum partis et membra videmus
corpore nativo mortalibus esse figuris,
haec eadem ferme mortalia cernimus esse
et nativa simul. qua propter maxima mundi
cum videam membra ac partis consumpta regigni,
scire licet caeli quoque item terraeque fuisse
principiale aliquod tempus clademque futuram.

Illud in his rebus ne corripuisse rearis
me mihi, quod terram atque ignem mortalia sumpsi
esse neque umorem dubitavi aurasque perire
atque eadem gigni rursusque augescere dixi.
principio pars terrai non nulla, perusta
solibus adsiduis, multa pulsata pedum vi,
pulveris exhalat nebulam nubesque volantis,
quas validi toto dispergunt aëre venti.
pars etiam glebarum ad diluviem revocatur
imbribus et ripas radentia flumina rodunt.
praeterea pro parte sua, quod cumque alit auget,
redditur; et quoniam dubio procul esse videtur
omniparens eadem rerum commune sepulcrum.
ergo terra tibi libatur et aucta recrescit.

Quod super est, umore novo mare flumina fontes
semper abundare et latices manare perennis
nil opus est verbis: magnus decursus aquarum
undique declarat. sed primum quicquid aquai
tollitur in summaque fit ut nihil umor abundet,
partim quod validi verrentes aequora venti
deminuunt radiisque retexens aetherius sol,
partim quod supter per terras diditur omnis;
percolatur enim virus retroque remanat
materies umoris et ad caput amnibus omnis
convenit, inde super terras fluit agmine dulci
qua via secta semel liquido pede detulit undas.

Aëra nunc igitur dicam, qui corpore toto
innumerabiliter privas mutatur in horas.

semper enim, quod cumque fluit de rebus, id omne
 aëris in magnum fertur mare; qui nisi contra
 corpora retribuat rebus recreetque fluentis,
 omnia iam resoluta forent et in aëra versa.
 haut igitur cessat gigni de rebus et in res
 recidere, adsidue quoniam fluere omnia constat.

Largus item liquidi fons luminis, aetherius sol,
 inrigat adsidue caelum candore recenti
 suppeditatque novo confestim lumine lumen.
 nam primum quicquid fulgoris disperit ei,
 quo cumque accidit. id licet hinc cognoscere possis,
 quod simul ac primum nubes succedere soli
 coepere et radios inter quasi rumpere lucis,
 extemplo inferior pars horum disperit omnis
 terraque inumbratur qua nimbi cumque feruntur;
 ut noscas splendore novo res semper egere
 et primum iactum fulgoris quemque perire
 nec ratione alia res posse in sole videri,
 perpetuo ni suppeditet lucis caput ipsum.
 quin etiam nocturna tibi, terrestria quae sunt,
 lumina, pendentes lychni claraeque coruscis
 fulguribus pingues multa caligine taedae
 consimili properant ratione, ardore ministro,
 suppeditare novom lumen, tremere ignibus instant,
 instant, nec loca lux inter quasi rupta relinquit:
 usque adeo properanter ab omnibus ignibus ei
 exitium celeri celeratur origine flammae.
 sic igitur solem lunam stellasque putandum
 ex alio atque alio lucem iactare subortu
 et primum quicquid flammaram perdere semper,
 inviolabilia haec ne credas forte vigere.

Denique non lapides quoque vinci cernis ab aevo,
 non altas turris ruere et putrescere saxa,
 non delubra deum simulacraque fessa fatisci
 nec sanctum numen fati protollere finis
 posse neque adversus naturae foedera niti?
 denique non monimenta virum dilapsa videmus,
 [quaerere proporro, sibi cumque senescere credas,]
 non ruere avolsos silices a montibus altis
 nec validas aevi vires perferre patique
 finiti? neque enim caderent avolsa repente,

ex infinito quae tempore pertolerassent
omnia tormenta aetatis, privata fragore.

Denique iam tuere hoc, circum supraque quod omne
continet amplexu terram: si procreat ex se
omnia, quod quidam memorant, recipitque perempta,
totum nativum mortali corpore constat.
nam quod cumque alias ex se res auget alitque,
deminui debet, recreari, cum recipit res.

Praeterea si nulla fuit genitalis origo
terrarum et caeli semperque aeterna fuere,
cur supera bellum Thebanum et funera Troiae
non alias alii quoque res cecinere poëtae?
quo tot facta virum totiens cecidere neque usquam
aeternis fama monimentis insita florent?
verum, ut opinor, habet novitatem summa recensque
naturast mundi neque pridem exordia cepit.
quare etiam quaedam nunc artes expoliuntur,
nunc etiam augescunt; nunc addita navigiis sunt
multa, modo organici melicos peperere sonores,
denique natura haec rerum ratioque repertast
nuper, et hanc primus cum primis ipse repertus
nunc ego sum in patrias qui possim vertere voces.

Quod si forte fuisse ante hac eadem omnia credis,
sed periisse hominum torrenti saecla vapore,
aut cecidisse urbis magno vexamine mundi,
aut ex imbribus adsiduis exisse rapaces
per terras amnes atque oppida coperuisse.
tanto quique magis victus fateare necessesst
exitium quoque terrarum caelique futurum;
nam cum res tantis morbis tantisque periclis
temptarentur, ibi si tristior incubuisset
causa, darent late cladem magnasque ruinas.
nec ratione alia mortales esse videmur,
inter nos nisi quod morbis aegrescimus isdem
atque illi quos a vita natura removit.

Praeterea quae cumque manent aeterna necessust
aut, quia sunt solido cum corpore, respuere ictus
nec penetrare pati sibi quicquam quod queat artas
dissociare intus partis, ut materiai
corpora sunt, quorum naturam ostendimus ante,
aut ideo durare aetatem posse per omnem,

plagarum quia sunt expertia, sicut inane est,
 quod manet intactum neque ab ictu fungitur hilum,
 aut etiam quia nulla loci sit copia circum,
 quo quasi res possint discedere dissoluique,
 sicut summarum summa est aeterna, neque extra
 qui locus est quo dissiliant neque corpora sunt quae
 possint incidere et valida dissolvere plaga.
 at neque, uti docui, solido cum corpore mundi
 naturast, quoniam admixtumst in rebus inane,
 nec tamen est ut inane, neque autem corpora desunt,
 ex infinito quae possint forte coorta
 corruiere hanc rerum violento turbine summam
 aut aliam quamvis cladem inportare pericli,
 nec porro natura loci spatiumque profundi
 deficit, exspargi quo possint moenia mundi,
 aut alia quavis possunt vi pulsa perire.
 haut igitur leti praeclusa est ianua caelo
 nec soli terraeque neque altis aequoris undis,
 sed patet immani et vasto respectat hiatu.
 quare etiam nativa necessumst confiteare
 haec eadem; neque enim, mortali corpore quae sunt,
 ex infinito iam tempore adhuc potuissent
 immensi validas aevi contemnere vires.

Denique tantopere inter se cum maxima mundi
 pugnent membra, pio nequaquam concita bello,
 nonne vides aliquam longi certaminis ollis
 posse dari finem, vel cum sol et vapor omnis
 omnibus epotis umoribus exsuperarint?
 quod facere intendunt, neque adhuc conata patrantur;
 tantum suppeditant amnes ultraque minantur
 omnia diluviare ex alto gurgite ponti:
 ne quiquam, quoniam verrentes aequora venti
 deminuunt radiisque retexens aetherius sol,
 et siccare prius confidunt omnia posse
 quam liquor incepti possit contingere finem.
 tantum spirantes aequo certamine bellum
 magnis [inter se] de rebus cernere certant,
 cum semel interea fuerit superantior ignis
 et semel, ut fama est, umor regnarit in arvis.
 ignis enim superavit et ambiens multa perussit,
 avia cum Phaethonta rapax vis solis equorum

aethere raptavit toto terrasque per omnis.
at pater omnipotens ira tum percitus acri
magnanimum Phaethonta repenti fulminis ictu
deturbavit equis in terram, Solque cadenti
obvius aeternam succipit lampada mundi
disiectosque redegit equos iunxitque trementis,
inde suum per iter recreavit cuncta gubernans,
scilicet ut veteres Graium cecinere poëtae.
quod procul a vera nimis est ratione repulsum.
ignis enim superare potest ubi materiai
ex infinito sunt corpora plura coorta;
inde cadunt vires aliqua ratione revictae,
aut pereunt res exustae torrentibus auris.
umor item quondam coepit superare coortus,
ut fama est, hominum vitas quando obruit undis;
inde ubi vis aliqua ratione aversa recessit,
ex infinito fuerat quae cumque coorta,
constiterunt imbres et flumina vim minuerunt.

Sed quibus ille modis coniectus materiai
fundarit terram et caelum pontique profunda,
solis lunai cursus, ex ordine ponam.
nam certe neque consilio primordia rerum
ordine se suo quaeque sagaci mente locarunt
nec quos quaeque darent motus pepigere profecto;
sed quia multa modis multis primordia rerum
ex infinito iam tempore percita plagis
ponderibusque suis consuerunt concita ferri
omnimodisque coire atque omnia pertemptare,
quae cumque inter se possent congressa creare,
propterea fit uti magnum volgata per aevom
omnigenus coetus et motus experiundo
tandem conveniant ea quae coniecta repente
magnarum rerum fiunt exordia saepe,
terrai maris et caeli generisque animantum.

Hic neque tum solis rota cerni lumine largo
altivolans poterat nec magni sidera mundi
nec mare nec caelum nec denique terra neque aër
nec similis nostris rebus res ulla videri,
sed nova tempestas quaedam molesque coorta.
diffugere inde loci partes coepere paresque
cum paribus iungi res et discludere mundum

membraque dividere et magnas disponere partes
 omnigenis e principiis, discordia quorum
 intervalla vias conexus pondera plagas
 concursus motus turbabat proelia miscens
 propter dissimilis formas variasque figuras,
 quod non omnia sic poterant coniuncta manere
 nec motus inter sese dare convenientis,
 hoc est, a terris altum discernere caelum,
 et sorsum mare, uti secreto umore pateret,
 seorsus item puri secretique aetheris ignes.

Quippe etenim primum terrai corpora quaeque,
 propterea quod erant gravia et perplexa, coibant
 in medio atque imas capiebant omnia sedes;
 quae quanto magis inter se perplexa coibant,
 tam magis expressere ea quae mare sidera solem
 lunamque efficerent et magni moenia mundi;
 omnia enim magis haec e levibus atque rutundis
 seminibus multoque minoribus sunt elementis
 quam tellus. ideo per rara foramina terrae
 partibus erumpens primus se sustulit aether
 ignifer et multos secum levis abstulit ignis,
 non alia longe ratione ac saepe videmus,
 aurea cum primum gemmantis rore per herbas
 matutina rubent radiati lumina solis
 exhalantque lacus nebulam fluviique perennes
 ipsaque ut inter dum tellus fumare videtur;
 omnia quae sursum cum conciliantur, in alto
 corpore concreto subtexunt nubila caelum.
 sic igitur tum se levis ac diffusilis aether
 corpore concreto circum datus undique saepsit
 et late diffusus in omnis undique partis
 omnia sic avido complexu cetera saepsit.
 hunc exordia sunt solis lunaeque secuta,
 interutrasque globi quorum vertuntur in auris;
 quae neque terra sibi adscivit nec maximus aether,
 quod neque tam fuerunt gravia ut depressa sederent,
 nec levia ut possent per summas labier oras,
 et tamen interutrasque ita sunt, ut corpora viva
 versent et partes ut mundi totius extent;
 quod genus in nobis quaedam licet in statione
 membra manere, tamen cum sint ea quae moveantur.

his igitur rebus retractis terra repente,
maxuma qua nunc se ponti plaga caerula tendit,
succidit et salso suffudit gurgite fossas.
inque dies quanto circum magis aetheris aestus
et radii solis cogebant undique terram
verberibus crebris extrema ad limina fartam
in medio ut propulsa suo condensa coiret,
tam magis expressus salsus de corpore sudor
augebat mare manando camposque natantis,
et tanto magis illa foras elapsa volabant
corpora multa vaporis et aëris altaque caeli
densabant procul a terris fulgentia templa.
sidebant campi, crescebant montibus altis
ascensus; neque enim poterant subsidere saxa
nec pariter tantundem omnes succumbere partis.

Sic igitur terrae concreto corpore pondus
constitit atque omnis mundi quasi limus in imum
confluxit gravis et subsedit funditus ut faex;
inde mare, inde aër, inde aether ignifer ipse
corporibus liquidis sunt omnia pura relictia
et leviora aliis alia, et liquidissimus aether
atque levissimus aërias super influit auras
nec liquidum corpus turbantibus aëris auris
commiscet; sinit haec violentis omnia verti
turbabinibus, sinit incertis turbare procellis,
ipse suos ignis certo fert impete labens.
nam modice fluere atque uno posse aethera nisu
significat Pontos, mare certo quod fluit aestu
unum labendi conservans usque tenorem.

Motibus astrorum nunc quae sit causa canamus.
principio magnus caeli si vortitur orbis,
ex utraque polum parti premere aëra nobis
dicendum est extraque tenere et claudere utrimque;
inde alium supra fluere atque intendere eodem
quo volvenda micant aeterni sidera mundi;
aut alium supter, contra qui subvehat orbem,
ut fluvios versare rotas atque austra videmus.
est etiam quoque uti possit caelum omne manere
in statione, tamen cum lucida signa ferantur,
sive quod inclusi rapidi sunt aetheris aestus
quaerentesque viam circum versantur et ignes

passim per caeli volvunt summania templa,
 sive aliunde fluens alicunde extrinsecus aër
 versat agens ignis, sive ipsi serpere possunt,
 quo cuiusque cibus vocat atque invitat euntis,
 flammea per caelum pascentis corpora passim.
 nam quid in hoc mundo sit eorum ponere certum
 difficilest; sed quid possit fiatque per omne
 in variis mundis varia ratione creatis,
 id doceo plurisque sequor disponere causas,
 motibus astrorum quae possint esse per omne;
 e quibus una tamen sit et haec quoque causa necessest,
 quae vegeat motum signis; sed quae sit earum
 praecipere haud quaquamst pedetemptim progredientis.

Terraque ut in media mundi regione quiescat,
 evanescere paulatim et decrescere pondus
 convenit atque aliam naturam supter habere
 ex ineunte aevo coniunctam atque uniter aptam
 partibus aëriis mundi, quibus insita vivit.
 propterea non est oneri neque deprimit auras,
 ut sua cuique homini nullo sunt pondere membra
 nec caput est oneri collo nec denique totum
 corporis in pedibus pondus sentimus inesse;
 at quae cumque foris veniunt inpostaque nobis
 pondera sunt laedunt, permulto saepe minora.
 usque adeo magni refert quid quaeque queat res.
 sic igitur tellus non est aliena repente
 allata atque auris aliunde obiecta alienis,
 sed pariter prima concepta ab origine mundi
 certaue pars eius, quasi nobis membra videntur.

Praeterea grandi tonitru concussa repente
 terra supra quae se sunt concutit omnia motu;
 quod facere haut ulla posset ratione, nisi esset
 partibus aëriis mundi caeloque revincta;
 nam communibus inter se radicibus haerent
 ex ineunte aevo coniuncta atque uniter aucta.

Nonne vides etiam quam magno pondere nobis
 sustineat corpus tenuissima vis animai,
 propterea quia tam coniuncta atque uniter apta est?

Denique iam saltu pernici tollere corpus
 quid potis est nisi vis animae, quae membra gubernat?
 iamne vides quantum tenuis natura valere

possit, ubi est coniuncta gravi cum corpore, ut aër
coniunctus terris et nobis est animi vis?

Nec nimio solis maior rota nec minor ardor
esse potest, nostris quam sensibus esse videtur.
nam quibus e spatiis cumque ignes lumina possunt
adiicere et calidum membris adflare vaporem,
nil magnis intervallis de corpore libant
flammarum, nihil ad speciem est contractior ignis.
proinde, calor quoniam solis lumenque profusum
pervenit nostris ad sensus et loca fulgent,
forma quoque hinc solis debet filumque videri,
nil adeo ut possis plus aut minus addere vere.
[pervenit nostris ad sensus et loca fulgent]
lunaque sive notho fertur loca lumine lustrans,
sive suam proprio iactat de corpore lucem,
quidquid id est, nihilo fertur maiore figura
quam, nostris oculis qua cernimus, esse videtur.
nam prius omnia, quae longe semota tuemur
aëra per multum, specie confusa videntur
quam minui filum. quapropter luna necesse est,
quandoquidem claram speciem certamque figuram
praebet, ut est oris extremis cumque notata,
quanta quoquest, tanta hinc nobis videatur in alto.
postremo quos cumque vides hinc aetheris ignes,
scire licet perquam pauxillo posse minores
esse vel exigua maioris parte brevique.
quandoquidem quos cumque in terris cernimus [ignes],
dum tremor [et] clarus dum cernitur ardor eorum,
perparvum quiddam inter dum mutare videntur
alteram utram in partem filum, quo longius absunt.

Illud item non est mirandum, qua ratione
tantulus ille queat tantum sol mittere lumen,
quod maria ac terras omnis caelumque rigando
compleat et calido perfundat cuncta vapore.
[quanta quoquest tanta hinc nobis videatur in alto]
nam licet hinc mundi patefactum totius unum
largifluum fontem scatere atque erumpere lumen,
ex omni mundo quia sic elementa vaporis
undique conveniunt et sic coniectus eorum
confluit, ex uno capite hic ut profluat ardor.
nonne vides etiam quam late parvus aquai

prata riget fons inter dum campisque redundet?
 est etiam quoque uti non magno solis ab igni
 aëra percipiat calidis fervoribus ardor,
 opportunus ita est si forte et idoneus aër,
 ut queat accendi parvis ardoribus ictus;
 quod genus inter dum segetes stipulamque videmus
 accidere ex una scintilla incendia passim.
 forsitan et rosea sol alte lampade lucens
 possideat multum caecis fervoribus ignem
 circum se, nullo qui sit fulgore notatus,
 aestifer ut tantum radiorum exaugeat ictum.

Nec ratio solis simplex [et] recta patescit,
 quo pacto aestivis e partibus aegocerotis
 brumalis adeat flexus atque inde revertens
 canceris ut vertat metas ad solstitialis,
 lunaque mensibus id spatium videatur obire,
 annua sol in quo consumit tempora cursu.
 non, inquam, simplex his rebus reddita causast.
 nam fieri vel cum primis id posse videtur,
 Democriti quod sancta viri sententia ponit,
 quanto quaeque magis sint terram sidera propter,
 tanto posse minus cum caeli turbine ferri;
 evanescere enim rapidas illius et acris
 imminui supter viris, ideoque relinqui
 paulatim solem cum posterioribus signis,
 inferior multo quod sit quam fervida signa.
 et magis hoc lunam: quanto demissior eius
 cursus abest procul a caelo terrisque propinquat,
 tanto posse minus cum signis tendere cursum.
 flaccidiore etiam quanto iam turbine fertur
 inferior quam sol, tanto magis omnia signa
 hanc adipiscuntur circum praeterque feruntur.
 propterea fit ut haec ad signum quodque reverti
 mobilius videatur, ad hanc quia signa revisunt.
 fit quoque ut e mundi transversis partibus aër
 alternis certo fluere alter tempore possit,
 qui queat aestivis solem detrudere signis
 brumalis usque ad flexus gelidumque rigorem,
 et qui reiciat gelidis a frigoris umbris
 aestiferas usque in partis et fervida signa.
 et ratione pari lunam stellasque putandumst,

quae volvunt magnos in magnis orbibus annos,
aëribus posse alternis e partibus ire.
nonne vides etiam diversis nubila ventis
diversas ire in partis inferna supernis?
qui minus illa queant per magnos aetheris orbis
aestibus inter se diversis sidera ferri?

At nox obruit ingenti caligine terras,
aut ubi de longo cursu sol ultima caeli
impulit atque suos efflavit languidus ignis
concussos itere et labefactos aëre multo,
aut quia sub terras cursum convertere cogit
vis eadem, supra quae terras pertulit orbem.

Tempore item certo roseam Matuta per oras
aetheris auroram differt et lumina pandit,
aut quia sol idem, sub terras ille revertens,
anticipat caelum radiis accendere temptans,
aut quia conveniunt ignes et semina multa
confluere ardoris consuerunt tempore certo,
quae faciunt solis nova semper lumina gigni;
quod genus Idaeis fama est e montibus altis
dispersos ignis orienti lumine cerni,
inde coire globum quasi in unum et conficere orbem.
nec tamen illud in his rebus mirabile debet
esse, quod haec ignis tam certo tempore possint
semina confluere et solis reparare nitorem.
multa videmus enim, certo quae tempore fiunt
omnibus in rebus. florescunt tempore certo
arbusta et certo dimittunt tempore florem.
nec minus in certo dentes cadere imperat aetas
tempore et inpubem molli pubescere veste
et pariter mollem malis demittere barbam.
fulmina postremo nix imbres nubila venti
non nimis incertis fiunt in partibus anni.
namque ubi sic fuerunt causarum exordia prima
atque ita res mundi cecidere ab origine prima,
consequē quoque iam redeunt ex ordine certo.

Creescere itemque dies licet et tabescere noctes,
et minui luces, cum sumant augmina noctis,
aut quia sol idem sub terras atque superne
imparibus currens amfractibus aetheris oras
partit et in partis non aequas dividit orbem,

et quod ab alterutra detraxit parte, reponit
 eius in adversa tanto plus parte relatus,
 donec ad id signum caeli pervenit, ubi anni
 nodus nocturnas exaequat lucibus umbras;
 nam medio cursu flatus aquilonis et austri
 distinet aequato caelum discrimine metas
 propter signiferi posituram totius orbis,
 annua sol in quo concludit tempora serpens,
 obliquo terras et caelum lumine lustrans,
 ut ratio declarat eorum qui loca caeli
 omnia dispositis signis ornata notarunt.
 aut quia crassior est certis in partibus aër,
 sub terris ideo tremulum iubar haesitat ignis
 nec penetrare potest facile atque emergere ad ortus;
 propterea noctes hiberno tempore longae
 cessant, dum veniat radiatum insigne diei.
 aut etiam, quia sic alternis partibus anni
 tardius et citius consuerunt confluere ignes,
 qui faciunt solem certa de surgere parte,
 propterea fit uti videantur dicere verum.

Luna potest solis radiis percussa nitere
 inque dies magis [id] lumen convertere nobis
 ad speciem, quantum solis secedit ab orbi,
 doneque eum contra pleno bene lumine fulsit
 atque oriens obitus eius super edita vidit;
 inde minutatim retro quasi condere lumen
 debet item, quanto propius iam solis ad ignem
 labitur ex alia signorum parte per orbem;
 ut faciunt, lunam qui fingunt esse pilai
 consimilem cursusque viam sub sole tenere.
 est etiam quare proprio cum lumine possit
 volvier et varias splendoris reddere formas;
 corpus enim licet esse aliud, quod fertur et una
 labitur omnimodis occursans officiensque,
 nec potis est cerni, quia cassum lumine fertur.
 versarique potest, globus ut, si forte, pilai
 dimidia ex parti candenti lumine tinctus,
 versandoque globum variantis edere formas,
 doneque eam partem, quae cumque est ignibus aucta,
 ad speciem vertit nobis oculosque patentis;
 inde minutatim retro contorquet et aufert

luciferam partem glomeraminis atque pilai;
ut Babylonica Chaldaeum doctrina refutans
astrologorum artem contra convincere tendit,
proinde quasi id fieri nequeat quod pugnat uterque
aut minus hoc illo sit cur amplectier ausis.
denique cur nequeat semper nova luna creati
ordine formarum certo certisque figuris
inque dies privos aborisci quaeque creata
atque alia illius reparari in parte locoque,
difficilest ratione docere et vincere verbis,
ordine cum [videas] tam certo multa creati.
it Ver et Venus et Veneris praenuntius ante
pennatus graditur, Zephyri vestigia propter
Flora quibus mater praespargens ante viai
cuncta coloribus egregiis et odoribus opplet.
inde loci sequitur Calor aridus et comes una
pulverulenta Ceres [et] etesia flabra aquilonum.
inde Autumnus adit, graditur simul Euhius Euan.
inde aliae tempestates ventique secuntur,
altitonans Volturnus et Auster fulmine pollens.
tandem Bruma nives adfert pigrumque rigorem
reddit. Hiemps sequitur crepitans hanc dentibus algu.
quo minus est mirum, si certo tempore luna
gignitur et certo deletur tempore rusus,
cum fieri possint tam certo tempore multa.

Solis item quoque defectus lunaeque latebras
pluribus e causis fieri tibi posse putandumst.
nam cur luna queat terram secludere solis
lumine et a terris altum caput obstruere ei,
obiciens caecum radiis ardentibus orbem,
tempore eodem aliud facere id non posse putetur
corpus, quod cassum labatur lumine semper?
solque suos etiam dimittere languidus ignis
tempore cur certo nequeat recreareque lumen,
cum loca praeteriit flammis infesta per auras,
quae faciunt ignis interstingui atque perire?
et cur terra queat lunam spoliare vicissim
lumine et oppressum solem super ipsa tenere,
menstrua dum rigidas coni perlabitur umbras,
tempore eodem aliud nequeat succurrere lunae
corpus vel supra solis perlabier orbem,

quod radios inter rumpat lumenque profusum?
 et tamen ipsa suo si fulget luna nitore,
 cur nequeat certa mundi languescere parte,
 dum loca luminibus propriis inimica per exit?
 [menstrua dum rigidas coni perlabitur umbras].

Quod superest, quoniam magni per caerula mundi
 qua fieri quicquid posset ratione resolvi,
 solis uti varios cursus lunaeque meatus
 noscere possemus quae vis et causa cieret,
 quove modo [possent] offecto lumine obire
 et neque opinantis tenebris obducere terras,
 cum quasi conivent et aperto lumine rursum
 omnia convisunt clara loca candida luce,
 nunc redeo ad mundi novitatem et mollia terrae
 arva, novo fetu quid primum in luminis oras
 tollere et incertis cerint committere ventis.

Principio genus herbarum viridemque nitorem
 terra dedit circum collis camposque per omnis,
 florida fulserunt viridanti prata colore,
 arboribusque datumst variis exinde per auras
 crescendi magnum inmissis certamen habenis.
 ut pluma atque pili primum saetaeque creantur
 quadripedum membris et corpore pennipotentum,
 sic nova tum tellus herbas virgultaque primum
 sustulit, inde loci mortalia saecla creavit
 multa modis multis varia ratione coorta.
 nam neque de caelo cecidisse animalia possunt,
 nec terrestria de salsis exisse lacunis.
 linquitur ut merito maternum nomen adepta
 terra sit, e terra quoniam sunt cuncta creata.
 multaque nunc etiam existunt animalia terris
 imbribus et calido solis concreta vapore;
 quo minus est mirum, si tum sunt plura coorta
 et maiora, nova tellure atque aethere adulta.
 principio genus alituum variaeque volucres
 ova relinquebant exclusae tempore verno,
 folliculos ut nunc teretis aestate cicadae
 lincunt sponte sua victum vitamque petentes.
 tum tibi terra dedit primum mortalia saecla.
 multus enim calor atque umor superabat in arvis.
 hoc ubi quaeque loci regio opportuna dabatur,

crescebant uteri terram radicibus apti;
quos ubi tempore maturo pate fecerat aetas
infantum, fugiens umorem aurasque petessens,
convertebat ibi natura foramina terrae
et sucum venis cogebat fundere apertis
consimilem lactis, sicut nunc femina quaeque
cum peperit, dulci repletur lacte, quod omnis
impetus in mammas convertitur ille alimenti.
terra cibum pueris, vestem vapor, herba cubile
praebebat multa et molli lanugine abundans.
at novitas mundi nec frigora dura ciebat
nec nimios aestus nec magnis viribus auras.
omnia enim pariter crescunt et robora sumunt.

Quare etiam atque etiam maternum nomen adepta
terra tenet merito, quoniam genus ipsa creavit
humanum atque animal prope certo tempore fudit
omne quod in magnis bacchatur montibus passim,
aëriasque simul volucres variantibus formis.
sed quia finem aliquam pariendi debet habere,
destitit, ut mulier spatio defessa vetusto.
mutat enim mundi naturam totius aetas
ex alioque alius status excipere omnia debet
nec manet ulla sui similis res: omnia migrant,
omnia commutat natura et vertere cogit.
namque aliud putrescit et aevo debile languet,
porro aliud [suc]crescit et [e] contemptibus exit.
sic igitur mundi naturam totius aetas
mutat, et ex alio terram status excipit alter,
quod potuit nequeat, possit quod non tulit ante.

Multaque tum tellus etiam portenta creare
conatast mira facie membrisque coorta,
androgynem, interutras necutrumque utrimque remotum,
orba pedum partim, manuum viduata vicissim,
muta sine ore etiam, sine voltu caeca reperta,
vinctaque membrorum per totum corpus adhaesu,
nec facere ut possent quicquam nec cedere quoquam
nec vitare malum nec sumere quod volet usus.
cetera de genere hoc monstra ac portenta creabat,
ne quiquam, quoniam natura absterruit auctum
nec potuere cupitum aetatis tangere florem
nec reperire cibum nec iungi per Veneris res.

multa videmus enim rebus concurrere debere,
 ut propagando possint procudere saecula;
 pabula primum ut sint, genitalia deinde per artus
 semina qua possint membris manare remissis,
 feminaque ut maribus coniungi possit, habere,
 mutua qui mutent inter se gaudia uterque.

 Multaque tum interiisse animantium saecula necessest
 nec potuisse propagando procudere prolem.
 nam quae cumque vides vesci vitalibus auris,
 aut dolus aut virtus aut denique mobilitas est
 ex ineunte aevo genus id tuta reservans.
 multaque sunt, nobis ex utilitate sua quae
 commendata manent, tutelae tradita nostrae.
 principio genus acre leonum saevaque saecula
 tutatast virtus, volpes dolus et fuga cervos.
 at levisomna canum fido cum pectore corda,
 et genus omne quod est veterino semine partum
 lanigeraeque simul pecudes et buccera saecula
 omnia sunt hominum tutelae tradita, Memmi;
 nam cupide fugere feras pacemque secuta
 sunt et larga suo sine pabula parta labore,
 quae damus utilitatis eorum praemia causa.
 at quis nil horum tribuit natura, nec ipsa
 sponte sua possent ut vivere nec dare nobis
 utilitatem aliquam, quare pateremur eorum
 praesidio nostro pasci genus esseque tutum,
 scilicet haec aliis praedae lucroque iacebant
 indupedita suis fatalibus omnia vinclis,
 donec ad interitum genus id natura redegit.

 Sed neque Centauri fuerunt nec tempore in ullo
 esse queunt duplici natura et corpore bino
 ex alienigenis membris compacta, potestas
 hinc illinc partis ut sat par esse potissit.
 id licet hinc quamvis hebeti cognoscere corde.
 principio circum tribus actis impiger annis
 floret equus, puer haut quaquam; nam saepe etiam nunc
 ubera mammaram in somnis lactantia quaeret.
 post ubi equum validae vires aetate senecta
 membraque deficiunt fugienti languida vita,
 tum demum puerili aevo florenta iuventus
 officit et molli vestit lanugine malas;
 ne forte ex homine et veterino semine equorum

confieri credas Centauros posse neque esse,
aut rapidis canibus succinctas semimarinis
corporibus Scyllas et cetera de genere horum,
inter se quorum discordia membra videmus;
quae neque florescunt pariter nec robora sumunt
corporibus neque proiciunt aetate senecta
nec simili Venere ardescunt nec moribus unis
conveniunt neque sunt eadem iucunda per artus.
quippe videre licet pinguescere saepe cicuta
barbigeras pecudes, homini quae est acre venenum.
flamma quidem [vero] cum corpora fulva leonum
tam soleat torrere atque urere quam genus omne
visceris in terris quod cumque et sanguinis extet,
qui fieri potuit, triplici cum corpore ut una,
prima leo, postrema draco, media ipsa, Chimaera
ore foras acrem flaret de corpore flammam?
quare etiam tellure nova caeloque recenti
talìa qui fingit potuisse animalia gigni,
nixus in hoc uno novitatis nomine inani,
multa licet simili ratione effutiat ore,
aurea tum dicat per terras flumina vulgo
fluxisse et gemmis florere arbusta suesse
aut hominem tanto membrorum esse impete natum,
trans maria alta pedum nisus ut ponere posset
et manibus totum circum se vertere caelum.
nam quod multa fuere in terris semina rerum,
tempore quo primum tellus animalia fudit,
nil tamen est signi mixtas potuisse creari
inter se pecudes compactaque membra animantum,
propterea quia quae de terris nunc quoque abundant
herbarum genera ac fruges arbustaque laeta
non tamen inter se possunt complexa creari,
sed res quaeque suo ritu procedit et omnes
foedere naturae certo discrimina servant.

Et genus humanum multo fuit illud in arvis
durius, ut decuit, tellus quod dura creasset,
et maioribus et solidis magis ossibus intus
fundatum, validis aptum per viscera nervis,
nec facile ex aestu nec frigore quod caperetur
nec novitate cibi nec labi corporis ulla.
multaque per caelum solis volventia lustra
volgivago vitam tractabant more ferarum.

nec robustus erat curvi moderator aratri
 quisquam, nec scibat ferro molirier arva
 nec nova defodere in terram virgulta neque altis
 arboribus veteres decidere falcibus ramos.
 quod sol atque imbres dederant, quod terra creatar
 sponte sua, satis id placabat pectora donum.
 glandiferas inter curabant corpora quercus
 plerumque; et quae nunc hiberno tempore cernis
 arbita puniceo fieri matura colore,
 plurima tum tellus etiam maiora ferebat.
 multaque praeterea novitas tum florida mundi
 pabula dura tulit, miseris mortalibus ampla.
 at sedare sitim fluvii fontesque vocabant,
 ut nunc montibus e magnis decursus aquai
 claricitat late sitientia saecla ferarum.
 denique nota vagis silvestria templa tenebant
 nympharum, quibus e scibant umore fluenta
 lubrica proluvie larga lavere umida saxa,
 umida saxa, super viridi stillantia musco,
 et partim plano scatere atque erumpere campo.
 necdum res igni scibant tractare neque uti
 pellibus et spoliis corpus vestire ferarum,
 sed nemora atque cavos montis silvasque colebant
 et frutices inter condebant squalida membra
 verbera ventorum vitare imbrisque coacti.
 nec commune bonum poterant spectare neque ullis
 moribus inter se scibant nec legibus uti.
 quod cuique obtulerat praedae fortuna, ferebat
 sponte sua sibi quisque valere et vivere doctus.
 et Venus in silvis iungebat corpora amantum;
 conciliabat enim vel mutua quamque cupido
 vel violenta viri vis atque inpensa libido
 vel pretium, glandes atque arbita vel pira lecta.
 et manuum mira freti virtute pedumque
 consecabantur silvestria saecla ferarum
 missilibus saxis et magno pondere clavae.
 multaque vincebant, vitabant pauca latebris;
 saetigerisque pares subus silvestria membra
 nuda dabant terrae nocturno tempore capti,
 circum se foliis ac frondibus involventes.
 nec plangore diem magno solemque per agros

quaerebant pavidi palantes noctis in umbris,
sed taciti respectabant somnoque sepulti,
dum rosea face sol inferret lumina caelo.
a parvis quod enim consuerant cernere semper
alterno tenebras et lucem tempore gigni,
non erat ut fieri posset mirarier umquam
nec diffidere, ne terras aeterna teneret
nox in perpetuum detracto lumine solis.
sed magis illud erat curae, quod saecula ferarum
infestam miseris faciebant saepe quietem.
eiectique domo fugiebant saxea tecta
spumigeri suis adventu validique leonis
atque intempesta cedebant nocte paventes
hospitibus saevis instrata cubilia fronde.

Nec nimio tum plus quam nunc mortalia saecula
dulcia linquebant lamentis lumina vitae.
unus enim tum quisque magis deprensus eorum
pabula viva feris praebebat, dentibus haustus,
et nemora ac montis gemitu silvasque replebat
viva videns vivo sepeliri viscera busto.
at quos effugium servarat corpore adeso,
posterius tremulas super ulcera tetra tenentes
palmas horrifera accibant vocibus Orcum,
doneque eos vita privarant vermina saeva
expertis opis, ignaros quid volnera vellent.
at non multa virum sub signis milia ducta
una dies dabat exitio nec turbida ponti
aequora lidebant navis ad saxa virosque.
nam temere in cassum frustra mare saepe coortum
saevebat leviterque minas ponebat inanis,
nec poterat quemquam placidi pellacia ponti
subdola pellicere in fraudem ridentibus undis.
improba navigii ratio tum caeca iacebat.
tum penuria deinde cibi languentia leto
membra dabat, contra nunc rerum copia mersat.
illi imprudentes ipsi sibi saepe venenum
vergebant, nunc dant [aliis] sollertius ipsi.

Inde casas postquam ac pellis ignemque pararunt
et mulier coniuncta viro concessit in unum

* * *

cognita sunt, prolemque ex se videre creatam,

tum genus humanum primum mollescere coepit.
 ignis enim curavit, ut alsia corpora frigus
 non ita iam possent caeli sub tegmine ferre,
 et Venus inminuit viris puerique parentum
 blanditiis facile ingenium fregere superbum.
 tunc et amicitiam coeperunt iungere aventes
 finitimi inter se nec laedere nec violari,
 et pueros commendarunt muliebrequae saeculum,
 vocibus et gestu cum balbe significarent
 imbecillorum esse aequum misererier omnis.
 nec tamen omnimodis poterat concordia gigni,
 sed bona magnaue pars servabat foedera caste;
 aut genus humanum iam tum foret omne peremptum
 nec potuisset adhuc perducere saecula propago.

At varios linguae sonitus natura subegit
 mittere et utilitas expressit nomina rerum,
 non alia longe ratione atque ipsa videtur
 protrahere ad gestum pueros infantia linguae,
 cum facit ut digito quae sint praesentia monstrent.
 sentit enim vim quisque suam quod possit abuti.
 cornua nata prius vitulo quam frontibus extent,
 illis iratus petit atque infestus inurget.
 at catuli pantherarum scymnique leonum
 unguibus ac pedibus iam tum morsuque repugnant,
 vix etiam cum sunt dentes unguesque creati.
 alituum porro genus alis omne videmus
 fidere et a pennis tremulum petere auxiliatum.
 proinde putare aliquem tum nomina distribuisset
 rebus et inde homines didicisset vocabula prima,
 desiperest. nam cur hic posset cuncta notare
 vocibus et varios sonitus emittere linguae,
 tempore eodem alii facere id non quisset putentur?
 praeterea si non alii quoque vocibus usi
 inter se fuerant, unde insita notities est
 utilitatis et unde data est huic prima potestas,
 quid vellet facere ut sciret animoque videret?
 cogere item pluris unus victosque domare
 non poterat, rerum ut perdiscere nomina vellent.
 nec ratione docere ulla suadereque surdis,
 quid sit opus facto, facilest; neque enim paterentur
 nec ratione ulla sibi ferrent amplius auris

vocis inauditos sonitus obtundere frustra.
postremo quid in hac mirabile tantoperest re,
si genus humanum, cui vox et lingua vigeret,
pro vario sensu varia res voce notaret?
cum pecudes mutae, cum denique saecla ferarum
dissimilis soleant voces variasque ciere,
cum metus aut dolor est et cum iam gaudia gliscunt.
quippe [et]enim licet id rebus cognoscere apertis.
inritata canum cum primum magna Molossum
mollia ricta fremunt duos nudantia dentes,
longe alio sonitu rabies [re]stricta minatur,
et cum iam latrant et vocibus omnia complent;
at catulos blande cum lingua lambere temptant
aut ubi eos lactant, pedibus morsuque potentes
suspensis teneros imitantur dentibus haustus,
longe alio pacto gannitu vocis adulant,
et cum deserti baubantur in aedibus, aut cum
plorantis fugiunt summisso corpore plagas.
denique non hinnitus item differre videtur,
inter equas ubi equus florenti aetate iuvenus
pinnigeri saevit calcaribus ictus Amoris
et fremitum patulis sub naribus edit ad arma,
et cum sic alias concussis artibus hinnit?
postremo genus alituum variaequaeque volucres,
accipitres atque ossifragae mergique marinis
fluctibus in salso victum vitamque petentes,
longe alias alio iaciunt in tempore voces,
et quom de victu certant praedaeque repugnant.
et partim mutant cum tempestatibus una
raucisonos cantus, cornicum ut saecla vetusta
corvorumque gregis ubi aquam dicuntur et imbris
poscere et inter dum ventos aurasque vocare.
ergo si varii sensus animalia cogunt,
muta tamen cum sint, varias emittere voces,
quanto mortalis magis aequumst tum potuisse
dissimilis alia atque alia res voce notare!

Illud in his rebus tacitus ne forte requiras,
fulmen detulit in terram mortalibus ignem
primitus, inde omnis flammaram diditur ardor;
multa videmus enim caelestibus insita flammis
fulgere, cum caeli donavit plaga vaporis.

et ramosa tamen cum ventis pulsa vacillans
 aestuat in ramos incumbens arboris arbor,
 exprimitur validis extritus viribus ignis,
 emicat inter dum flammai fervidus ardor,
 mutua dum inter se rami stirpesque teruntur.
 quorum utrumque dedisse potest mortalibus ignem.
 inde cibum quoquere ac flammae mollire vapore
 sol docuit, quoniam mitescere multa videbant
 verberibus radiorum atque aestu victa per agros.

Inque dies magis hi victum vitamque priorem
 commutare novis monstrabant rebus et igni,
 ingenio qui praestabant et corde vigeabant.
 condere coeperunt urbis arcemque locare
 praesidium reges ipsi sibi perfugiumque,
 et pecudes et agros divisere atque dedere
 pro facie cuiusque et viribus ingenioque;
 nam facies multum valuit viresque vigeabant.
 posterius res inventast aurumque repertum,
 quod facile et validis et pulchris dempsit honorem;
 divitioris enim sectam plerumque secuntur
 quam lubet et fortes et pulchro corpore creti.
 quod si quis vera vitam ratione gubernet,
 divitiae grandes homini sunt vivere parce
 aequo animo; neque enim est umquam penuria parvi.
 at claros homines voluerunt se atque potentes,
 ut fundamento stabili fortuna maneret
 et placidam possent opulenti degere vitam,
 ne quiquam, quoniam ad summum succedere honorem
 certantes iter infestum fecere viai,
 et tamen e summo, quasi fulmen, deicit ictos
 invidia inter dum contemptim in Tartara taetra;
 invidia quoniam ceu fulmine summa vaporant
 plerumque et quae sunt aliis magis edita cumque;
 ut satius multo iam sit parere quietum
 quam regere imperio res velle et regna tenere.
 proinde sine in cassum defessi sanguine sudent,
 angustum per iter luctantes ambitionis;
 quandoquidem sapiunt alieno ex ore petuntque
 res ex auditis potius quam sensibus ipsis,
 nec magis id nunc est neque erit mox quam fuit ante.

Ergo regibus occisis subversa iacebat

pristina maiestas soliorum et sceptrum superba,
et capitis summi praeclarum insigne cruentum
sub pedibus vulgi magnum lugebat honorem;
nam cupide conculcatur nimis ante metutum.
res itaque ad summam faecem turbasque redibat,
imperium sibi cum ac summatum quisque petebat.
inde magistratum partim docuere creare
iuraque constituere, ut vellent legibus uti.
nam genus humanum, defessum vi colere aevom,
ex inimicitiiis languebat; quo magis ipsum
sponte sua cecidit sub leges artaque iura.
acrius ex ira quod enim se quisque parabat
ulcisci quam nunc concessumst legibus aequis,
hanc ob rem est homines pertaesum vi colere aevom.
inde metus maculat poenarum praemia vitae.
circumretit enim vis atque iniuria quemque
atque unde exortast, ad eum plerumque revertit,
nec facilest placidam ac pacatam degere vitam
qui violat factis communia foedera pacis.
etsi fallit enim divom genus humanumque,
perpetuo tamen id fore clam diffidere debet;
quippe ubi se multi per somnia saepe loquentes
aut morbo delirantes protraxe ferantur
et celata [mala] in medium et peccata dedisse.

Nunc quae causa deum per magnas numina gentis
pervulgarit et ararum compleverit urbis
suscipiendaeque curarit sollemnia sacra,
quae nunc in magnis florent sacra rebus locisque,
unde etiam nunc est mortalibus insitus horror,
qui delubra deum nova toto suscitatur orbi
terrarum et festis cogit celebrare diebus,
non ita difficilest rationem reddere verbis.
quippe etenim iam tum divom mortalia saecula
egregias animo facies vigilante videbant
et magis in somnis mirando corporis auctu.
his igitur sensum tribuebant propterea quod
membra movere videbantur vocesque superbas
mittere pro facie praeclara et viribus amplis.
aeternamque dabant vitam, quia semper eorum
subpeditabatur facies et forma manebat,
et tamen omnino quod tantis viribus auctos

non temere ulla vi convinci posse putabant.
 fortunisque ideo longe praestare putabant,
 quod mortis timor haut quemquam vexaret eorum,
 et simul in somnis quia multa et mira videbant
 efficere et nullum capere ipsos inde laborem.
 praeterea caeli rationes ordine certo
 et varia annorum cernebant tempora verti
 nec poterant quibus id fieret cognoscere causis.
 ergo per fugium sibi habebant omnia divis
 tradere et illorum nutu facere omnia flecti.
 in caeloque deum sedes et templa locarunt,
 per caelum volvi quia nox et luna videtur,
 luna dies et nox et noctis signa severa
 noctivagaeque faces caeli flammaeque volantes,
 nubila sol imbres nix venti fulmina grando
 et rapidi fremitus et murmura magna minarum.

O genus infelix humanum, talia divis
 cum tribuit facta atque iras adiunxit acerbis!
 quantos tum gemitus ipsi sibi, quantaque nobis
 volnera, quas lacrimas peperere minoribus nostris!
 nec pietas ullast velatum saepe videri
 vertier ad lapidem atque omnis accedere ad aras
 nec procumbere humi prostratum et pandere palmas
 ante deum delubra nec aras sanguine multo
 spargere quadrupedum nec votis nectere vota,
 sed mage pacata posse omnia mente tueri.
 nam cum suspicimus magni caelestia mundi
 templa super stellisque micantibus aethera fixum,
 et venit in mentem solis lunaeque viarum,
 tunc aliis oppressa malis in pectora cura
 illa quoque expergefatum caput erigere inquit,
 ne quae forte deum nobis inmensa potestas
 sit, vario motu quae candida sidera verset;
 temptat enim dubiam mentem rationis egestas,
 ecquae nam fuerit mundi genialis origo,
 et simul ecquae sit finis, quoad moenia mundi
 et taciti motus hunc possint ferre laborem,
 an divinitus aeterna donata salute
 perpetuo possint aevi labentia tractu
 inmensi validas aevi contemnere viris.
 praeterea cui non animus formidine divum

contrahitur, cui non correpunt membra pavore,
fulminis horribili cum plaga torrida tellus
contremit et magnum percurrunt murmura caelum?
non populi gentesque tremunt, regesque superbi
corripiunt divum percussi membra timore,
ne quod ob admissum foede dictumve superbe
poenarum grave sit solvendi tempus adauctum?
summa etiam cum vis violenti per mare venti
induperatorem classis super aequora verrit
cum validis pariter legionibus atque elephantis,
non divom pacem votis adit ac prece quaesit
ventorum pavidus paces animasque secundas?
ne quiquam, quoniam violento turbine saepe
correptus nihilo fertur minus ad vada leti.
usque adeo res humanas vis abdita quaedam
opterit et pulchros fascis saevasque secures
proculcare ac ludibrio sibi habere videtur.
denique sub pedibus tellus cum tota vacillat
concussaeque cadunt urbes dubiaeque minantur,
quid mirum si se temnunt mortalia saecla
atque potestatis magnas mirasque relinquunt
in rebus viris divum, quae cuncta gubernent?

Quod super est, ae[s at]que aurum ferrumque repertumst
et simul argenti pondus plumbique potestas,
ignis ubi ingentis silvas ardore cremarat
montibus in magnis, seu caelo fulmine misso,
sive quod inter se bellum silvestre gerentes
hostibus intulerant ignem formidinis ergo,
sive quod inducti terrae bonitate volebant
pandere agros pinguis et pascua reddere rura,
sive feras interficere et ditescere praeda;
nam fovea atque igni prius est venarier ortum
quam saepire plagis saltum canibusque ciere.
quicquid id est, qua cumque e causa flammeus ardor
horribili sonitu silvas exederat altis
a radicibus et terram percoxerat igni,
manabat venis ferventibus in loca terrae
concava conveniens argenti rivus et auri,
aeris item et plumbi. quae cum concreta videbant
posterius claro in terra splendere colore,
tollebant nitido capti levique lepore,

et simili formata videbant esse figura
 atque lacunarum fuerant vestigia cuique.
 tum penetrabat eos posse haec liquefacta calore
 quamlibet in formam et faciem decurrere rerum,
 et prorsum quamvis in acuta ac tenuia posse
 mucronum duci fastigia procudendo,
 ut sibi tela parent silvasque ut caedere possint
 materiemque dolare et levia radere tigna
 et terebrare etiam ac pertundere perque forare.
 nec minus argento facere haec auroque parabant
 quam validi primum violentis viribus aeris,
 ne quiquam, quoniam cedebat victa potestas
 nec poterant pariter durum sufferre laborem.
 nam fuit in pretio magis aes aurumque iacebat
 propter inutilitatem hebeti mucrone retusum;
 nunc iacet aes, aurum in summum successit honorem.
 sic volvenda aetas commutat tempora rerum.
 quod fuit in pretio, fit nullo denique honore;
 porro aliud succedit et [e] contemptibus exit
 inque dies magis adpetitur floretque repertum
 laudibus et miro est mortalis inter honore.

Nunc tibi quo pacto ferri natura reperta
 sit facilest ipsi per te cognoscere, Memmi.
 arma antiqua manus unguis dentesque fuerunt
 et lapides et item silvarum fragmina rami
 et flamma atque ignes, post quam sunt cognita primum.
 posterius ferri vis est aerisque reperta.
 et prior aeris erat quam ferri cognitus usus,
 quo facilis magis est natura et copia maior.
 aere solum terrae tractabant, aereque belli
 miscebant fluctus et vulnera vasta serebant
 et pecus atque agros adimebant; nam facile ollis
 omnia cedebant armatis nuda et inerma.
 inde minutatim processit ferreus ensis
 versaque in obprobrium species est falcis ahenae,
 et ferro coepere solum proscindere terrae
 exaequataque sunt creperi certamina belli.
 et prius est armatum in equi conscendere costas
 et moderarier hunc frenis dextraque vigere
 quam biiugo curru belli temptare pericla.
 et biiugo prius est quam bis coniungere binos

et quam falciferos armatum escendere currus.
inde boves Lucas turrato corpore, tetras,
anguimanus, belli docuerunt volnera Poeni
sufferre et magnas Martis turbare catervas.
sic alid ex alio peperit discordia tristis,
horribile humanis quod gentibus esset in armis,
inque dies belli terroribus addidit augmen.

Temptarunt etiam tauros in moenere belli
expertique sues saevos sunt mittere in hostis.
et validos partim prae se misere leones
cum doctoribus armatis saevisque magistris,
qui moderarier his possent vinclisque tenere,
ne quiquam, quoniam permixta caede calentes
turbabant saevi nullo discrimine turmas,
terrificas capitum quatientis undique cristas,
nec poterant equites fremitu perterrita equorum
pectora mulcere et frenis convertere in hostis.
inritata leae iaciebant corpora saltu
undique et adversum venientibus ora patebant
et nec opinantis a tergo deripiebant
deplexaeque dabant in terram volnere victos,
morsibus adfixae validis atque unguibus uncis.
iactabantque suos tauri pedibusque terebant
et latera ac ventres hauribant supter equorum
cornibus et terram minitanti mente ruebant.
et validis socios caedebant dentibus apri
tela infracta suo tingentes sanguine saevi
[in se fracta suo tingentes sanguine tela,]
permixtasque dabant equitum peditumque ruinas.
nam transversa feros exhibant dentis adactus
iumenta aut pedibus ventos erecta petebant,
ne quiquam, quoniam ab nervis succisa videres
concidere atque gravi terram consternere casu.
si quos ante domi domitos satis esse putabant,
effervescere cernebant in rebus agundis
volneribus clamore fuga terrore tumultu,
nec poterant ullam partem reducere eorum;
diffugiebat enim varium genus omne ferarum,
ut nunc saepe boves Lucae ferro male mactae
diffugiunt, fera facta suis cum multa dedere.
Sed facere id non tam vincendi spe voluerunt;

quam dare quod generent hostes, ipsique perire,
 qui numero diffidebant armisque vacabant,
 si fuit ut facerent. sed vix adducor ut ante
 non quierint animo praesentire atque videre,
 quam commune malum fieret foedumque, futurum.
 et magis id possis factum contendere in omni
 in variis mundis varia ratione creatis,
 quam certo atque uno terrarum quolibet orbi.

Nexilis ante fuit vestis quam textile tegmen.
 textile post ferrumst, quia ferro tela paratur,
 nec ratione alia possunt tam levia gigni
 insilia ac fusi, radii, scapique sonantes.
 et facere ante viros lanam natura coëgit
 quam muliebre genus; nam longe praestat in arte
 et sollertius est multo genus omne virile;
 agricolae donec vitio vertere severi,
 ut muliebribus id manibus concedere vellent
 atque ipsi pariter durum sufferre laborem
 atque opere in duro durarent membra manusque.

At specimen sationis et insitionis origo
 ipsa fuit rerum primum natura creatrix,
 arboribus quoniam bacae glandesque caducae
 tempestiva dabant pullorum examina supter;
 unde etiam libitumst stirpis committere ramis
 et nova defodere in terram virgulta per agros.
 inde aliam atque aliam culturam dulcis agelli
 temptabant fructusque feros mansuescere terra
 cernebant indulgendo blandeque colendo.
 inque dies magis in montem succedere silvas
 cogeabant infraque locum concedere cultis,
 prata lacus rivos segetes vinetaque laeta
 collibus et campis ut haberent, atque olearum
 caerula distinguens inter plaga currere posset
 per tumulos et convallis camposque profusa;
 ut nunc esse vides vario distincta lepore
 omnia, quae pomis intersita dulcibus ornant
 arbustisque tenent felicibus opsita circum.

At liquidas avium voces imitarier ore
 ante fuit multo quam levia carmina cantu
 concelebrare homines possent aurisque iuvare.
 et zephyri cava per calamorum sibila primum

agrestis docuere cavas inflare cicutas.
inde minutatim dulcis didicere querellas,
tibia quas fundit digitis pulsata canentum,
avia per nemora ac silvas saltusque reperta,
per loca pastorum deserta atque otia dia.
[sic unum quicquid paulatim protrahit aetas
in medium ratioque in luminis eruit oras.]
haec animos ollis mulcebant atque iuvabant
cum satiate cibi; nam tum sunt omnia cordi.
saepe itaque inter se prostrati in gramine molli
propter aquae rivom sub ramis arboris altae.
non magnis opibus iucunde corpora habebant,
praesertim cum tempestas ridebat et anni
tempora pingebant viridantis floribus herbas.
tum ioca, tum sermo, tum dulces esse cachinni
consuerant; agrestis enim tum musa vigebat.
tum caput atque umeros plexis redimire coronis
floribus et foliis lascivia laeta movebat,
atque extra numerum procedere membra moventes
duriter et duro terram pede pellere matrem;
unde oriebantur risus dulcesque cachinni,
omnia quod nova tum magis haec et mira vigebant.
et vigilantibus hinc aderant solacia somno
ducere multimodis voces et flectere cantus
et supera calamos unco percurrere labro;
unde etiam vigiles nunc haec accepta tuentur.
et numerum servare genus didicere, neque hilo
maiore interea capiunt dulcedine fructum
quam silvestre genus capiebat terrigenarum.
nam quod adest praesto, nisi quid cognovimus ante
suavius, in primis placet et pollere videtur,
posteriorque fere melior res illa reperta
perdit et immutat sensus ad pristina quaeque.
sic odium coepit glandis, sic illa relicta
strata cubilia sunt herbis et frondibus aucta.
pellis item cecidit vestis contempta ferina;
quam reor invidia tali tunc esse repertam,
ut letum insidiis qui gessit primus obiret,
et tamen inter eos distractam sanguine multo
disperiisse neque in fructum convertere quisse.
tunc igitur pelles, nunc aurum et purpura curis

exercent hominum vitam belloque fatigant;
quo magis in nobis, ut opinor, culpa resedit.
frigus enim nudos sine pellibus excruciat
terrigenas; at nos nil laedit veste carere
purpurea atque auro signisque ingentibus apta,
dum plebeia tamen sit, quae defendere possit.

Ergo hominum genus in cassum frustraue laborat
semper et [in] curis consumit inanibus aevom,
ni mirum quia non cognovit quae sit habendi
finis et omnino quoad crescat vera voluptas;
idque minutatim vitam provexit in altum
et belli magnos commovit funditus aestus.
at vigiles mundi magnum versatile templum
sol et luna suo lustrantes lumine circum
perdocuere homines annorum tempora verti
et certa ratione geri rem atque ordine certo.

Iam validis saepti degebant turribus aevom,
et divisa colebatur discretaue tellus,
tum mare velivolis florebat navibus ponti,
auxilia ac socios iam pacto foedere habebant,
carminibus cum res gestas coepere poëtae
tradere; nec multo prius sunt elementa reperta.
propterea quid sit prius actum respicere aetas
nostra nequit, nisi qua ratio vestigia monstrat.

Navigia atque agri culturas moenia leges
arma vias vestes [et] cetera de genere horum,
praemia, delicias quoque vitae funditus omnis,
carmina, picturas et daedala signa polita
usus et impigrae simul experientia mentis
paulatim docuit pedetemptim progredientis.
sic unum quicquid paulatim protrahit aetas
in medium ratioque in luminis erigit oras;
namque alid ex alio clarescere corde videbant,
artibus ad summum donec venere cacumen.

Liber VI

Primae frugiparos fetus mortalibus aegris
dididerunt quondam praeclaro nomine Athenae
et recreaverunt vitam legesque rogarunt
et primae dederunt solacia dulcia vitae,
cum genuere virum tali cum corde repertum,
omnia veridico qui quondam ex ore profudit;
cuius et extincti propter divina reperta
divolgata vetus iam ad caelum gloria fertur.
nam cum vidit hic ad victum quae flagitat usus
omnia iam ferme mortalibus esse parata
et, pro quam possent, vitam consistere tutam,
divitiis homines et honore et laude potentis
affluere atque bona gnatorum excellere fama,
nec minus esse domi cuiquam tamen anxia cordi,
atque animi ingratis vitam vexare sine ulla
pausa atque infestis cogi saevire querellis,
intellegit ibi vitium vas efficere ipsum
omniaque illius vitio corrumpier intus,
quae conlata foris et commoda cumque venirent;
partim quod fluxum pertusumque esse videbat,
ut nulla posset ratione explerier umquam,
partim quod taetro quasi conspurcare sapore
omnia cernebat, quae cumque receperat, intus.
veridicis igitur purgavit pectora dictis
et finem statuit cuppedinis atque timoris
exposuitque bonum summum, quo tendimus omnes,
quid foret, atque viam monstravit, tramite parvo
qua possemus ad id recto contendere cursu,

quidve mali foret in rebus mortalibus passim,
quod fieret naturali varieque volaret
seu casu seu vi, quod sic natura parasset,
et quibus e portis occurri cuique deceret,
et genus humanum frustra plerumque probavit
volvere curarum tristis in pectore fluctus.
nam vel uti pueri trepidant atque omnia caecis
in tenebris metuunt, sic nos in luce timemus
inter dum, nihilo quae sunt metuenda magis quam
quae pueri in tenebris pavitant finguntque futura.
hunc igitur terrorem animi tenebrasque necessest
non radii solis nec lucida tela diei
discutiant, sed naturae species ratioque.
quo magis inceptum pergam pertexere dictis.

Et quoniam docui mundi mortalia templa
esse [et] nativo consistere corpore caelum,
et quae cumque in eo fiunt fierique necessest
pleraque dissolui, qui restant percipe porro,
quandoquidem semel insignem conscendere currum
* * *

tu mihi supremae praescripta ad candida callis
currenti spatium praemonstra, callida musa
Calliope, requies hominum divomque voluptas,
te duce ut insigni capiam cum laude coronam.
* * *

ventorum existant, placentur [ut] omnia rursus
* * *

quae fuerint, sint placato conversa furore.
cetera quae fieri in terris caeloque tuentur
mortales, pavidis cum pendent mentibus saepe
et faciunt animos humilis formidine divom
depressosque premunt ad terram propterea quod
ignorantia causarum conferre deorum
cogit ad imperium res et concedere regnum.
[quorum operum causas nulla ratione videre
possunt ac fieri divino numine rentur.]
nam bene qui didicere deos securum agere aevom,
si tamen interea mirantur qua ratione
quaeque geri possint, praesertim rebus in illis
quae supera caput aetheriis cernuntur in oris,
rursus in antiquas referuntur religionis

et dominos acris adsciscunt, omnia posse
quos miseri credunt, ignari quid queat esse,
quid nequeat, finita potestas denique cuique
qua nam sit ratione atque alte terminus haerens;
quo magis errantes caeca ratione feruntur.
quae nisi respuis ex animo longequae remittis
dis indigna putare alienaque pacis eorum,
delibata deum per te tibi numina sancta
saepe oberunt; non quo violari summa deum vis
possit, ut ex ira poenas petere inbibat acris,
sed quia tute tibi placida cum pace quietos
constitues magnos irarum volvere fluctus,
nec delubra deum placido cum pectore adibus,
nec de corpore quae sancto simulacra feruntur
in mentes hominum divinae nuntia formae,
suscipere haec animi tranquilla pace valebis.
inde videre licet qualis iam vita sequatur.
quam quidem ut a nobis ratio verissima longe
reiciat, quamquam sunt a me multa profecta,
multa tamen restant et sunt ornanda politis
versibus; est ratio caelisque tenenda,
sunt tempestates et fulmina clara canenda,
quid faciant et qua de causa cumque ferantur;
ne trepides caeli divisis partibus amens,
unde volans ignis pervenerit aut in utram se
verterit hinc partim, quo pacto per loca saepta
insinuarit, et hinc dominatus ut extulerit se.
[quorum operum causas nulla ratione videre
possunt ac fieri divino numine rentur.]

Principio tonitru quatiuntur caerulea caeli
propterea quia concurrunt sublime volantes
aetheriae nubes contra pugnantibus ventis.
nec fit enim sonitus caeli de parte serena,
verum ubi cumque magis denso sunt agmine nubes,
tam magis hinc magno fremitus fit murmure saepe.
praeterea neque tam condense corpore nubes
esse queunt quam sunt lapides ac ligna, neque autem
tam tenues quam sunt nebulae fumique volantes;
nam cadere aut bruto deberent pondere pressae
ut lapides, aut ut fumus constare nequirent
nec cohibere nives gelidas et grandinis imbris.

Dant etiam sonitum patuli super aequora mundi,
 carbasus ut quondam magnis intenta theatri
 dat crepitum malos inter iactata trabesque,
 inter dum perscissa furit petulantibus auris
 et fragilis [sonitus] chartarum commeditatur;
 id quoque enim genus in tonitru cognoscere possis,
 aut ubi suspensam vestem chartasque volantis
 verberibus venti versant planguntque per auras.
 fit quoque enim inter dum [ut] non tam concurrere nubes
 frontibus adversis possint quam de latere ire
 diverso motu radentes corpora tractim,
 aridus unde auris terget sonus ille diuque
 ducitur, exierunt donec regionibus artis.

Hoc etiam pacto tonitru concussa videntur
 omnia saepe gravi tremere et divolsa repente
 maxima dissiluisse capacis moenia mundi,
 cum subito validi venti conlecta procella
 nubibus intorsit sese conclusaque ibidem
 turbine versanti magis ac magis undique nubem
 cogit uti fiat spisso cava corpore circum,
 post ubi conminuit vis eius et impetus acer,
 tum perterricrepto sonitu dat scissa fragorem.
 nec mirum, cum plena animae vensicula parva
 saepe haud dat parvum sonitum displosa repente.

Est etiam ratio, cum venti nubila perflant,
 ut sonitus faciant; etenim ramosa videmus
 nubila saepe modis multis atque aspera ferri;
 scilicet ut, crebram silvam cum flamina cauri
 perflant, dant sonitum frondes ramique fragorem.

Fit quoque ut inter dum validi vis incita venti
 perscindat nubem perfringens impete recto;
 nam quid possit ibi flatus manifesta docet res,
 hic, ubi lenior est, in terra cum tamen alta
 arbusta evolvens radicibus haurit ab imis.
 sunt etiam fluctus per nubila, qui quasi murmur
 dant in frangendo graviter; quod item fit in altis
 fluminibus magnoque mari, cum frangitur aestus.

Fit quoque, ubi e nubi in nubem vis incidit ardens
 fulminis; haec multo si forte umore recepit
 ignem, continuo magno clamore trucidat;
 ut calidis candens ferrum e fornacibus olim

stridit, ubi in gelidum propter demersimus imbrem.

Aridior porro si nubes accipit ignem,
uritur ingenti sonitu succensa repente,
lauricomos ut si per montis flamma vagetur
turbine ventorum comburens impete magno;
nec res ulla magis quam Phoebi Delphica laurus
terribili sonitu flamma crepitante crematur.

Denique saepe geli multus fragor atque ruina
grandinis in magnis sonitum dat nubibus alte;
ventus enim cum confercit, franguntur in artum
concreti montes nimborum et grandine mixti.

Fulgit item, nubes ignis cum semina multa
excussere suo concursu, ceu lapidem si
percutiat lapis aut ferrum; nam tum quoque lumen
exilit et claras scintillas dissipat ignis.

sed tonitrum fit uti post auribus accipiamus,
fulgere quam cernant oculi, quia semper ad auris
tardius adveniunt quam visum quae moveant res.
id licet hinc etiam cognoscere: caedere si quem
ancipiti videas ferro procul arboris auctum,
ante fit ut cernas ictum quam plaga per auris
det sonitum; sic fulgorem quoque cernimus ante
quam tonitrum accipimus, pariter qui mittitur igni
e simili causa, concursu natus eodem.

Hoc etiam pacto volucris loca lumine tingunt
nubes et tremulo tempestas impete fulgit.
ventus ubi invasit nubem et versatus ibidem
fecit ut ante cavam docui spissescere nubem,
mobilitate sua fervescit; ut omnia motu
percalefacta vides ardescere, plumbea vero
glans etiam longo cursu volvenda liquescit.
ergo fervidus hic nubem cum perscidit atram,
dissipat ardoris quasi per vim expressa repente
semina, quae faciunt nictantia fulgura flammae;
inde sonus sequitur, qui tardius adlicit auris
quam quae perveniunt oculorum ad lumina nostra.
scilicet hoc densis fit nubibus et simul alte
extractis aliis alias super impete miro.
ne tibi sit frudi quod nos inferne videmus
quam sint lata magis quam sursum extracta quid extent.
contemplator enim, cum montibus adsimulata

nubila portabunt venti transversa per auras,
 aut ubi per magnos montis cumulata videbis
 insuper esse aliis alia atque urguere superna
 in statione locata sepultis undique ventis;
 tum poteris magnas moles cognoscere eorum
 speluncasque vel ut saxis pendentibus structas
 cernere, quas venti cum tempestate coorta
 conplerunt, magno indignantur murmure clausi
 nubibus in caveisque ferarum more minantur,
 nunc hinc nunc illinc fremitus per nubila mittunt,
 quaerentesque viam circum versantur et ignis
 semina convolvunt [e] nubibus atque ita cogunt
 multa rotantque cavis flammam fornacibus intus,
 donec divolsa fulserunt nube corusci.

Hac etiam fit uti de causa mobilis ille
 devolet in terram liquidi color aureus ignis,
 semina quod nubes ipsas permulta necessust
 ignis habere; etenim cum sunt umore sine ullo,
 flammeus [est] plerumque colos et splendidus ollis.
 quippe etenim solis de lumine multa necesseset
 concipere, ut merito rubeant ignesque profundant.
 hasce igitur cum ventus agens contrusit in unum
 compressitque locum cogens, expressa profundunt
 semina, quae faciunt flammae fulgere colores.

Fulgit item, cum rarescunt quoque nubila caeli;
 nam cum ventus eas leviter diducit euntis
 dissoluitque, cadant ingratius illa necesseset
 semina quae faciunt fulgorem. tum sine taetro
 terrore atque sonis fulgit nulloque tumultu.

Quod superest, [quali] natura praedita constant
 fulmina, declarant ictus et inusta vaporis
 signa notaeque gravis halantis sulphuris auras;
 ignis enim sunt haec non venti signa neque imbris.
 praeterea saepe accendunt quoque tecta domorum
 et celeri flamma dominantur in aedibus ipsis.
 hunc tibi subtilem cum primis ignibus ignem
 constituit natura minutis mobilibusque
 corporibus, cui nil omnino obsistere possit.
 transit enim validum fulmen per saepta domorum
 clamor ut ac voces, transit per saxa, per aera
 et liquidum puncto facit aes in tempore et aurum.

curat item vasis integris vina repente
diffugiant, quia ni mirum facile omnia circum
conlaxat rareque facit lateramina vasis
adveniens calor eius et insinuatus in ipsum
mobiliter soluens differt primordia vini.
quod solis vapor aetatem non posse videtur
efficere usque adeo pollens fervore corusco.
tanto mobilior vis et dominantior haec est.

Nunc ea quo pacto gignantur et impete tanto
fiant ut possint ictu discludere turris,
disturbare domos, avellere tigna trabesque
et monimenta virum commoliri atque ciere,
exanimare homines, pecudes prosternere passim,
cetera de genere hoc qua vi facere omnia possint,
expediam neque [te] in promissis plura morabor.

Fulmina gignier e crassis alteque putandumst
nubibus extractis; nam caelo nulla sereno
nec leviter densis mittuntur nubibus umquam.
nam dubio procul hoc fieri manifesta docet res;
quod tunc per totum concrescunt aëra nubes,
undique uti tenebras omnis Acherunta reamur
liquisse et magnas caeli complexesse cavernas,
Æusque adeo tetra nimborum nocte coorta
inpendent atrae formidinis ora superne, Æ
cum commoliri tempestas fulmina coeprat.
praeterea persaepe niger quoque per mare nimbus,
ut picis e caelo demissum flumen, in undas
sic cadit effertus tenebris procul et trahit atram
fulminibus gravidam tempestatem atque procellis,
ignibus ac ventis cum primis ipse repletus,
in terra quoque ut horrescant ac tecta requirant.
sic igitur supera nostrum caput esse putandumst
tempestatem altam; neque enim caligine tanta
obruerent terras, nisi inaedificata superne
multa forent multis exempto nubila sole;
nec tanto possent venientes opprimere imbri,
flumina abundare ut facerent camposque natate,
si non extractis foret alte nubibus aether.
hic igitur ventis atque ignibus omnia plena
sunt; ideo passim fremitus et fulgura fiunt.
quippe etenim supra docui permulta vaporis

semina habere cavas nubes et multa necessest
 concipere ex solis radiis ardoreque eorum.
 hoc ubi ventus eas idem qui cogit in unum
 forte locum quemvis, expressit multa vaporis
 semina seque simul cum eo commiscuit igni,
 insinuatus ibi vortex versatur in arto
 et calidis acuit fulmen fornacibus intus;
 nam duplici ratione accenditur: ipse sua cum
 mobilitate calescit et e contagibus ignis.
 inde ubi percaluit venti vis [et] gravis ignis
 impetus incessit, maturum tum quasi fulmen
 perscindit subito nubem ferturque coruscis
 omnia luminibus lustrans loca percitus ardor.
 quem gravis insequitur sonitus, displosa repente
 opprimere ut caeli videantur templa superne.
 inde tremor terras graviter pertemptat et altum
 murmura percurrunt caelum; nam tota fere tum
 tempestas concussa tremit fremitusque moventur.
 quo de concussu sequitur gravis imber et uber,
 omnis uti videatur in imbrem vertier aether
 atque ita praecipitans ad diluviem revocare;
 tantus discidio nubis ventique procella
 mittitur, ardenti sonitus cum provolat ictu.

Est etiam cum vis extrinsecus incita venti
 incidit in validam maturo culmine nubem;
 quam cum perscidit, extemplo cadit igneus ille
 vertex, quem patrio vocitamus nomine fulmen.
 hoc fit idem in partis alias, quo cumque tulit vis.

Fit quoque ut inter dum venti vis missa sine igni
 igniscat tamen in spatio longoque meatu,
 dum venit amittens in cursu corpora quaedam
 grandia, quae nequeunt pariter penetrare per auras,
 atque alia ex ipso conradens aeëre portat
 parvola, quae faciunt ignem commixta volando;
 non alia longe ratione ac plumbea saepe
 fervida fit glans in cursu, cum multa rigoris
 corpora dimittens ignem concepit in auris.

Fit quoque ut ipsius plagae vis excitet ignem,
 frigida cum venti pepulit vis missa sine igni,
 ni mirum quia, cum vehementi perculit ictu,
 confluere ex ipso possunt elementa vaporis

et simul ex illa quae tum res excipit ictum;
ut, lapidem ferro cum caedimus, evolat ignis,
nec, quod frigida vis ferrist, hoc setius illi
semina concurrunt calidi fulgoris ad ictum.
sic igitur quoque res accendi fulmine debet,
opportuna fuit si forte et idonea flammis.
nec temere omnino plane vis frigida venti
esse potest, ea quae tanta vi missa supernest,
quin, prius in cursu si non accenditur igni,
at tepefacta tamen veniat commixta calore.

Mobilitas autem fit fulminis et gravis ictus
et celeri ferme percurrunt fulmina lapsu,
nubibus ipsa quod omnino prius incita se vis
colligit et magnum conamen sumit eundi,
inde ubi non potuit nubes capere inpetis auctum,
exprimitur vis atque ideo volat impete miro,
ut validis quae de tormentis missa feruntur.

Adde quod e parvis et levibus est elementis,
nec facilest tali naturae obsistere quicquam;
inter enim fugit ac penetrat per rara viarum,
non igitur multis offensibus in remorando
haesitat, hanc ob rem celeri volat impete labens.

Deinde, quod omnino natura pondera deorsum
omnia nituntur, cum plagast addita vero,
mobilitas duplicatur et impetus ille gravescit,
ut vehementius et citius quae cumque morantur
obvia discutiat plagis itinerque sequatur.

Denique quod longo venit impete, sumere debet
mobilitatem etiam atque etiam, quae crescit eundo
et validas auget viris et roborat ictum;
nam facit ut quae sint illius semina cumque
e regione locum quasi in unum cuncta ferantur,
omnia coniciens in eum volventia cursum.

Forsitan ex ipso veniens trahat aëre quaedam
corpora, quae plagis incendunt mobilitatem.
incolumisque venit per res atque integra transit
multa, foraminibus liquidus quia transviat ignis.
multaque perfringit, cum corpora fulminis ipsa
corporibus rerum inciderunt, qua texta tenentur.
dissolvit porro facile aes aurumque repente
conferve facit, e parvis quia facta minute

corporibus vis est et levibus ex elementis,
 quae facile insinuantur et insinuata repente
 dissoluont nodos omnis et vincla relaxant.

Autumnoque magis stellis fulgentibus alta
 concutitur caeli domus undique totaque tellus,
 et cum tempora se veris florentia pandunt.
 frigore enim desunt ignes ventique calore
 deficiunt neque sunt tam denso corpore nubes.
 interutrasque igitur cum caeli tempora constant,
 tum variae causae concurrunt fulminis omnes.
 nam fretus ipse anni permiscet frigus [ad] aestum.
 quorum utrumque opus est fabricanda ad fulmina nubi,
 ut discordia [sit] rerum magnoque tumultu
 ignibus et ventis furibundus fluctuet aeër.

ut discordia [sit] rerum magnoque tumultu
 ignibus et ventis furibundus fluctuet aeër.
 prima caloris enim pars est postrema rigoris;
 tempus id est vernum; quare pugnare necessest
 dissimilis [res] inter se turbareque mixtas.
 et calor extremus primo cum frigore mixtus
 volvitur, autumnus quod fertur nomine tempus,
 hic quoque confligunt hiemes aestatibus acres.
 propterea [freta] sunt haec anni nominanda,
 nec mirumst, in eo si tempore plurima fiunt
 fulmina tempestasque cietur turbida caelo,
 ancipiti quoniam bello turbatur utrimque,
 hinc flammis, illinc ventis umoreque mixto.

Hoc est igniferi naturam fulminis ipsam
 perspicere et qua vi faciat rem quamque videre,
 non Tyrrhena retro volventem carmina frustra
 indicia occultae divum perquirere mentis,
 unde volans ignis pervenerit aut in utram se
 verterit hinc partim, quo pacto per loca saepta
 insinuarit, et hinc dominatus ut extulerit se,
 quidve nocere queat de caelo fulminis ictus.
 quod si Iuppiter atque alii fulgentia divi
 terrifico quatiunt sonitu caelestia templa
 et iaciunt ignem quo cuiquest cumque voluntas,
 cur quibus incautum scelus aversabile cumquest
 non faciunt icti flammis ut fulguris halent

pectore perfixo, documen mortalibus acre,
et potius nulla sibi turpi conscius in re
volvitur in flammis innocuus inque peditur
turbine caelesti subito correptus et igni?
cur etiam loca sola petunt frustra laborant?
an tum brachia consuescunt firmantque lacertos?
in terraque patris cur telum perpetiuntur
optundi? cur ipse sinit neque parcat in hostis?
denique cur numquam caelo iacit undique puro
Iuppiter in terras fulmen sonitusque profundit?
an simul ac nubes successere, ipse in eas tum
descendit, prope ut hinc teli determinet ictus?
in mare qua porro mittit ratione? quid undas
arguit et liquidam molem camposque natantis?
praeterea si vult caveamus fulminis ictum,
cur dubitat facere ut possimus cernere missum?
si nec opinantis autem volt opprimere igni,
cur tonat ex illa parte, ut vitare queamus,
cur tenebras ante et fremitus et murmura concit?
et simul in multas partis qui credere possis
mittere? an hoc ausis numquam contendere factum,
ut fierent ictus uno sub tempore plures?
at saepe numero factum fierique necessest,
ut pluere in multis regionibus et cadere imbris,
fulmina sic uno fieri sub tempore multa.
postremo cur sancta deum delubra suasque
discutit infesto praeclaras fulmine sedes
et bene facta deum frangit simulacra suisque
demit imaginibus violento vulnere honorem?
altaque cur plerumque petit loca plurimaque eius
montibus in summis vestigia cernimus ignis?

Quod super est, facilest ex his cognoscere rebus,
presteras Graii quos ab re nominatarunt,
in mare qua missi veniant ratione superne.
nam fit ut inter dum tam quam demissa columna
in mare de caelo descendat, quam freta circum
fervescunt graviter spirantibus incita flabris,
et quae cumque in eo tum sint deprensa tumultu
navigia in summum veniant vexata periculum.
hoc fit ubi inter dum non quit vis incita venti
rumpere quam coepit nubem, sed deprimit, ut sit

in mare de caelo tam quam demissa columna,
 paulatim, quasi quid pugno brachique superne
 coniectu trudatur et extendatur in undas;
 quam cum discidit, hinc prorumpitur in mare venti
 vis et fervorem mirum concinnat in undis;
 versabundus enim turbo descendit et illam
 deducit pariter lento cum corpore nubem;
 quam simul ac gravidam detrusit ad aequora ponti,
 ille in aquam subito totum se inmittit et omne
 excitat ingenti sonitu mare fervere cogens.

Fit quoque ut involvat venti se nubibus ipse
 vertex conradens ex aëre semina nubis
 et quasi demissum caelo prestera imitetur;
 hic ubi se in terras demisit dissoluitque,
 turbinis immanem vim provomit atque procellae.
 sed quia fit raro omnino montisque necessest
 officere in terris, apparet crebrius idem
 prospectu maris in magno caeloque patenti.

Nubila condescunt, ubi corpora multa volando
 hoc super in caeli spatio coiere repente
 asperiora, modis quae possint indupedita
 exiguis tamen inter se compressa teneri.
 haec faciunt primum parvas consistere nubes;
 inde ea comprehendunt inter se conque gregantur
 et coniungendo crescunt ventisque feruntur
 usque adeo donec tempestas saeva coortast.

Fit quoque uti montis vicina cacumina caelo
 quam sint quoque magis, tanto magis edita fument
 adsidue fulvae nubis caligine crassa
 propterea quia, cum consistunt nubila primum,
 ante videre oculi quam possint tenvia, venti
 portantes cogunt ad summa cacumina montis;
 hic demum fit uti turba maiore coorta
 et condensa queant apparere et simul ipso
 vertice de montis videantur surgere in aethram.
 nam loca declarat sursum ventosa patere
 res ipsa et sensus, montis cum ascendimus altos.

Praeterea permulta mari quoque tollere toto
 corpora naturam declarant litore vestis
 suspensae, cum concipiunt umoris adhaesum.
 quo magis ad nubis augendas multa videntur

posse quoque e salso consurgere momine ponti;
nam ratio consanguineast umoribus omnis.

Praeterea fluviis ex omnibus et simul ipsa
surgere de terra nebulas aestumque videmus,
quae vel ut halitus hinc ita sursum expressa feruntur
suffunduntque sua caelum caligine et altas
sufficiunt nubis paulatim conveniundo;
urget enim quoque signiferi super aetheris aestus
et quasi densendo subtexit caerula nimbis.

Fit quoque ut hunc veniant in caelum extrinsecus illa
corpora quae faciunt nubis nimbosque volantis;
innumerabilem enim numerum summamque profundi
esse infinitam docui, quantaque volarent
corpora mobilitate ostendi quamque repente
immemorabile [per] spatium transire solerent.
haut igitur mirumst, si parvo tempore saepe
tam magnis ventis tempestas atque tenebrae
coperiant maria ac terras impensa superne,
undique quandoquidem per caulas aetheris omnis
et quasi per magni circum spiracula mundi
exitus introitusque elementis redditus extat.

Nunc age, quo pacto pluvius concreseat in altis
nubibus umor et in terras demissus ut imber
decidat, expediam. primum iam semina aquae
multa simul vincam consurgere nubibus ipsis
omnibus ex rebus pariterque ita crescere utrumque
et nubis et aquam, quae cumque in nubibus extat,
ut pariter nobis corpus cum sanguine crescit,
sudor item atque umor qui cumque est denique membris.
conciipiunt etiam multum quoque saepe marinum
umorem, vel uti pendentia vellera lanae,
cum supera magnum mare venti nubila portant.
consimili ratione ex omnibus amnibus umor
tollitur in nubis. quo cum bene semina aquarum
multa modis multis convenere undique adaucta,
confertae nubes umorem mittere certant
dupliciter; nam vis venti contrudit et ipsa
copia nimborum turba maiore coacta
urget et e supero premit ac facit effluere imbris.
praeterea cum rarescunt quoque nubila ventis
aut dissolvuntur solis super icta calore,

mittunt umorem pluvium stillantque, quasi igni
cera super calido tabescens multa liquescat.
sed vehemens imber fit, ubi vehementer utraque
nubila vi cumulata premuntur et impete venti.
at retinere diu pluviae longumque morari
consuerunt, ubi multa cientur semina aquarum
atque aliis aliae nubes nimbique rigantes
insuper atque omni vulgo de parte feruntur,
terraque cum fumans umorem tota redhalat.
hic ubi sol radiis tempestatem inter opacam
adversa fulsit nimborum aspargine contra,
tum color in nigris existit nubibus arqui.

Cetera quae sursum crescunt sursumque creantur,
et quae concrescunt in nubibus, omnia, prorsum
omnia, nix venti grando gelidaeque pruinae
et vis magna geli, magnum duramen aquarum,
et mora quae fluvios passim refrenat aventis,
perfacilest tamen haec reperire animoque videre,
omnia quo pacto fiant quareve creentur,
cum bene cognoris elementis reddita quae sint.

Nunc age, quae ratio terrai motibus extet
percipe. et in primis terram fac ut esse rearis
supter item ut supera ventosis undique plenam
speluncis multosque lacus multasque lucunas
in gremio gerere et rupes deruptaque saxa;
multaque sub tergo terrai flumina tecta
volvere vi fluctus summersos [cae]ca putandumst;
undique enim similem esse sui res postulat ipsa.
his igitur rebus subiunctis suppositisque
terra superne tremit magnis concussa ruinis,
subter ubi ingentis speluncas subruit aetas;
quippe cadunt toti montes magnoque repente
concussu late disserpunt inde tremores.
et merito, quoniam plaustris concussa tremescunt
tecta viam propter non magno pondere tota,
nec minus exultant, si quidvis cumque viai
ferratas utrimque rotarum succutit orbes.

Fit quoque, ubi in magnas aquae vastasque lucunas
gleba vetustate e terra provolvitur ingens,
ut iactetur aquae fluctu quoque terra vacillans;
ut vas inter [aqua] non quit constare, nisi umor

destitit in dubio fluctu iactarier intus.

Praeterea ventus cum per loca subcava terrae
collectus parte ex una procumbit et urget
obnixus magnis speluncas viribus altas,
incumbit tellus quo venti prona premit vis.
tum supera terram quae sunt extracta domorum
ad caelumque magis quanto sunt edita quaeque,
inclinata minent in eandem prodita partem
protractaeque trabes independent ire paratae.
et metuunt magni naturam credere mundi
exitiale aliquod tempus clademque manere,
cum videant tantam terrarum incumbere molem!
quod nisi respirent venti, [vis] nulla refrenet
res neque ab exitio possit reprehendere euntis;
nunc quia respirant alternis inque gravescunt
et quasi collecti redeunt ceduntque repulsi,
saepius hanc ob rem minitatur terra ruinas
quam facit; inclinatur enim retroque recellit
et recipit prolapsa suas in pondere sedes.
hac igitur ratione vacillant omnia tecta,
summa magis mediis, media imis, ima perhilum.

Est haec eiusdem quoque magni causa tremoris.
ventus ubi atque animae subito vis maxima quaedam
aut extrinsecus aut ipsa tellure coorta
in loca se cava terrai coniecit ibique
speluncas inter magnas fremit ante tumultu
versabunda portatur, post incita cum vis
exagitata foras erumpitur et simul altam
diffindens terram magnum concinnat hiatum.
in Syria Sidone quod accidit et fuit Aegi
in Peloponneso, quas exitus hic animai
disturbat urbes et terrae motus obortus.
multaque praeterea ceciderunt moenia magnis
motibus in terris et multae per mare pessum
subsedere suis pariter cum civibus urbes.
quod nisi prorumpit, tamen impetus ipse animai
et fera vis venti per crebra foramina terrae
dispertitur ut horror et incutit inde tremorem;
frigus uti nostros penitus cum venit in artus,
concutit invitos cogens tremere atque movere.
incipiti trepidant igitur terrore per urbis,

tecta superne timent, metuunt inferne cavernas
terrai ne dissoluat natura repente,
neu distracta suum late dispanadat hiatum
idque suis confusa velit complere ruinis.
proinde licet quamvis caelum terramque reantur
incurrupta fore aeternae mandata saluti:
et tamen inter dum praesens vis ipsa pericli
subdit et hunc stimulum quadam de parte timoris,
ne pedibus raptim tellus subtracta feratur
in barathrum rerumque sequatur prodita summa
funditus et fiat mundi confusa ruina.

* * *

Principio mare mirantur non reddere maius
naturam, quo sit tantus decursus aquarum,
omnia quo veniant ex omni flumina parte.
adde vagos imbris tempestatesque volantes,
omnia quae maria ac terras sparguntque rigantque;
adde suos fontis; tamen ad maris omnia summam
guttai vix instar erunt unius adaugmen;
quo minus est mirum mare non augescere magnum.

Praeterea magnam sol partem detrahit aestu.
quippe videmus enim vestis umore madentis
exsiccare suis radiis ardentibus solem;
at pelage multa et late substrata videmus.
proinde licet quamvis ex uno quoque loco sol
umoris parvam delibet ab aequore partem,
largiter in tanto spatio tamen auferet undis.

Tum porro venti quoque magnam tollere partem
umoris possunt verrentes aequora, ventis
una nocte vias quoniam persaepe videmus
siccari mollisque luti concreescere crustas.

Praeterea docui multum quoque tollere nubes
umorem magno conceptum ex aequore ponti
et passim toto terrarum spargere in orbi,
cum pluit in terris et venti nubila portant.

Postremo quoniam raro cum corpore tellus
est et coniunctast oras maris undique cingens,
debet, ut in mare de terris venit umor aquai,
in terras itidem manare ex aequore salso;
percolatur enim virus retroque remanat
materies umoris et ad caput annibus omnis

confluit, inde super terras redit agmine dulci
qua via secta semel liquido pede detulit undas.

Nunc ratio quae sit, per fauces montis ut Aetnae
expirent ignes inter dum turbine tanto,
expediam; neque enim mediocri clade coorta
flammae tempestas Siculum dominata per agros
finitimis ad se convertit gentibus ora,
fumida cum caeli scintillare omnia templa
cernentes pavida complebant pectora cura,
quid moliretur rerum natura novarum.

Hisce tibi in rebus lateste alteque videndum
et longe cunctas in partis dispiciendum,
ut reminiscaris summam rerum esse profundam
et videas caelum summae totius unum
quam sit parvula pars et quam multesima constet
nec tota pars, homo terrae quota totius unus.
quod bene propositum si plane contueare
ac videas plane, mirari multa relinquant.
numquid enim nostrum miratur, si quis in artus
accepit calido febrim fervore coortam
aut alium quemvis morbi per membra dolorem?
opturgescit enim subito pes, arripit acer
saepe dolor dentes, oculos invadit in ipsos,
existit sacer ignis et urit corpore serpens
quam cumque arripuit partem repitque per artus,
nisi mirum quia sunt multarum semina rerum
et satis haec tellus morbi caelumque mali fert,
unde queat vis immensi procreare morbi.
sic igitur toti caelo terraeque putandum est
ex infinito satis omnia suppeditare,
unde repente queat tellus concussa moveri
perque mare ac terras rapidus percurrere turbo,
ignis abundare Aetnaeus, flammescere caelum;
id quoque enim fit et ardescunt caelestia templa
et tempestates pluviae graviore coortu
sunt, ubi forte ita se tetulerunt semina aquarum.
'at nimis est ingens incendi turbidus ardor.'
scilicet et fluvius qui visus maximus ei,
qui non ante aliquem maiorem vidit, et ingens
arbor homoque videtur et omnia de genere omni
maxima quae vidit quisque, haec ingentia fingit,

cum tamen omnia cum caelo terraque marique
nil sint ad summam summai totius omnem.

Nunc tamen illa modis quibus inritata repente
flamma foras vastis Aetnae fornacibus efflet,
expediam. primum totius subcava montis
est natura fere silicum suffulta cavernis.
omnibus est porro in speluncis ventus et aëer.
ventus enim fit, ubi est agitando percitus aëer.
hic ubi percaluit cale fecitque omnia circum
saxa furens, qua contingit, terramque et ab ollis
excussit calidum flammis velocibus ignem,
tollit se ac rectis ita faucibus eicit alte.
fert itaque ardorem longe longeque favillam
differt et crassa volvit caligine fumum
extruditque simul mirando pondere saxa;
ne dubites quin haec animai turbida sit vis.
praeterea magna ex parti mare montis ad eius
radices frangit fluctus aestumque resolvit.
ex hoc usque mari speluncae montis ad altas
perveniunt subter fauces. hac ire fatendumst
* * *

et penetrare mari penitus res cogit aperto
atque efflare foras ideoque extollere flammam
saxaque subiectare et arenae tollere nimbos.
in summo sunt vertice enim crateres, ut ipsi
nominant, nos quod fauces perhibemus et ora.

Sunt aliquot quoque res quarum unam dicere causam
non satis est, verum pluris, unde una tamen sit;
corpus ut exanimum siquod procul ipse iacere
conspicias hominis, fit ut omnis dicere causas
conveniat leti, dicatur ut illius una;
nam [ne]que eum ferro nec frigore vincere possis
interiisse neque a morbo neque forte veneno,
verum aliquid genere esse ex hoc quod contigit ei
scimus. item in multis hoc rebus dicere habemus.

Nilus in aestatem crescit campisque redundat
unicus in terris, Aegypti totius amnis.
is rigat Aegyptum medium per saepe calorem,
aut quia sunt aestate aquilones ostia contra,
anni tempore eo, qui etesiaesse feruntur,
et contra fluvium flantes remorantur et undas

cogentes sursus replent coguntque manere.
nam dubio procul haec adverso flabra feruntur
flumine, quae gelidis ab stellis axis aguntur;
ille ex aestifera parti venit amnis ab austro
inter nigra virum percocto saecla colore
exoriens penitus media ab regione diei.
est quoque uti possit magnus congestus harenae
fluctibus adversis oppilare ostia contra,
cum mare permotum ventis ruit intus harenam;
quo fit uti pacto liber minus exitus amnis
et proclivis item fiat minus impetus undis.
fit quoque uti pluviae forsán magis ad caput ei
tempore eo fiant, quo etesia flabra aquilonum
nubila coniciunt in eas tunc omnia partis.
scilicet, ad mediam regionem eiecta diei
cum convenerunt, ibi ad altos denique montis
contrusae nubes coguntur vique premuntur.
forsitan Aethiopum penitus de montibus altis
crescat, ubi in campos albas descendere ningues
tabificis subigit radiis sol omnia lustrans.

Nunc age, Averna tibi quae sint loca cumque lacusque,
expediam, quali natura praedita constant.
príncipio, quod Averna vocantur nomine, id ab re
inpositumst, quia sunt avibus contraria cunctis,
e regione ea quod loca cum venere volantes,
remigii oblitaè pennarum vela remittunt
praecipitesque cadunt molli cervice profusae
in terram, si forte ita fert natura locorum,
aut in aquam, si forte lacus substratus Averní.
is locus est Cumas aput, acri sulphure montis
oppleti calidis ubi fumant fontibus aucti.
est et Athenaeis in moenibus, arcis in ipso
vertice, Palladis ad templum Tritonidis almae,
quo numquam pennis appellunt corpora raucae
cornices, non cum fumant altaria donis;
usque adeo fugitant non iras Palladis acris
pervigili causa, Graium ut cecinere poeëtae,
sed natura loci opus efficit ipsa suapte.
in Syria quoque fertur item locus esse videri,
quadripedes quoque quo simul ac vestigia primum
intulerint, graviter vis cogat concidere ipsa,

manibus ut si sint divis mactata repente.
 omnia quae naturali ratione geruntur,
 et quibus e fiant causis apparet origo;
 ianua ne pote eis Orci regionibus esse
 credatur, post hinc animas Acheruntis in oras
 ducere forte deos manis inferne reamur,
 naribus alipedes ut cervi saepe putantur
 ducere de latebris serpentina saecla ferarum.
 quod procul a vera quam sit ratione repulsum
 percipe; nam de re nunc ipsa dicere conor.

Principio hoc dico, quod dixi saepe quoque ante,
 in terra cuiusque modi rerum esse figuras;
 multa, cibo quae sunt, vitalia multaque, morbos
 incutere et mortem quae possint adcelerare.
 et magis esse aliis alias animantibus aptas
 res ad vitae rationem ostendimus ante
 propter dissimilem naturam dissimilisque
 texturas inter sese primasque figuras.
 multa meant inimica per auris, multa per ipsas
 insinuant naris infesta atque aspera tactu,
 nec sunt multa parum tactu vitanda neque autem
 aspectu fugienda saporeque tristia quae sint.

Deinde videre licet quam multae sint homini res
 acriter infesto sensu spurcaeque gravisque;
 arboribus primum certis gravis umbra tributa
 usque adeo, capitís faciant ut saepe dolores,
 siquis eas subter iacuit prostratus in herbis.
 est etiam magnis Heliconis montibus arbos
 floris odore hominem taetro consueta necare.
 scilicet haec ideo terris ex omnia surgunt,
 multa modis multis multarum semina rerum
 quod permixta gerit tellus discretaque tradit.
 nocturnumque recens extinctum lumen ubi acri
 nitore offendit nares, consopit ibidem,
 concidere et spumas qui morbo mittere suevit.
 castoreoque gravi mulier sopita recumbit,
 et manibus nitidum teneris opus effluit ei,
 tempore eo si odoratast quo menstrua solvit.
 multaque praeterea languentia membra per artus
 solvunt atque animam labefactant sedibus intus.
 denique si calidis etiam cunctere lavabris

plenior et lueris, solio ferventis aquai
quam facile in medio fit uti des saepe ruinas!
carbonumque gravis vis atque odor insinuatur
quam facile in cerebrum, nisi aqua praecepimus ante!
at cum membra domans percepit fervida febris,
tum fit odor vini plagae mactabilis instar.
nonne vides etiam terra quoque sulphur in ipsa
gignier et taetro concrescere odore bitumen,
denique ubi argenti venas aurique secuntur,
terrai penitus scrutantes abdita ferro,
qualis expiret Scaptensula subter odores?
quidve mali fit ut exalent aurata metalla!
quas hominum reddunt facies qualisque colores!
nonne vides audisve perire in tempore parvo
quam soleant et quam vitae copia desit,
quos opere in tali cohibet vis magna necessis?
hos igitur tellus omnis exaestuat aestus
expiratque foras in apertum promptaque caeli.

Sic et Averna loca alitibus summittere debent
mortiferam vim. de terra quae surgit in auras,
ut spatium caeli quadam de parte venenet;
quo simul ac primum pennis delata sit ales,
impediatur ibi caeco correpta veneno,
ut cadat e regione loci, qua derigit aestus.
quo cum conruit, hic eadem vis illius aestus
reliquias vitae membris ex omnibus aufert.
quippe etenim primo quasi quendam conciet aestum;
posterius fit uti. cum iam cecidere veneni
in fontis ipsos, ibi sit quoque vita vomenda,
propterea quod magna mali fit copia circum.

Fit quoque ut inter dum vis haec atque aestus Averni
aeëra, qui inter avis cumquest terramque locatus.
discutiat, prope uti locus hic linquatur inanis.
cuius ubi e regione loci venere volantis,
claudicat extemplo pinnarum nisus inanis
et conamen utrimque alarum proditur omne.
hic ubi nixari nequeunt insistereque alis,
scilicet in terram delabi pondere cogit
natura, et vacuum prope iam per inane iacentes
dispergunt animas per caulas corporis omnis.

* * *

frigidior porro in puteis aestate fit umor,
 arescit quia terra calore et semina si qua
 forte vaporis habet proprie, dimittit in auras.
 quo magis est igitur tellus effeta calore,
 fit quoque frigidior qui in terrast abditus umor.
 frigore cum premitur porro omnis terra coitque
 et quasi concrevit, fit scilicet ut coeundo
 exprimat in puteos si quem gerit ipsa calore.

Esse apud Hammonis fanum fons luce diurna
 frigidus et calidus nocturno tempore fertur.
 hunc homines fontem nimis admirantur et acri
 sole putant subter terras fervere partim,
 nox ubi terribili terras caligine texit.
 quod nimis a verast longe ratione remotum.
 quippe ubi sol nudum contractans corpus aquai
 non quirit calidum supera de reddere parte,
 cum superum lumen tanto fervore fruatur,
 qui queat hic supter tam crasso corpore terram
 perquoquere umorem et calido focilare vapore?
 praesertim cum vix possit per saepta domorum
 insinuare suum radiis ardentibus aestum.
 quae ratio est igitur? ni mirum terra magis quod
 rara tenet circum fontem quam cetera tellus
 multaque sunt ignis prope semina corpus aquai.
 hoc ubi roriferis terram nox obruit undis,
 extemplo penitus frigescit terra coitque.
 hac ratione fit ut, tam quam compressa manu sit,
 exprimat in fontem quae semina cumque habet ignis,
 quae calidum faciunt laticis tactum atque vaporem.
 inde ubi sol radiis terram dimovit obortus
 et rare fecit calido miscente vapore,
 rursus in antiquas redeunt primordia sedes
 ignis et in terram cedit calor omnis aquai.
 frigidus hanc ob rem fit fons in luce diurna.
 praeterea solis radiis iactatur aquai
 umor et in lucem tremulo rarescit ab aestu;
 propterea fit uti quae semina cumque habet ignis
 dimittat; quasi saepe gelum, quod continet in se,
 mittit et exsolvit glaciem nodosque relaxat.

Frigidus est etiam fons, supra quem sita saepe
 stuppa iacit flammam concepto protinus igni,

taedaque consimili ratione accensa per undas
conlucet, quo cumque natans impellitur auris.
ni mirum quia sunt in aqua permulta vaporis
semina de terraque necesses funditus ipsa
ignis corpora per totum consurgere fontem
et simul exspirare foras exireque in auras,
non ita multa tamen, calidus queat ut fieri fons;
praeterea dispersa foras erumpere cogit
vis per aquam subito sursumque ea conciliari.
quod genus endo maris Aradi fons, dulcis aquai
qui scatit et salsas circum se dimovet undas;
et multis aliis praebet regionibus aequor
utilitatem opportunam sitientibus nautis,
quod dulcis inter salsas intervomit undas.
sic igitur per eum possunt erumpere fontem
et scateri illa foras; in stuppam semina quae cum
conveniunt aut in taedai corpore adhaerent,
ardescunt facile extemplo, quia multa quoque in se
semina habent ignis stuppae taedaeque tenentes.
nonne vides etiam, nocturna ad lumina linum
nuper ubi extinctum admoveas, accendier ante
quam tetigit flammam, taedamque pari ratione?
multaque praeterea prius ipso tacta vapore
eminus ardescunt quam comminus imbuat ignis.
hoc igitur fieri quoque in illo fonte putandumst.

Quod super est, agere incipiam quo foedere fiat
naturae, lapis hic ut ferrum ducere possit,
quem Magneta vocant patrio de nomine Grai,
Magnetum quia sit patriis in finibus ortus.
hunc homines lapidem mirantur; quippe catenam
saepe ex anellis reddit pendentibus ex se.
quinque etenim licet inter dum pluresque videre
ordine demisso levibus iactarier auris,
unus ubi ex uno dependet supter adhaerens
ex alioque alius lapidis vim vinclaque noscit;
usque adeo permanenter vis pervolet eius.

Hoc genus in rebus firmandumst multa prius quam
ipsius rei rationem reddere possis,
et nimium longis ambagibus est adeundum;
quo magis attentas auris animumque reposco.

Principio omnibus ab rebus, quas cumque videmus,

perpetuo fluere ac mitti spargique necessest
 corpora quae feriant oculos visumque lacesant.
 perpetuoque fluunt certis ab rebus odores;
 frigus ut [a] fluviiis, calor a sole, aestus ab undis
 aequoris, exesor moerorum, litora propter;
 nec varii cessant sonitus manare per auras;
 denique in os salsi venit umor saepe saporis,
 cum mare versamur propter, dilutaque contra
 cum tuimur misceri absinthia, tangit amaror.
 usque adeo omnibus ab rebus res quaeque fluenter
 fertur et in cunctas dimittitur undique partis
 nec mora nec requies interdatur ulla fluendi,
 perpetuo quoniam sentimus et omnia semper
 cernere odorari licet et sentire sonare.

Nunc omnis repetam quam raro corpore sint res
 commemorare; quod in primo quoque carmine claret.
 quippe etenim, quamquam multas hoc pertinet ad res
 noscere, cum primis hanc ad rem protinus ipsam,
 qua de disserere adgredior, firmare necessest
 nil esse in promptu nisi mixtum corpus inani.
 principio fit ut in speluncis saxa superna
 sudent umore et guttis manantibus stillent.
 manat item nobis e toto corpore sudor,
 crescit barba pilique per omnia membra, per artus.
 diditur in venas cibus omnis, auget alitque
 corporis extremas quoque partis unguiculosque.
 frigus item transire per aes calidumque vaporem
 sentimus, sentimus item transire per aurum
 atque per argentum, cum pocula plena tenemus.
 denique per dissaepa domorum saxea voces
 pervolitant, permanat odor frigusque vaposque
 ignis, qui ferri quoque vim penetrare suev̄vit,
 denique qua circum caeli lorica coērcet,
 morbida visque simul, cum extrinsecus insinuatur;
 et tempestate in terra caeloque coorta
 in caelum terrasque remotae iure facessunt;
 quandoquidem nihil est nisi raro corpore nexum.

Huc accedit uti non omnia, quae iaciuntur
 corpora cumque ab rebus, eodem praedita sensu
 atque eodem pacto rebus sint omnibus apta.
 principio terram sol excoquit et facit are,

at glaciem dissolvit et altis montibus altas
extractas[que] nives radiis tabescere cogit;
denique cera lique fit in eius posta vapore.
ignis item liquidum facit aes aurumque resolvit,
at coria et carnem trahit et conducit in unum.
umor aquae porro ferrum condurat ab igni,
at coria et carnem mollit durata calore.
barbigeras oleaster eo iuvat usque capellas,
effluat ambrosias quasi vero et nectare tinctus;
qua nihil est homini quod amarius fronde ac[ida] extet.
denique amaracinum fugitat sus et timet omne
unguentum; nam saetigeris subus acre venenumst;
quod nos inter dum tam quam recreare videtur.
at contra nobis caenum taeterrima cum sit
spurcicies, eadem subus haec iucunda videtur,
insatiabiliter toti ut volvantur ibidem.

Hoc etiam super est, ipsa quam dicere de re
adgredior, quod dicendum prius esse videtur.
multa foramina cum variis sint reddita rebus,
dissimili inter se natura praedita debent
esse et habere suam naturam quaeque viasque.
quippe etenim varii sensus animantibus insunt,
quorum quisque suam proprie rem percipit in se;
nam penetrare alio sonitus alioque saporem
cernimus e sucis, alio nidoris odores.

[scilicet id fieri cogit natura viarum
multimodis varians, ut paulo ostendimus ante.]
praeterea manare aliud per saxa videtur,
atque aliud lignis, aliud transire per aurum,
argentoque foras aliud vitroque meare;
nam fluere hac species, illac calor ire videtur,
atque aliis aliud citius transmittere eadem.
scilicet id fieri cogit natura viarum
multimodis varians, ut paulo ostendimus ante,
propter dissimilem naturam textaque rerum.

Qua propter, bene ubi haec confirmata atque locata
omnia constiterint nobis praeposta parata,
quod super est, facile hinc ratio reddetur et omnis
causa pate fiet, quae ferri pelliciat vim.

Principio fluere e lapide hoc permulta necesseset
semina sive aestum, qui discutit aeëra plagis,

inter qui lapidem ferrumque est cumque locatus.
 hoc ubi inanitur spatium multusque vace fit
 in medio locus, extemplo primordia ferri
 in vacuum prolapsa cadunt coniuncta, fit utque
 anulus ipse sequatur eatque ita corpore toto.
 nec res ulla magis primoribus ex elementis
 indupedita suis arte conexa cohaeret
 quam validi ferri natura et frigidus horror.
 quo minus est mirum, quod dicitur esse alienum,
 corpora si nequeunt e ferro plura coorta
 in vacuum ferri, quin anulus ipse sequatur;
 quod facit et sequitur, donec pervenit ad ipsum
 iam lapidem caecisque in eo compagibus haesit.
 hoc fit idem cunctas in partis; unde vace fit
 cumque locus, sive e transverso sive superne,
 corpora continuo in vacuum vicina feruntur;
 quippe agitantur enim plagis aliunde nec ipsa
 sponte sua sursum possunt consurgere in auras.
 huc accedit item, quare queat id magis esse,
 haec quoque res adiumento motuque iuvatur,
 quod, simul a fronte est anelli rarior aeër
 factus inanusque locus magis ac vacuatus,
 continuo fit uti qui post est cumque locatus
 aeër a tergo quasi provehat atque propellat.
 semper enim circum positus res verberat aeër;
 sed tali fit uti propellat tempore ferrum,
 parte quod ex una spatium vacat et capit in se.
 hic, tibi quem memoro, per crebra foramina ferri
 parvas ad partis subtiliter insinuatus
 trudit et inpellit, quasi navem velaque ventus.
 denique res omnes debent in corpore habere
 aeëra, quandoquidem raro sunt corpore et aeër
 omnibus est rebus circum datus adpositusque.
 hic igitur, penitus qui in ferrost abditus aeër,
 sollicito motu semper iactatur eoque
 verberat anellum dubio procul et ciet intus,
 scilicet illo eodem fertur, quo praecipitavit
 iam semel et partem in vacuum conamina sumpsit.
 Fit quoque ut a lapide hoc ferri natura recedat
 inter dum, fugere atque sequi consueta vicissim.
 exultare etiam Samothracia ferrea vidi

et ramenta simul ferri furere intus ahenis
in scaphiis, lapis hic Magnes cum subditus esset;
usque adeo fugere a saxo gestire videtur.
aere interposito discordia tanta creatur
propterea quia ni mirum prius aestus ubi aeris
praecepit ferrique vias possedit apertas,
posterior lapidis venit aestus et omnia plena
invenit in ferro neque habet qua tranet ut ante;
cogitur offensare igitur pulsareque fluctu
ferrea texta suo; quo pacto respuit ab se
atque per aes agitat, sine eo quod saepe resorbet.

Illud in his rebus mirari mitte, quod aestus
non valet e lapide hoc alias impellere item res.
pondere enim fretae partim stant, quod genus aurum;
at partim raro quia sunt cum corpore, ut aestus
pervolet intactus, nequeunt inpellier usquam,
ligna materies in quo genere esse videtur.
interutrasque igitur ferri natura locata
aeris ubi accepit quaedam corpuscula, tum fit,
inpellant ut eo Magnesia flumine saxa.
nec tamen haec ita sunt aliarum rerum aliena,
ut mihi multa parum genere ex hoc suppeditentur,
quae memorare queam inter se singlariter apta.
saxa vides primum sola colescere calce.
glutine materies taurino iungitur una,
ut vitio venae tabularum saepius hiscant
quam laxare queant compages taurea vincla.
vitigeni latices aquai fontibus audent
misceri, cum pix nequeat gravis et leve olivom.
purpureusque colos conchyli iungitur uno
corpore cum lanae, dirimi qui non queat usquam,
non si Neptuni fluctu renovare operam des,
non mare si totum velit eluere omnibus undis.
denique res auro non aurum copulat una,
aerique [aes] plumbo fit uti iungatur ab albo?
cetera iam quam multa licet reperire! quid ergo?
nec tibi tam longis opus est ambagibus usquam
nec me tam multam hic operam consumere par est,
sed breviter paucis praestat comprehendere multa.
quorum ita texturae ceciderunt mutua contra,
ut cava conveniant plenis haec illius illa

huiusque inter se, iunctura haec optima constat.
 est etiam, quasi ut anellis hamisque plicata
 inter se quaedam possint coplata teneri;
 quod magis in lapide hoc fieri ferroque videtur.

Nunc ratio quae sit morbis aut unde repente
 mortiferam possit cladem conflare coorta
 morbida vis hominum generi pecudumque catervis,
 expediam, primum multarum semina rerum
 esse supra docui quae sint vitalia nobis,
 et contra quae sint morbo mortique necessest
 multa volare; ea cum casu sunt forte coorta
 et perturbarunt caelum, fit morbidus aeër.
 atque ea vis omnis morborum pestilitasque
 aut extrinsecus ut nubes nebulaeque superne
 per caelum veniunt aut ipsa saepe coorta
 de terra surgunt, ubi putorem umida nactast
 intempestivis pluviisque et solibus icta.
 nonne vides etiam caeli novitate et aquarum
 temptari procul a patria qui cumque domoque
 adveniunt ideo quia longe discrepant res?
 nam quid Brittannis caelum differre putamus,
 et quod in Aegypto est, qua mundi claudicat axis,
 quidve quod in Ponto est differre et Gadibus atque
 usque ad nigra virum percocto saecula colore?
 quae cum quattuor inter se diversa videmus
 quattuor a ventis et caeli partibus esse,
 tum color et facies hominum distare videntur
 largiter et morbi generatim saecula tenere.
 est elephas morbus qui propter flumina Nili
 gignitur Aegypto in media neque praeterea usquam.
 Atthide temptantur gressus oculique in Achaeis
 finibus. inde aliis alius locus est inimicus
 partibus ac membris; varius concinnat id aeër.
 proinde ubi se caelum, quod nobis forte alienum,
 commovet atque aeër inimicus serpere coepit,
 ut nebula ac nubes paulatim repit et omne
 qua graditur conturbat et immutare coactat,
 fit quoque ut, in nostrum cum venit denique caelum,
 corruptat reddatque sui simile atque alienum.
 haec igitur subito clades nova pestilitasque
 aut in aquas cadit aut fruges persidit in ipsas

aut alios hominum pastus pecudumque cibatus,
aut etiam suspensa manet vis aeëre in ipso
et, cum spirantes mixtas hinc ducimus auras,
illa quoque in corpus pariter sorbere necessest.
consimili ratione venit bubus quoque saepe
pestilitas et iam pigris balantibus aegror.
nec refert utrum nos in loca deveniamus
nobis adversa et caeli mutemus amictum,
an caelum nobis ultro natura corruptum
deferat aut aliquid quo non consuevimus uti,
quod nos adventu possit temptare recenti.

Haec ratio quondam morborum et mortifer aestus
finibus in Cecropis funestos reddidit agros
vastavitque vias, exhausit civibus urbem.
nam penitus veniens Aegypti finibus ortus,
aeëra permensus multum camposque natantis,
incubuit tandem populo Pandionis omni.
inde catervatim morbo mortique dabantur.
principio caput incensum fervore gerebant
et duplicis oculos suffusa luce rubentes.
sudabant etiam fauces intrinsecus atrae
sanguine et ulceribus vocis via saepta coibat
atque animi interpret manabat lingua cruore
debilitata malis, motu gravis, aspera tactu.
inde ubi per fauces pectus compleerat et ipsum
morbidam vis in cor maestum confluxerat aegris,
omnia tum vero vitae claustra lababant.
spiritus ore foras taetrum volvebat odorem,
rancida quo perolent proiecta cadavera ritu.
atque animi prorsum [tum] vires totius, omne
languerat corpus leti iam limine in ipso.
intolerabilibusque malis erat anxius angor
adsidue comes et gemitu commixta querella,
singultusque frequens noctem per saepe diemque
corripere adsidue nervos et membra coactans
dissolvebat eos, defessos ante, fatigans.
nec nimio cuiquam posses ardore tueri
corporis in summo summam ferverescere partem,
sed potius tepidum manibus proponere tactum
et simul ulceribus quasi inustis omne rubere
corpus, ut est per membra sacer dum diditur ignis.

intima pars hominum vero flagrabat ad ossa,
 flagrabat stomacho flamma ut fornacibus intus.
 nil adeo posses cuiquam leve tenveque membris
 vertere in utilitatem, at ventum et frigora semper.
 in fluvios partim gelidos ardentia morbo
 membra dabant nudum iacentes corpus in undas.
 multi praecipites nymphis putealibus alte
 inciderunt ipso venientes ore patente:
 insedabiliter sitis arida corpora mersans
 aequabat multum parvis umoribus imbrem.
 nec requies erat ulla mali: defessa iacebant
 corpora. mussabat tacito medicina timore,
 quippe patentia cum totiens ardentia morbis
 lumina versarent oculorum expertia somno.
 multaque praeterea mortis tum signa dabantur:
 perturbata animi mens in maerore metuque,
 triste supercilium, furiosus voltus et acer,
 sollicitae porro plenaeque sonoribus aures,
 creber spiritus aut ingens raroque coortus,
 sudorisque madens per collum splendidus umor,
 tenvia sputa minuta, croci contacta colore
 salsaque per fauces rauca vix edita tussi.
 in manibus vero nervi trahere et tremere artus
 a pedibusque minutatim succedere frigus
 non dubitabat. item ad supremum denique tempus
 compressae nares, nasi primoris acumen
 tenve, cavati oculi, cava tempora, frigida pellis
 duraque in ore, iacens rictu, frons tenta manebat.
 nec nimio rigida post artus morte iacebant.
 octavoque fere candenti lumine solis
 aut etiam nona reddebant lampade vitam.
 quorum siquis, ut est, vitarat funera leti,
 ulceribus taetris et nigra proluvie alvi
 posterius tamen hunc tabes letumque manebat,
 aut etiam multus capitis cum saepe dolore
 corruptus sanguis expletis naribus ibat.
 huc hominis totae vires corpusque fluebat.
 profluvium porro qui taetri sanguinis acre
 exierat, tamen in nervos huic morbus et artus
 ibat et in partis genitalis corporis ipsas.
 et graviter partim metuentes limina leti

videbant ferro privati parte virili,
et manibus sine non nulli pedibusque manebant
in vita tamen et perdebant lumina partim.
usque adeo mortis metus iis incesserat acer.
atque etiam quosdam cepere obliviam rerum
cunctarum, neque se possent cognoscere ut ipsi.
multaque humi cum inhumata iacerent corpora supra
corporibus, tamen alituum genus atque ferarum
aut procul absiliebat, ut acrem exiret odorem,
aut, ubi gustarat, languebat morte propinqua.
nec tamen omnino temere illis solibus ulla
comparebat avis, nec tristia saecula ferarum
exibant silvis. languebant pleraque morbo
et moriebantur. cum primis fida canum vis
strata viis animam ponebat in omnibus aegre;
extorquebat enim vitam vis morbida membris.
incomitata rapi certabant funera vasta
nec ratio remedii communis certa dabatur;
nam quod ali dederat vitalis aëris auras
volvere in ore licere et caeli templa tueri,
hoc aliis erat exitio letumque parabat.

Illud in his rebus miserandum magnopere unum
aerumnabile erat, quod ubi se quisque videbat
implicitum morbo, morti damnatus ut esset,
deficiens animo maestus cum corde iacebat,
funera respectans animam amittebat ibidem.
quippe etenim nullo cessabant tempore apisci
ex aliis alios avidi contagia morbi,
lanigeras tam quam pecudes et bucera saecula,
idque vel in primis cumulabat funere funus
nam qui cumque suos fugitabant visere ad aegros,
vitae nimium cupidos mortisque timentis
poenibat paulo post turpi morte malaque,
desertos, opis expertis, incuria mactans.
qui fuerant autem praesto, contagibus ibant
atque labore, pudor quem tum cogebat obire
blanda que lassorum vox mixta voce querellae.
optimus hoc leti genus ergo quisque subibat.

Praeterea iam pastor et armentarius omnis
et robustus item curvi moderator aratri
languebat, penitusque casa contrusa iacebant

corpora paupertate et morbo dedita morti.
 exanimis pueris super exanimata parentum
 corpora non numquam posses retroque videre
 matribus et patribus natos super edere vitam.
 nec minimam partem ex agris maeror is in urbem
 confluit, languens quem contulit agricolarum
 copia conveniens ex omni morbida parte.
 omnia conplebant loca tecta quo magis aestu,
 confertos ita acervatim mors accumulabat.
 multa siti prostrata viam per proque voluta
 corpora silanos ad aquarum strata iacebant
 interclusa anima nimia ab dulcedine aquarum,
 multaque per populi passim loca prompta viasque
 languida semanimo cum corpore membra videres
 horrida paedore et pannis cooperta perire,
 corporis inlue, pelli super ossibus una,
 ulceribus taetris prope iam sordeque sepulta.
 omnia denique sancta deum delubra repleat
 corporibus mors exanimis onerataque passim
 cuncta cadaveribus caelestum templa manebant,
 hospitibus loca quae complerant aedituentes.
 nec iam religio divom nec numina magni
 pendebantur enim: praesens dolor exsuperabat.
 nec mos ille sepulturae remanebat in urbe,
 quo prius hic populus semper consuere humari;
 perturbatus enim totus trepidabat et unus
 quisque suum pro re [cognatum] maestus humabat.
 multaque [res] subita et paupertas horrida suasit;
 namque suos consanguineos aliena rogorum
 insuper extracta ingenti clamore locabant
 subdebantque faces, multo cum sanguine saepe
 rixantes, potius quam corpora desererentur,
 inque aliis alium populum sepelire suorum
 certantes; lacrimis lassi luctuque redibant;
 inde bonam partem in lectum maerore dabantur;
 nec poterat quisquam reperiri, quem neque morbus
 nec mors nec luctus temptaret tempore tali.